

Rajko Bratož

POROČILA SREDNJEVEŠKIH PISCEV O ANTIČNI ZGODOVINI PROSTORA MED SIRMIJEM IN OGLEJEM

Razširjeno besedilo referata na kolokviju ob stoletnici rojstva Milka Kosa v Ljubljani 10. decembra 1992

Milko Kos je v več prispevkih obravnaval vprašanje kontinuitete iz antike v srednji vek v slovenskem naseljitvenem prostoru. Prišel je do ugotovitev, ki z nekaterimi novejšimi dopolnitvami in korekturami držijo še danes.¹ Eden manj opaženih vidikov proučevanja kontinuitete je vprašanje kontinuitete znanja o antični zgodovini našega prostora. Ker le ta v antični dobi nikdar ni nastopal kot državna, politična ali upravna enota, temveč je bil vseskozi razdeljen, moramo za razumevanje njegove zgodovine pritegniti v obravnavo skoraj celotni prostor severnojadranskega območja, vzhodnih Alp s predalpskim prostorom, dela srednjega Podonavja in zahodnega Balkana, skratka ozemlja med Sirmijem na vzhodu in Oglejem na zahodu, med Donavo na severu in Jadranskim morjem na jugu. Na tem ozemlju so se v rimski dobi, ki časovno pokriva pretežni del antičnega obdobja, izoblikovale naslednje upravne enote: Deseta regija ali kasneje provinca Benečija z Istro, province Norik, Panonija in Dalmacija.

O vrsti dogodkov v antični dobi v tem prostoru poroča dokaj nesistematično sorazmerno veliko število antičnih zgodovinarjev in drugih piscev. Ti so v ogromni večini izhajali od drugod, le prav redki med njimi (kot na primer ptujski škof Viktorin, oglejski škof Kromacij ter prav tako na Oglej navezana Hieronim in Rufin) so izhajali iz tega prostora ali se vsaj dalj časa v njem zadrževali. Podoba antične zgodovine tega prostora je v luči poročil samih antičnih piscev zelo fragmentarna. Poročila se nanašajo na nekaj ducatov »izbranih« dogodkov iz več kot sedemstoletnega obdobja od prvih posegov Rima v ta prostor v 2. stoletju pred Kristusom do zadnjega obdobja v procesu propadanja antičnega sveta proti koncu 6. stoletja. Med temi dogodki jih je velika večina poznanih iz pripovedi enega ali dveh avtorjev, le prav malo pa je takih, da o njem poroča več antičnih piscev.²

Spričo izrazite zarezje v razvoju med antiko in srednjim vekom, do katere je prišlo s propadom ostankov poznoantične državne in družbene ureditve, večjega dela poznoantičnih naselbinskih struktur in velikega dela antičnega kulturnega izročila ob naselitvi Slovanov na prehodu iz 6. v 7. stoletje, je umestno vprašanje, kolikšen del znanja o dogodkih in razvoju

Seznam okrajšav:

CB	Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, Bonn 1828 ss.
CSEL	Corpus scriptorum ecclesiasticorum Latinorum, Wien
GCS	Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten Jahrhunderte, Berlin
MGH AA	Monumenta Germaniae Historica. Auctores antiquissimi, Berlin
MGH SS	Monumenta Germaniae Historica. Scriptores, Hannover – Berlin
MIÖG	Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Wien
PG	Migne, Patrologia Graeca, Paris
PL	Migne, Patrologia Latina, Paris
ZČ	Zgodovinski časopis, Ljubljana

¹ M. KOS, Srednjeveška kulturna, družbena in politična zgodovina Slovencev. Izbrane razprave. Izbral, uredil in opombe napisal B. GRAFENAUER, Ljubljana 1985, 115–142. Novejše stanje raziskav posredujejo zlasti: B. GRAFENAUER v delu: PAVEL DIAKON, Zgodovina Langobardov, Maribor 1988, 342–375; J. ŠAŠEL, Opera selecta, Ljubljana 1992, 821–830; S. CIGLENEČKI, Višinske utrdbe iz časa 3. do 6. st. v vzhodnoalpskem prostoru, Ljubljana 1987, 146 ss.; 175 sl.

² Antični literarni viri za obravnavano ozemlje še niso sistematično zbrani. Širše izbore prinašajo naslednja dela: J. ŠAŠEL v publikaciji: *Claustra Alpium Iuliarum I. Fontes*. Ured. J. ŠAŠEL – P. PETRU s sodelavci, Ljubljana 1971, 17–45 (viri za alpske zapore); ISTI, v delu: *Arheološka najdišča Slovenije*, Ljubljana 1975, 74–99 (viri za cestno omrežje in topografijo); ISTI, *Opera selecta*, Ljubljana 1992; M. ŠAŠEL KOS, *Zgodovinska podoba prostora med Akvilejo, Jadranom in Sirmijem pri Kasiju Dionu in Herodijanu*, Ljubljana 1986 (z viri do leta 238); R. BRATOŽ, *Kršćanstvo v Ogleju in na vzhodnem vplivnem območju oglejske cerkve od začetkov do nastopa verske svobode*, Ljubljana 1986 (viri za začetke krščanstva); ISTI v delu: *EVGIPIJ, Življenje svetega Severina*, Ljubljana 1982 (viri za vzhodnoalpski prostor v 5. stol.); F. KOS, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku I*, Ljubljana 1902, 1–171 (št. 1–132, viri za 6. stol.).

v antični dobi in v kakšni obliki moremo ugotoviti pri srednjeveških avtorjih od 7. do 15. stoletja, ki so o dogodkih v antiki v obravnavanem prostoru poročali. Posebej važno pri tem je vprašanje, iz katerih antičnih avtorjev so črpali srednjeveški pisci: ali iz tistih, ki jih poznamo tudi danes, ali tudi iz takih, ki so danes izgubljeni in je srednjeveško poročilo pravzaprav edini vir za poznavanje dogodka ali stanja v antiki.

V pregled smo zajeli srednjeveško historiografijo z deli, nastalimi po letu 600, nismo pa upoštevali ostale srednjeveške književnosti, v kateri tudi sporadično naletimo na podatke, ki se nanašajo na antično dobo (zlásti v hagiografiji, pa tudi v historični geografiji, poeziji in drugod). V nekoliko manjši meri kot za antično dobo velja tudi za srednjeveško obdobje ugotovitev, da avtorji le v majhnem delu izhajajo iz obravnavanega ozemlja ali iz njegovega neposrednega sosledstva. Velika večina piscev izhaja od drugod, tako vsi bizantinski zgodovinarji in ogromna večina zahodnih latinsko in kasneje tudi nemško pišočin zgodovinarjev. Srednjeveška historiografija je v svojem razvoju nadaljevanje poznoantičnega krščanskega zgodovinopisja, tako v Bizancu kot na latinskem Zahodu. Spricho postopnega jezikovnega, kulturnega in političnega odtujevanja med obema območjema so bizantinski avtorji zajemali predvsem iz grških zgodnjekrščanskih piscev pozne antike, zahodni pa so se opirali predvsem na latinske avtorje pozne antike.³

I. Poročila bizantinskih piscev

Bizantinski zgodovinarji poročajo o dogodkih v antični dobi na obravnavanem ozemlju, ki z izjemo manjših delov in krajših obdobj ni pripadalo bizantinski državi, sorazmerno malo. Resnično pomembna poročila najdemo samo pri tistih piscih, ki so v celoti prepisali ali obširno povzeli poročila grških avtorjev pozne klasične in poznoantične dobe, kot na primer Kasija Diona, Herodijana, Priska in Filostorgija. Nekateri od teh avtorjev (kot na primer Priskos) so se v celoti, spet drugi (kot na primer Kasij Dion) v znatni meri ohranili prek bizantinskih ekscerptov. Seveda danes te tekste uvrščamo med fragmentarno ali v ekscerptih ohranjene antične literarne vire, saj v teh primerih ne gre za ustvarjalnost bizantinske dobe. Dionovi fragmenti, ki jih posreduje bizantinska pisca Ksifilinos iz 11. stoletja in Zonaras iz 12. stoletja, prinašajo vrsto podatkov o dogodkih od prvih posegov Rima na zahodni Balkan do 229 po Kristusu.⁴ Priskovi fragmenti, ki so se ohranili prek Konstantina Porfirogeneta iz srede 10. stoletja, prinašajo temeljit prikaz razmer v hunski državi v Atilovi dobi. Med temi velja posebej poudariti pomen poročila o poslanstvu zahodnega cesarstva, ki je leta 448 »iz noriškega mesta Patabio« odšlo na Atilov dvor, z edino omembo antičnega Ptuja v bizantinski književnosti.⁵ Fragmenti iz Cerkvene zgodovine arijanca Filostorgija iz prve polovice 5. sto-

³ Prim. kratko W. BESSON, *Geschichte. Das Fischer Lexikon*, Frankfurt am Main 1961, 46 ss. in 159 ss. Za bizantinsko historiografijo gl. K. KRUMBACHER, *Geschichte der byzantinischen Literatur von Justinian bis zum Ende des oströmischen Reiches (527–1453)*, München 1892 (2. izd. 1897), 219–408, in zlasti H. HUNGER, *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner I*, München 1978, 241–504. Za razvoj historiografije na latinskem Zahodu gl. M. MANITIUS, *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters I–III*, München 1911–1923–1931. Kratek precizen pregled antične historiografije z oceno njenega vpliva za razvoj srednjeveške posreduje nazadnje F. WINKELMANN, *Historiographie, Reallexikon für Antike und Christentum* 15, 1991, 724–765; pregled srednjeveške historiografije posreduje vrsta avtorjev (G. WIRTH itd.) v geslu: *Chronik, Lexikon des Mittelalters* 2, 1983, 1954–2028; pregled zahodne srednjeveške historiografije posreduje O. ENGELS, *Geschichte / Geschichtsschreibung / Geschichtsphilosophie VI, Theologische Realenzyklopädie* 12, 1984, 608–630. Posebej za nemško področje gl. W. WATTENBACH – R. HOLTZMANN, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter, I. Teil (900–1050)*, Köln-Graz 1967; II. Teil (1050–1125), 1967; III. Teil, 1971, in W. WATTENBACH – F. J. SCHMALE, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. Vom Tode Kaisers Heinrichs V bis zum Ende des Interregnum I*, Darmstadt 1976. Historiografske vire z avstrijskega področja predstavlja A. LHOTSKY, *Quellenkunde zur mittelalterlichen Geschichte Österreichs, MIOG Ergänzungsband* 19, Graz-Köln 1963. Kratek ažuren prikaz najvažnejših avtorjev z bibliografijo prinaša tudi R. VOM BRUCH – R. A. MÜLLER, *Historikerlexikon. Von der Antike bis zum 20. Jahrhundert*, München 1991. Kratek pregled razvoja srednjeveške historiografije za slovensko ozemlje posreduje B. GRAFENAUER, *Struktura in tehnika zgodovinske vede*, Ljubljana 1960, 216 sl. in M. KOS, *Srednjeveška . . . zgodovina Slovencev*, 7 sl.

⁴ M. ŠASEL KOS, *Zgodovinska podoba*, 35 ss.

⁵ *Excerpta de legationibus I, e Prisco* 3 (ed. C. DE BOOR, Berlin 1903, 132 sl.); novejša izdaja z angl. prevodom: R. C. BLOCKLEY, *The fragmentary classicising historians of the Later Roman Empire: Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus II (Text, translation and historiographical notes)*, Liverpool 1983, 262 (kratko k temu poročilu R. BRATOŽ, Severinus von Noricum und seine Zeit. Geschichtliche Anmerkungen, Wien 1983, 18; ISTI v: EVGIPIJ, *Ziviljenje*, 44 sl.; J. ŠASEL, *Opera selecta*, 643 ss.). Nekaj Priskovih poročil, ki so se ohranila prek Konstantina Porfirogeneta, osvetljuje življenjsko pot Panonijca Oresta in komesa Marcelina iz Dalmacije (*Excerpta de legat. gent.* 5; DE BOOR, 579 ss. oz. BLOCKLEY, 243 ss.; *Excerpta de leg. Rom.* 10; gent. 14; DE BOOR 152 sl.; 585 sl.; BLOCKLEY, 341 ss.).

letja, ki jih je ohranil carigrajski patriarh Fotij iz druge polovice 9. stoletja, prinašajo več kratkih notic o dogodkih v 4. stoletju in začetku 5. stoletja; med njimi velja posebej omeniti kratek opis bitke pri Frigidu 5. in 6. septembra 394.⁶

Historiografija zgodnje bizantinske dobe je dosegla svoj vrh v 6. stoletju s Prokopijem, Agathijem, Menandrom Protektorjem in Malalom. Po letu 600 so nastali le trije pomembnejši teksti. Teofilaktova zgodovina Mavrikijeve dobe za naš vidik obravnave kot »sodobna zgodovina« s težiščem pripovedi na dogodkih ob spodnji Donavi in na vzhodnem Balkanu ni posebno zanimiva.⁷ Fragmentarno (prek Konstantina Porfirogeneta) ohranjena svetovna kronika Janeza iz Antiohije do leta 610 prinaša več pomembnih poročil, od katerih se najvažnejša nanašajo na obleganje Ogleja 238, na bitko pri Frigidu 394 in na Odoakrovo vojno proti Rugijcem 487/488.⁸ Tako imenovana Velikonočna kronika, ki sega do leta 629, prinaša več krajših poročil; le ta se nanašajo na obdobje od Marka Avrelija do konca 4. stoletja.⁹

Pri avtorjih srednje bizantinske dobe (7.–12. stoletje) in pozne bizantinske dobe (13.–15. stoletje), ki so pisali izvirna dela, se nahajajo poročila o dogodkih iz antike predvsem pri piscih tako imenovanih svetovnih kronik, v katerih je ponavadi zajeto dogajanje od nastanka sveta ali (redkeje) od Kristusovega rojstva do avtorjeve sodobnosti. Vsi ti pisci prinašajo zgoščene preglede antične zgodovine s težiščem na cerkveni zgodovini, prostorsko pa na dogodkih na območju vzhodnega dela rimskega cesarstva. Pri opisu meddržavnih odnosov je težišče na prikazu razmerja do partske oziroma perzijske države. Na posameznih, resda prav redkih mestih, naletimo na poročila, ki se nanašajo na dogodke na obravnavanem ozemlju.

Georgios Synkellos je na začetku 9. stoletja napisal svetovno kroniko od Adama do nastopa cesarja Dioklecijana leta 284.¹⁰ Od dogodkov z obravnavanega ozemlja omenja naslednje: zmagoslavje Tiberija v vojni proti Panonijcem, rimsko zmago nad »Germani, Sarmati, Dačani in Kvadi« v času Marka Avrelija, pri čemer velja še posebna pozornost tako imenovanemu deževnemu čudežu leta 174, smrt Marka Avrelija v Panoniji, Komodovo zmago nad Germani, smrt Maksimina Tračana pred Akvilejo, Probovo smrt v Sirmiju in Karov zmagovit pohod proti Sarmatom.¹¹

⁶ PHILOSTORGIUS, *Historia ecclesiastica* 3, 24 (PG 65, 512 C; oznaka Julijskih Alp ob dogodkih leta 350; te so napačno označene kot meja med Galijo in Italijo, prehodi čeznje pa se primerjajo s Termopilami); 4, 1 (PG 65, 516; prihod cesarja Gala 355 v Norik in njegova konfinacija na »neki dalmatinski otok«, kjer je bil usmrčen; gre za prihod v Petovionio in smrt v istrski Flanoni in ne v Dalmaciji); 4, 3 (PG 65, 517 C; prihod cesarja Julijana v Sirmij); 8, 8 (PG 65, 564 A; 364 sta Valentinijan in Valens prišla v Sirmij, kjer sta si razdelila cesarstvo); 8, 16 (PG 65, 568; cesarja sta izhajala iz Cibal v Panoniji); 11, 2 (PG 65, 595 sl.; bitka pri Frigidu; gl. ŠASEL, *Claustra*, 38 št. 27); 12, 2 (PG 65, 605 C; Alarihov vdor skozi nezavarovane alpske prehode v Italijo konec 401; gl. ŠASEL, *Claustra* 38, št. 28).

⁷ O avtorju gl. kratko HUNGER I, 313 ss. ter zlasti P. SCHREINER v delu: THEOPHYLAKTOS SIMOKATES, *Geschichte*, Stuttgart 1985, 1–25 (rec. R. BRATOŽ, ZČ 41, 1987, 353–356, s citati maloštevilnih odlomkov, ki se nanašajo na zahodnobalkanski prostor; glavni je vsekakor 7, 11–12 z opisom avarskega pohoda v Dalmacijo 595); M. WHITBY, *The emperor Maurice and his historian: Theophylact Simocatta on Persian and Balkan warfare*, Oxford 1988.

⁸ CONSTANTINUS PORPHYROGENITUS, *Excerpta de insidiis*, ed. C. DE BOOR, Berlin 1905. 58–150 (ex Ioanne Antiocheno). Na obravnavano področje se nanašajo naslednja poročila: državljanska vojna 238, posebej »bellum Aquileiense« (frg. 57, str. 105 ss.; Janezov vir je očitno Herodijan, prim. ŠASEL KOS, *Zgodovinska podoba*, 293); oklic Kara za cesarja v Reciji in Noriku 282, uzurpacija Sabina Julijana 284 (frg. 70–71; str. 112 sl.); bitka pri Mursi 351 (frg. 74, str. 114); bitka pri Frigidu 394 (frg. 79; 119 sl.; gl. tudi ŠASEL, *Claustra* 42, št. 40); Odoakrova zmaga nad Rugijci (frg. 98; str. 138; kratko o tem BRATOŽ, Severinus, 45; ISTI, v delu: EVGIPIJ, *Življenje*, 144). O avtorju gl. HUNGER I, 326 ss.

⁹ O delu gl. HUNGER I, 328 ss. *Chronicon Paschale* (ed. L. DINDORF, CB, ponatis te izdaje v PG 92, 69–1028) omenja naslednje dogodke za obravnavani prostor: smrt Lucija Vera 169 v Altinu (PG 92, 632 B); bitka s Kvadi 174 z »deževnim čudežem« v duhu krščanske interpretacije (636 B); smrt Maksimina Tračana v Ogleju 238 (660 C); smrt Klavdija Gotskega 270 v Sirmiju (676 B); oklic Licinija za cesarja v Karnuntu 308 (693); oklic Vetraniona za cesarja 350 v Sirmiju (721) in njegova vloga v državljanski vojni (728 sl.); zmaga Konstancija II. nad Magnencijem v bitki pri Mursi 351 (729 C – 732 A); smrt cesarja Gala 355 »na otoku Istru« (pravilno v Istri; 732 B); smrt Valentinijana 375 v Brigetionu (Birginton), oklic Teodozija za cesarja 379 v Sirmiju (761). Angl. prevod s komentarjem: *Chronicon paschale*, 284–628 A. D., transl. with notes and introd. by Michael and Mary WHITBY, Liverpool 1989.

¹⁰ O avtorju gl. KRUMBACHER, 339 ss. in HUNGER I, 331–332; P. SCHREINER, *Lexikon des Mittelalters* 4, 1989, 1288. Edicija vira: GEORGIUS SYNCELLUS, *Chronographia*, ed. L. DINDORF, CB, 1829.

¹¹ V navedeni izdaji na str. 593 (omenjata se dve Tiberijevi zmagi nad Panonijci; zapisa temeljita na Evzebijevi kroniki; gl. EUSEBIUS VII – HIERONYMI *Chronicon*, ed. R. HELM, a. 10 a. Chr. in 6 a. Chr., str. 167 sl.); 665 (razlaga deževnega čudeža je razumljivo krščanska s istimi elementi kot v Velikonočni kroniki: dež izprosijo z molitvijo krščanski vojaki, cesar sam potrdi to s pismom, rimski poveljnik v bitki je bil Pertinax); 667 (smrt cesarja Marka Avrelija v Panoniji, »ali, kor poročajo drugi, v Španiji«); 668 (Komodov triumf nad Germani); 680 (smrt Maksimina Tračana pred Oglejem 238); 723 (smrt cesarja Proba v Sirmiju 282); 724 (Karov zmagovit pohod proti Sarmatom leta 283). Sinkelovo delo je deloma prevedel v latinščino ANASTASIJUS BIBLIOTHECARIUS, *Chronographia tripartita*

Theophanes Homologetes je na začetku 9. stoletja napisal kroniko (*Chronographia*), v kateri je zajel dobo 528 let od Dioklecijana (285) do drugega leta cesarja Mihaela I. (813).¹² V sedemdesetih letih 9. stoletja je delo (obenem s kronikama patriarha Nikefora in Georgija Sinkela) prevedel v latinščino Anastasius Bibliothecarius pod skupnim naslovom *Chronographia tripartita*.¹³ Delo, zasnovano kot kombinacija dinastične in cerkvene zgodovine, prinaša nekaj omemb dogodkov v obravnavanem prostoru. Zanimivo pri tem je, da se tudi pri omembi dogodkov, ki se zanesljivo nanašajo na obravnavani prostor, kraj oz. prostor tega dogajanja ne omenjajo ali pa je prostorska oznaka zelo površna. Kot take velja omeniti smrt cesarja Konstantina II. leta 340 na pohodu proti Konstansu (gre za dogodek v zaledju Ogleja), vojno med Konstancijem II. in Magnencijem 350–353, vojno med Teodozijem in Evgenijem z bitko pri Frigidu, državljansko vojno 424–425, ki se je odvijala na severnem Jadranu.¹⁴ Vrsta poročil se nanaša na zgodovino germanskih in drugih ljudstev v 5. in 6. stoletju. Na obravnavano ozemlje se nanašajo naslednji dogodki: gepidska osvojitve Sirmija in Singiduna, premik Vzhodnih Gotov iz Panonije na Balkan ter nato pohod v Italijo, dogodki iz vzhodnogotsko-bizantinske vojne, avarsko zavzetje Sirmija in Singiduna.¹⁵ Od posamičnih dogodkov v tem času omenja Theophanes prenos relikvij sv. Anastazije iz Sirmija v prestolnico, ter kot edini vir sinodo 40 ilirskih škofov leta 518.¹⁶

Carigrajski patriarh Nikephoros (umrl kot menih 829) je napisal kratko svetovno kroniko od Adama do leta 829, ki je po vsebini pravzaprav zaporedje kronoloških tabel od Adama prek judovskih, perzijskih in helenističnih kraljev do rimskih in bizantinskih cesarjev, pa tudi cesaric in patriarhov.¹⁷ Od dogodkov iz obravnavanega prostora se omenjajo samo smrt Maksimina Tračana v Ogleju 238, smrt cesarja Klavdija Gotskega 270 v Sirmiju in smrt cesarja Proba 282 prav tako v Sirmiju.¹⁸

Georgios Monachos (Hamartolos) je sredi 9. stoletja napisal eno najbolj priljubljenih svetovnih kronik, v kateri je zajel čas od Adama do leta 842.¹⁹ Avtorjev interes velja posebej cerkveni zgodovini, v okviru te se posebej poudarja vloga menišтва. Georgijeva »meniška« kronika prinaša več poročil, ki se nanašajo na obravnavani prostor v antiki. Med njimi velja posebej omeniti opis bitke z »deževnim čudežem« med markomaskimi vojnami in opis bitke pri Frigidu 394. Ostale omembe dogodkov so kratke in mestoma neprecizne.²⁰

Bizantinski cesar Konstantin VII. Porfirogenet (913–959) je v obsežnih zbirkah izvlečkov iz grško piščočih antičnih in zgodnjobizantinskih zgodovinarjev ohranil vrsto pomembnih frag-

(THEOPHANES, *Chronographia* vol. II, ed. C. DE BOOR, Leipzig 1885, 60–77). Od dogodkov z obravnavanega prostora se omenja v tej latinski predelavi samo deževni čudež 174 (str. 69), vendar pa v primerjavi z grškim izvirnikom v precej skrajšani verziji.

¹² KRUMBACHER, 342 ss. in HUNGER I, 334–339. Edicija vira: THEOPHANES, *Chronographia*, ed. C. DE BOOR, vol. I, Leipzig 1883.

¹³ THEOPHANES, *Chronographia*, ed. C. DE BOOR, vol. II, Leipzig 1885. Gl. tudi H. WOLTER, Anastasius Bibliothecarius, *Lexikon des Mittelalters* I, 1980, 573 sl.

¹⁴ THEOPHANES, I, 35, v. 30 ss. oz. II, 87; I, 44, v. 4 ss.; I, 73, 25 ss. (prim. ŠAŠEL, *Claustra* 43 sl., št. 44); I, 84, 16 ss. oz. II, 98 sl.

¹⁵ THEOPHANES, I, 94, 9 ss. oz. II, 103; I, 94, 17 ss. oz. II, 103; I, 227, 17 oz. II, 147.; I, 253, 8 in 269, 15 oz. II, 155 ss.; II, 165 ss.

¹⁶ THEOPHANES, I, 111, 7 ss. oz. II, 110; I, 162, 21 oz. II, 128.

¹⁷ NICEPHORUS CP. ARCHIEPISCOPUS, *Chronographia brevis*, ed. L. DINDORF (Georgius Syncellus et Nicephorus Cp.), CB, 1829, 737 ss. ali PG 100, 995–1060. Delo je prevedel v latinščino Anastasius Bibliothecarius in predstavlja prvi del njegove kronike z naslovom *Chronographia tripartita* (THEOPHANES, vol. II, 36–59). O avtorju gl. KRUMBACHER, 349 ss.; HUNGER I, 344 ss.

¹⁸ *Chronographia*, str. 748 sl.; ANASTASIUS, *Chron. trip.* 42 sl.

¹⁹ O avtorju gl. KRUMBACHER, 652 ss.; HUNGER I, 347 ss.; D. STEIN, *Lexikon des Mittelalters* 4, 1989, 1286 sl. Glavna edicija vira: GEORGIOS MONACHOS, *Chronicon I–II*, ed. C. DE BOOR, Leipzig 1904; starejša edicija: PG 110, 41–1286.

²⁰ Kronološko zaporedje omemb dogodkov: *Chronicon*, III, 138 (PG 110, 529 D – 532 A; opis bitke z deževnim čudežem v duhu krščanske interpretacije dogodka); III, 176 (PG 110, 573 B; Dioklecijan je po odstopu odšel v Dalmacijo, kjer je zblaznel); IV, 193 (PG 110, 193; izvor Valentinijana in Valensa iz panonijskega mesta Cibale); IV, 195 (PG 110, 685 C; sinoda v Iliriku v Valentinijanovi dobi, zmaga pravovernosti; v nadaljevanju Valentinijanova vojna s Sarmati in cesarjeva smrt »v neki utrdbi v Galiji« (!); IV, 196 (PG 110, 689 C; potres na Jadranskem morju); IV, 197 (PG 110, 692 C; Teodozij je bil v Sirmiju imenovan za cesarja); IV 200 (PG 110, 725 A–B; bitka pri Frigidu z naslednjimi značilnostmi: kot kraj dogodka se omenja le področje Alp, bistveni element je Teodozijevo molitev, ki da njegovi vojski bojnega poleta in ji prinese sijajno zmago, burja se ne omenja. Prim. kratko ŠAŠEL, *Claustra*, 44 št. 45).

mentov iz njihovih del, ki so sicer izgubljena. Omenili smo fragmente iz Priska²¹ in Janeza Antiohijskega,²² ki prinašajo zelo pomembna, v nekaj primerih celo iz drugih virov nepoznana poročila o poznoantični dobi na obravnavanem ozemlju.

Georgios Kedrenos je na prehodu iz 11. v 12. stoletje napisal svetovno kroniko, v kateri je zajel celotno zgodovino od nastanka sveta prek zgodovine starega vzhoda, helenistične in rimske dobe vse do nastopa cesarja Izaka Komnena 1057.²³ Obsežno delo, ki temelji pri opisu starejših obdobjev predvsem na Ps. Simeonu, prinaša tudi vrsto podatkov o zgodovini obravnavanega prostora. Na visoko antiko se nanašata (sicer napačno) poročila o Trajanovi zmagi v Panoniji v času cesarja Nerve in poročilo o markomanskih vojnah z opisom deževnega čudeža.²⁴ Na pozno antiko se nanašajo: omemba bitke leta 340, v kateri je bil ubit cesar Konstantin II. (vendar se kraj spopada, bližina Ogleja, ne omenja); enkratno poročilo o potresu na Jadranskem morju; poročilo o sinodi v Iliriku, ki jo je na Ambrozijevo pobudo sklical cesar Valentinijan; omemba Valentinijanove zmage nad Sarmati in cesarjeve smrti »v neki utrdbi v Galiji«; prihod poslanstva iz Konstantinopla k cesarju Gracijanu v Panonijo in imenovanje Teodozija za vladarja na Vzhodu 379.²⁵ Vsekakor najbolj zanimiv pa je Kedrenov opis bitke pri Frigidu sept. 394, z dvema značilnima elementoma, ki ju srečamo kasneje pri več zahodnih pislih in nazadnje pri beneškem kronistu Dandulu (sanje cesarja Teodozija pred bitko s prikazovanjem apostolov Janeza in Filipa in opis spopada kot verske vojne, v kateri je Evgenijeva vojska nosila Herkulovo podobo, Teodozijeva pa križ).²⁶ Na 6. stoletje se nanašajo poročila o »hunskih« in bolgarskih vpadih proti Bizancu, o Gepidu Mundu s središčem svoje moči v Sirmiju, o bizantinski vojni proti Vzhodnim Gotom v Italiji z Narzesovim zavzetjem Verone in Briksije²⁷ in poročila o Mavrikijevi vojni na Balkanu, ki temeljijo na Teofilaktu Simokatu.²⁸

Johannes Zonaras, najpomembnejši bizantinski kronist iz prve polovice 12. stoletja, je v obsežni svetovni kroniki v 18 knjigah opisal čas od nastanka sveta do nastopa vlade Janeza II. Komnena leta 1118.²⁹ Delo kot edino v bizantinski historiografiji prinaša tudi obsežnejši prikaz rimske republikanske zgodovine in ima za razliko od drugih svetovnih kronik težišče izrazito na »posvetni« in ne na cerkveni zgodovini. Zonaras prinaša celo vrsto poročil o dogodkih v obravnavanem prostoru, od rimskih osvajanj v republikanski dobi prek dovršitve in utrditve le teh v avgustejski dobi do omembe cele vrste dogodkov iz zgodovine cesarske

²¹ O avtorju KRUMBACHER, 252 ss.; HUNGER I, 360 ss.; ISTI, *Lexikon des Mittelalters* 5, 1991, 1377 sl. Glavna edicija: IMP. CONSTANTINUS PORPHYROGENITUS, *Excerpta de legationibus I–II*, ed. C. DE BOOR, Berlin 1903; *De insidiis*, ed. C. DE BOOR, Berlin 1905; *De virtutibus et vitiis I–II*, edd. Th. BÜTTNER-WOBST – A. G. ROOS, Berlin 1906–1910; *De sententiis*, ed. U. Ph. BOISSEvain, Berlin 1906. Fragm. iz Priska so navedeni v op. 5.

²² Gl. navedbe v op. 8.

²³ O avtorju gl. kratko KRUMBACHER, 368.; HUNGER I, 393 s.; R. MAISANO, *Lexikon des Mittelalters* 5, 1991, 1093. Edicije: GEORGIOS KEDRENOS, *Synopsis historion*, ed. I. BEKKER, CB, 1838–1839 (v 2 zvezkih; antična doba je v I. zvezku); PG 121, 24–1165; 122, 9–368.

²⁴ V Bekkerjevi izdaji (CB): I, 433 (Nerva je »iz Panonije« obveščen o Trajanovi zmagi; očitno je avtor zamenjal Panonijo z Germanijo); 439 (bitka z »deževnim čudežem«: krščanski vojak legije iz Melitene so od Boga izprosili pomoč; cesar je odkloval kristjane in legiji dal pridevek »Keraunobolos« (= Fulminatrix).

²⁵ V Bekkerjevi izdaji I, 520 (smrt Konstatina II.); 543 sl. (potres na Jadranu 366 in pripoved mornarjev o čudežu); I, 546 (sinoda »v Iliriku« 374); I, 547 (Valentinijanova smrt »v neki utrdbi v Galiji« po zmagi nad Sarmati; gre za dogodek v Brigetoni v Panoniji, ki jo avtor tokrat zamenja z Galijo); I, 550 (Gracijan, ki se je zadrževal »v Panoniji«, imenuje na prošnjo poslanstva iz Bizanca Teodozija za cesarja na Vzhodu).

²⁶ V Bekkerjevi izdaji I, 567 sl. (kratko notico, ki ne posreduje celotnega poročila, prinaša ŠAŠEL, *Claustra*, 44 št. 47).

²⁷ V Bekkerjevi izdaji I, 651 ss. (bolgarski vpad v Mezijo; Gepid Mundus, »kralj Sirmija«, premaga Bolgare; v bizantinski vojski proti Perzicem pod Belizarjevimi poveljstvom sodelujejo tudi Iliri, Goti in Heruli z Balkana in srednjega Podonavja); I, 677 sl. (»Hunni«, imenovani tudi »Sthlabinoi«, vpadejo v Trakijo); 679 (Narzes zavzame dve mesti, ki sta bili v rokah Gotov, Birias in Brinkas, očitno Verono in Briksijo).

²⁸ V Bekkerjevi izdaji I, 691 sl. (Avari so po zavzetju Širmija hoteli izsiliti od cesarja večje dajatve; ker je ta zahteve odbil, so zavzeli Singidunum in druga mesta ter vdrli vse do Dolgega zidu); I, 694 (Langobardi začno vojno proti Bizancu); I, 696–703 (vojna z Avari in Slovani, uspešni pohodi vojskovodja Priska in manj uspešni pohodi vojskovodja Petra, avarski vdor v Dalmacijo z zavzetjem mesta »Balbe« in približno 40 drugih krajev, za Bizanc uspešna vojna do padca cesarja Mavrikija 602). Prim. op. 7.

²⁹ O avtorju gl. KRUMBACHER, 370 ss. in HUNGER I, 416 ss. Edicija vira: IOANNES ZONARAS, *Annales*, ed. M. PINDER, CB 1841; Th. BÜTTNER-WOBST, CB, 1897; L. DINDORF, Leipzig 1868–1875; PG 134, 40–1414; 135, 9–326. Odlomke navajamo po zadnji ediciji.

dobe.³⁰ Ker je Zonaras uporabljal več virov kot drugi kronisti (na primer Plutarha in zlasti Kasija Diona), najdemo pri njem mestoma opise dogodkov iz antične dobe, ki so v bizantinski historiografiji enkratni in v posamičnih primerih ne vemo, na katerem antičnem viru temeljijo. Kot najpomembnejše podatke za obravnavano ozemlje naj omenimo poleg opisa bitke z deževnim čudežem (po Kasiju Dionu) in »oglejske vojne« 238 (zelo svobodno po Herodiju), za pozno antiko opis bitke pri Ogleju 340, v kateri je padel cesar Konstantin II. (po neznanem (?) antičnem viru), opis vojne med Magnencijem in Konstancijem II. 350–352 ter opis avarskih in slovanskih osvajanj Balkana v drugi polovici 6. stoletja (po Teofilaktu Simokatu).³¹

Po kronološkem zaporedju nastanka sledi nekaj za naš vidik malo pomembnih tekstov. Konstantinos Manasses je v drugi polovici 12. stoletja napisal verzificirano svetovno kroniko od Adama do leta 1081. V njej je kratko omenil več dogodkov, ki se deloma nanašajo tudi na obravnavani prostor, ki pa se izrecno nikjer ne omenja.³² Michael Glykas Sikidites, avtor svetovne kronike od stvarjenja sveta do smrti cesarja Aleksija I. Komnena (1118), v svojem izrazito na cerkveno zgodovino, prestolnico in dvor omejenem delu ne prinaša niti enega poročila, ki bi se zanesljivo nanašalo na obravnavani prostor.³³

Avtorji iz poznobizantinske dobe prinašajo z izjemo enega izredno malo za naš vidik zanimivih podatkov. Joel, pisec svetovne kronike od stvarjenja sveta do križarskega zavzetja Konstantinopla 1204, poroča na primer le o panonskem izvoru cesarjev Valentinijana in Valensa.³⁴ Theodoros Skutariotes je v drugi polovici 13. stoletja napisal svetovno kroniko od Adama do leta 1261. V njej bi mogli pričakovati tudi poročila za obravnavani prostor, vendar se tega zaradi težko dostopne izdaje teksta zaenkrat ni dalo preveriti.³⁵ Za naš vidik malo pomemben je Ephraim iz prve tretjine 14. stoletja, ki je napisal verzificirano kroniko od Kaligule do leta 1261.³⁶

³⁰ Iz republikanske dobe in zgodnje cesarske dobe se omenjajo naslednji dogodki: prva ilirska vojna (Annales 8, 19; PG 134, 689); rimski poseg proti Delmatom sredi 2. stol. pred Kr. (Ann. 9, 25; PG 134, 785); tako imenovani prvi triumvirat z dodelitvijo Ilirika Cezarju (Ann. 10, 6; PG 134, 817 A); državljanska vojna med Cezarjem in Pompejem z nejasno (verjetno napačno) omembo Norika (Ann. 10, 8; PG 134, 821 C); državljanska vojna med Oktavijanom in Antonijem, območje Dalmacije v Oktavijanovi oblasti (Ann. 10, 22; PG 134, 868); Oktavijanove zmage nad Panonijci, rimska zasedba srednjega Podonavja (Ann. 10, 27 in 32; PG 134, 884 A in 900 B); Tiberijeve zmage nad Panonijci in Delmati (Ann. 10, 37; PG 134, 916 A); ob Avgustovi smrti se je Tiberij nahajal v Dalmaciji (Ann. 10, 38; PG 134, 920 A); kmalu zatem je izbruhnil upor panonskih legij (Ann. 11, 1; PG 134, 921 D; 924 A); Skribonijanov upor v Dalmaciji v Klavdijevi dobi (Ann. 11, 9; PG 134, 949 A); Hadrijan v Panoniji, demonstracija moči in vojaškega poguma (Ann. 11, 23; PG 134, 993 C; to demonstracijo vojaške moči omenja tudi SUIDAE Lexikon, s.v. Adrianos, ed. A. ADLER, 1928, 55); Markomanske vojne, bitka z »deževnim čudežem« (Ann. 12, 2; PG 134, 1004 C – 1005 A); Septimij Sever začne pohod iz Panonije v Italijo (Ann. 12, 7; PG 134, 1020 C–D); »bellum Aquileiense« (Ann. 12, 16; PG 134, 1049 B–C; prim. A. LIPPOLD, Kommentar zur Vita Maximini duo der Historia Augusta, Bonn 1991, 179); uzurpacija Ingenua proti Galienu v Panoniji (Ann. 12, 24; PG 134, 1068 sl.); smrt Klavdija Gotskega v Sirmiju (Ann. 12, 26; PG 134, 1076 A).

³¹ Na poznoantično dobo se nanašajo naslednja poročila: umik cesarja Dioklecijana v dalmatinsko Salono ob »upokojitvi« 305 (Ann. 12, 32; PG 134, 1088 B); obširen opis bitke pri Ogleju 340, v kateri je bil ubit cesar Konstantin II., ne da bi se omenjal kraj dogodka (Ann. 13, 5; PG 134, 1117 sl., zlasti 1120 A–B); obširen opis bitke pri Mursi 351, ne da bi se omenjal kraj spopada (Ann. 13, 8; PG 134, 1128–1130); Valentinijanov panonski izvor, Gracijan je v Panoniji Teodozija oklical za cesarja (Ann. 13, 15 in 17; PG 134, 1160 C; 1169 C); vojne proti Avarom in Slovanom na Balkanu v času cesarja Mavrikija (Ann. 14, 12; PG 134, 1260–1265). Presenetljivo Zonaras ne omenja bitke pri Frigidu, prav tako se ne omenjajo dogodki 5. in prve polovice 6. stol. v obravnavanem prostoru.

³² O avtorju gl. KRUMBACHER, 376 ss. in HUNGER I, 419 ss. Edicija vira: CONSTANTINUS MANASSES, *Breviarium historiae metricum*, ed. I. BEKKER, CB, 1837, str. 1–308 (ali PG 127, 219–472). Na obravnavano ozemlje se nanaša omemba zmage cesarja Teodozija nad Evgenijem (v. 2461 ss., str. 107), ne da bi se omenjal kraj dogodka. Vsi dogodki, ki se nanašajo na obravnavani prostor (državljanske vojne, Mavrikijeve vojne v Podonavju), so opisani zelo sumarno, historična vrednost teh poročil je zanemarljiva.

³³ Kratko o avtorju KRUMBACHER, 380 ss. in HUNGER I, 422 ss.; Edicija vira: I. Bekker, CB, 1836 (ali PG 158, 9–624). Avtor predstavi cesarje iz zgodnje cesarske dobe zelo sumarno, kršćanske cesarje bolj podrobno, vendar se tudi pri dogodkih z obravnavanega prostora izpuščajo kakršnecoli krajevne oznake.

³⁴ O avtorju gl. KRUMBACHER, 385 ss. in HUNGER I, 476. Edicija vira: IOEL, *Chronographia compendiariorum*, ed. I. BEKKER, CB, 1836 (ali PG 139, 223–228). Notica o panonskem izvoru cesarjev je v prvo navedeni izdaji na str. 38.

³⁵ Prim. KRUMBACHER, 388 ss. in HUNGER I, 477 sl.; edicija vira: K. N. SATHAS, *Mesaionike bibliotheke* VII, Venezia–Paris 1894, 1–556. Theodoros Skutariotes je za starejša obdobja zajemal veliko iz svetovne kronike, ki jo je v pozni Justinijanovi dobi napisal JOANNES MALALAS (PG 97, 65–718; prim. HUNGER I, 477). Ta prinaša precej poročil o antični zgodovini obravnavanega prostora (prim. Chron. 11; 13; 18; PG 97, 425 B; 485 A; 509 A; 661 B).

³⁶ KRUMBACHER, 390 ss.; HUNGER I, 478 in P. SCHREINER, *Lexikon des Mittelalters* 3, 1986, 2054; Edicija vira: EPHRAEM, *Caesares*, ed. I. BEKKER, CB, 1840; PG 143, 11–380. V rimani kroniki, ki šteje 10390 verzov, se omenjajo naslednji dogodki iz antične zgodovine obravnavanega prostora: bitka z deževnim čudežem (v. 133–139, PG 143, 18 B); Dioklecijanov dalmatinski izvor (v. 253; PG 143, 24 A); Valentinijanov panonski izvor (v. 502; PG 143, 32 C); Teodozij je bil v Panoniji imenovan za cesarja (v. 585; PG 143, 34 D).

Eno najboljšejših historiografskih del pozne bizantinske dobe je Cerkvena zgodovina, ki jo je v začetku 14. stoletja napisal Nikephoros Kallistos Xanthopoulos.³⁷ Delo, za starejša obdobja kompilacija po Evzebiju, Sokratu in Sozomenu, zajema čas od Kristusovega nastopa do dobe cesarja Vasilija I. (867–886). Od dogodkov z obravnavanega ozemlja velja posebej omeniti v bizantinski književnosti enkratno, po Sozomenu povzeto poročilo o ustanovitvi Emone po Argonavtih, ki se navezuje na opis Konstantinove gradnje cerkve sv. Mihaela ob severnem (črnomorskem) vhodu v bosporsko ožino, skozi katero so v davnih časih Argonavti odpluli v Kolhido po zlato runo.³⁸ Drugo pomembno poročilo se nanaša na opis bitke pri Frigidu, ki je prav tako povzeto po Sozomenu.³⁹ Pisec na podlagi obeh cerkvenih zgodovinarjev 5. stoletja posreduje vrsto poročil iz zgodovine krščanstva zahodnega Ilirika v 4. stoletju s pomembno vlogo arijanizma in panonskih škofov v arijanskem sporu.⁴⁰ Delo prinaša še celo vrsto drugih krajših poročil o zgodovini obravnavanega prostora, ki se nanašajo na izvor, nastop ali smrt cesarjev, državljanske vojne in barbarske pohode od 4. do 6. stoletja.⁴¹

Z ozirom na pomen poročil o antični zgodovini obravnavanega prostora in z ozirom na uporabo antičnih virov se na vrsto bizantinskih zgodovinarjev navezujejo bizantinski leksikografi, pri katerih tudi naletimo na posamezne notice zgodovinske vsebine. Sistematičen pregled poročil vseh tovrstnih avtorjev (Hesychios in Stephanus Byzantinus iz 6. stoletja, Photios iz druge polovice 9. stoletja in Suidas s konca 10. stoletja) ostaja desiderat; omenimo naj le v bizantinski književnosti enkratno poročilo o nastanku imena mesta Virunum pri Suidu.⁴²

Pregled poročil petnajstih bizantinskih avtorjev o antični zgodovini obravnavanega prostora omogoča nekaj sklepov k vprašanju »kontinuitete« znanja o antični zgodovini zahodno-balkanskega in srednjedonavskega prostora v Bizancu. Celotno število poročil, ki jih posredujejo ti pisci, je precejšnje, saj znaša več kot 120 zapisov. Med poročevalci prednjačita Nikephoros Kallistos s 27 in Zonaras z 21 poročili, sledijo Georgios Kedrenos s 14 poročili, Chronicon Paschale, Theophanes in Konstantinos Porphyrogenetos s po desetimi, Georgios Synkellos in Georgios Monachos s po osmimi in Johannes Antiochenus s 6 poročili, medtem ko

³⁷ KRUMBACHER, 291 ss. Edicija vira: PG 145, 557–1332; PG 146; PG 147, 9–448.

³⁸ Historia ecclesiastica 7, 50 (PG 145, 1329D); opis se skoraj dobesedno opira na poročilo, ki ga posreduje SOZOMENOS, Hist. eccl. 1, 6, 5 (PG 67, 873 A); poročilo o Argonavtih in ustanovitvi Emone se nahaja pri Sozomenu v drugačnem kontekstu, namreč kot ekskurz ob oznaki pomena Konstantinove zmage nad Maksencijem za utrditev krščanstva na Zahodu). Odlomek iz Sozomena je prevedel J. ŠAŠEL, K zgodovini Emone v rimskih napisih in literaturi, v zborniku: Zgodovina Ljubljane. Prispevki za monografijo, Ljubljana 1984, 36.

³⁹ Hist. eccl. 12, 39 (PG 146, 880–888). Nikeforov vir je zopet SOZOMENOS, Hist. eccl. 7, 24 (PG 67, 1489–1492). Izbrane odlomke iz obširnega Nikeforovega poročila je objavil v izvorniku in prevodu ŠAŠEL, Claustra, 44 sl. (št. 48).

⁴⁰ Vloga voditeljev arijanske stranke v Iliriku, škofov Ursacija iz Singiduna in Valensa iz Murse, v štiridesetih letih 4. stol. (H. E. 9, 7; 12–13; 27; PG 146, 240 C–D; 261 B; 265 D; 328–329); Martin Tourski, doma iz panonijske Savarije, bорец proti arianizmu in eden začetnikov menišтва na Zahodu (H. E. 9, 16; PG 146, 280 D); Atanazij v Ogleju (H. E. 9, 21; PG 146, 316 A); sirmijski škof Fotin in prva sirmijska sinoda (H. E. 9, 31; PG 146, 341 ss.); prevlada arijanizma v Iliriku v petdesetih letih 4. stol., druga sirmijska sinoda, vloga Ursacija, Valensa in Germanija iz Sirmija pred sinodo v Riminiju, med njo in po njej (H. E. 9, 35–37; 39–41; 45; PG 146, 364 B; 368 A–B; 371; 377 ss.; 380 sl.; 384 ss.; 409); sinoda v Iliriku, sinoda v Rimu z udeležbo Valerijana iz Ogleja (H. E. 11, 30–31; PG 146, 673; 677; 681); pismo škofov carigradske sinode papežu Damasu in škofom na rimski sinodi, med njimi tudi Valerijanu iz Ogleja in Aneimiju iz Sirmija (H. E. 12, 16; PG 146, 792 ss.). O omenjenih dogodkih gl. kratko R. BRATOŽ, Cerkvenopolitični in kulturnozgodovinski odnosi med Sirmijem in Akvilejo, ZČ 37, 1983, 259–272; ISTI, Die Geschichte des frühen Christentums im Gebiet zwischen Sirmium und Aquileia im Licht der neueren Forschungen, Klio 72, 1990, 508–550, obakrat z navedbami antičnih virov in glavne literature.

⁴¹ Omenjajo se naslednji dogodki: smrt cesarja Proba v Sirmiju (H. E. 6, 33; PG 145, 1197); sestanek Dioklecijana in Maksimijana »v Saloni v Dalmaciji« z dogovorom, da se umakneta v pokoj (H. E. 7, 20; PG 145, 1248; poročilo je napačno; dejansko gre za Dioklecijanov umik v bližino dalmatinske Salone po odstopu s prestola); Konstantinove zmage nad Sarmati (H. E. 7, 46; PG 145, 1320); smrt Konstantina II. v bližini Ogleja 340 (H. E. 9, 3; PG 146, 229); oklic Vetraniona za cesarja v Sirmiju 350 (H. E. 9, 28; PG 146, 333); vojna med Magnencijem in Konstancijem II. z omembo pomena prehodov čez Julijske Alpe (na meji med Italijo in Galijo!), podobnih Termopilam, in omembo bitke pri Mursi, mestu »v Galiji« (!) (H. E. 9, 32; PG 146, 353 A–B); smrt cesarja Gala »pri otoku Phalona« (mišljena je istrska Flanona, H. E. 9, 32; PG 146, 356 A); izvor cesarja Valentinijana iz panonskih Cibal (H. E. 11, 1; PG 146, 585) in njegova smrt v Brigetionu »v utrdbi v Galiji« (!) (H. E. 11, 33; PG 146, 688); Alarihov pohod v Italijo čez nebranjene alpske prehode (H. E. 13, 35; PG 146, 1040 C–D); gepidska oblast nad Sirmijem in Singidunom, Vzhodni Goti v Panoniji (H. E. 14, 56; PG 146, 1268 A–B); cesar Glicerij po odstavitvi s prestola postane salonitanski škof (H. E. 15, 11; PG 147, 37 C); Mavrikijeve vojne proti Avarom in Slovanom (H. E. 18, 28 ss.; PG 147, 381 ss.).

⁴² O bizantinskih leksikografih gl. HUNGER II, 33–50. Prebiranje Suidovega leksikona, verjetno najvažnejšega med vsemi, je dalo naslednje rezultate: poleg povsem kratkih in nepomembnih notic, ki se nanašajo na obravnavano ozemlje, npr. Adrianos (gl. op. 30), Akyleia, Diokletianos; SUIDAE Lexikon, ed. A. ADLER, Leipzig 1928 s.v.), naletijo tudi na legendarno poročilo o izvoru imena Virunum (ADLER I, 470), ki sicer iz antičnih virov ni poznano.

ostali pisci (Teofilakt, Nikefor, Konstantinos Manasses, Michael Glykas, Joel in Ephraim) prinašajo skupaj le deset poročil. Ta poročila se nanašajo na sorazmeroma veliko število dogodkov, ki so skozi antično zgodovino obravnavanega prostora zelo neenakomerno porazdeljeni. Le eno poročilo se nanaša na mitološko davnino (argonavska ustanovitev Emone), le pet na dobo rimske republike (vsa pri Zonaru), sedem na avgustejsko dobo in 1. stoletje (od tega štiri pri Zonaru), enajst poročil na 2. stoletje (od tega kar 6 poročil o bitki z deževnim čudežem), šestnajst na 3. stoletje (od tega se pet notic nanaša na smrt Maksimina Tračana v Ogleju, tri notice na smrt Klavdija Gotskega v Sirmiju in štiri na smrt cesarja Proba v Sirmiju). Kar 53 poročil se nanaša na dogodke 4. stoletja, med katerimi prednjačijo bitka pri Frigidu (5 daljših poročil in ena kratka omemba), različni dogodki iz državljanske vojne med Konstancijem II. in Magnencijem (6 poročil), omemba panonskega izvora cesarja Valentinijana in njegove smrti v panonski Brigetioni (6 notic), smrt Konstantina II. v bitki pri Ogleju (4 zapisi), imenovanje Teodozija za cesarja 379 v Sirmiju (4 notice), usmrnitev cesarja Gala v istrski Flanoni 355 (2 notici) in potres na Jadranu 366 (2 notici). Na 5. stoletje se nanaša le trinajst poročil, ki se ne zgoščajo ob kakem posebnem dogodku (le gepidsko zavzetje Sirmija se omenja dvakrat). Prav tako se 13 poročil nanaša na dogodke 6. stoletja, med katerimi izstopa Mavrikijeva vojna proti Slovanom in Avarom s štirimi zapisi. Ta »statistični« pregled poročil kaže izrazito koncentracijo na dogodkih 4. stoletja, v dobi, ko je bilo rimsko cesarstvo še enotno in ko je bila vloga obravnavanega ozemlja tudi v zgodovini Cerkve dokaj pomembna. Pregled kaže na majhen interes bizantinskih piscev za republikansko in zgodnjo cesarsko dobo; to velja tudi za 3. stoletje, o katerem je sicer veliko število notic, ki pa so brez izjeme zelo kratke in so odraz burne vojaške zgodovine tega časa. Sorazmerno majhno število poročil za 5. in 6. stoletje nas ne sme presenetiti. To je čas po delitvi na vzhodno in zahodno cesarstvo. Razumljivo je bizantinske avtorje razvoj na Vzhodu dosti bolj zanimal kot dogodki v zahodnem cesarstvu in njegovih nasledstvenih državah, pa tudi v zgodovini Cerkve je v tem obdobju prostor med Sirmijem in Oglejem malo pomemben.

Znanje bizantinskih avtorjev o antični zgodovini ozemlja med Sirmijem in Oglejem je bilo v celoti gledano skromno. Ogromna večina poročil temelji na maloštevilnih grških piscih poznoantične dobe, zlasti na Evzebijevi kroniki iz 4. stoletja, Sokratovi in Sozomenovi cerkveni zgodovini iz 5. stoletja ter na Prokopiju, Malalu in Teofilaktu Simokatu iz 6. oz. začetka 7. stoletja. Uporabo poganskih avtorjev iz visoke in pozne cesarske dobe (Kasij Dio, Herodijan, Zosim) moremo zaslediti le pri maloštevilnih avtorjih (Johannes Antiochenus, Konstantinos Porphyrogenetos, Zonaras, Nikephoros Kallistos). Ker se je izgubila prostorska predstava o deželah izven bizantinskega cesarstva, so pogoste geografske napake (na primer zamenjave med Panonijo, Galijo in Germanijo), spet drugod pa se krajevne oznake povsem izpuščajo in le poznavanje antičnih predlog omogoča pravilno prostorsko umestitev opisanih dogodkov. Posebno veliko pozornost posvečajo avtorji tistim dogodkom, pri katerih se je manifestirala Božja volja in pomenijo zmago pravovernega krščanstva. Taka dogodka sta predvsem dva: bitka z Germani 174 z deževnim čudežem, ki jo opisuje kar šest avtorjev (anonimni pisec Velikonočne kronike, Georgios Synkellos, Georgios Monachos, Georgios Kedrenos, Zonaras in Ephraim), ter bitka pri Frigidu 394 s petimi opisi (Johannes Antiochenus, Theophanes, Georgios Monachos, Georgios Kedrenos, Nikephoros Kallistos). Veliko število poročil je kratkih, šablonskih in zanemarljive vrednosti, saj se nanašajo ponavadi le na izvor cesarjev in na kraj in okoliščine njihove smrti. Od dogodkov iz cerkvene zgodovine se omenjajo prav redki in še ti se skoraj brez izjeme nanašajo na dobo arijanskih sporov 4. stoletja. Posebej velja poudariti dve skorajda neopaženi poročili o nastanku oziroma poimenovanju mest, ki sta izrazito legendarnega značaja in brez historične vrednosti, vendar dokumentirata obstoj antičnega izročila v visoko in pozno bizantinsko dobo. To je poročilo o argonavtski ustanovitvi Emone (Nikephoros Kallistos) in razlaga nastanka imena noriškega mesta Virunum (Suidas). V skoraj vseh primerih je antični vir ugotovljiv. Le Zonaras prinaša nekaj poročil, za katere je antični vir izgubljen ali pa ga je avtor interpretiral tako svobodno, da je težko razpoznaven. Kot najpomembnejše med temi poročili moremo označiti opis bitke pri Ogleju 340, v kateri je padel cesar Konstantin II., poročilo, ki po obsegu in z navajanjem podrobnosti presega vsa antična poročila.⁴³

Branje bizantinskih zgodovinarjev daje vtis, da je bilo obravnavano ozemlje na robu zanimanja bizantinskega človeka, tako kot tudi drugi deli rimskega cesarstva na Zahodu (na primer Britanija, Hispanija, Galija, ki se prav tako redko omenjajo). Zaradi jezikovnih ovir in omejenih stikov je bizantinska historiografija malo vplivala na poročila zahodnih piscev. Ta vpliv moremo ugotoviti le v izjemno redkih primerih: na Zahodu so zanesljivo poznali latinski prevod bizantinskih zgodovinarjev, ki ga je v 9. stoletju pripravil Anastasius Bibliothecarius.⁴⁴ Mnoge skupne poteze bizantinskih in zahodnih kronistov pri opisu dobe do leta 324 temeljijo na uporabi skupnega vira (Evzebijeve Kronike v Bizancu oziroma Hieronimovega latinskega prevoda le te na Zahodu), za čas do 439 pa na podlagi uporabe skupnega izbora virov (Sokrat, Sozomen in Teodoret na Vzhodu oziroma prirejen latinski prevod teh avtorjev v Kasiodorovem delu »Historia tripartita«^{44a}). Zdi se, da je bizantinska historiografija le prek teh poznoantičnih in zgodnjerednjeveških prevodov vplivala na tiste zahodne avtorje, ki so se zanimali za razvoj na Vzhodu. Med takimi avtorji velja posebej omeniti beneškega doža in kronista Andreja Dandula s srede 14. stoletja.

II. Latinski pisci evropskega Zahoda

Latinska historiografija evropskega Zahoda je po številu ohranjenih del dosti obsežnejša od bizantinske. Pri omembah prostora med Sirmijem in Oglejem so opazne nekatere podobnosti s poročili bizantinskih avtorjev (zlasti kjer je antični vir isti), v splošnem pa moremo ugotoviti premik težišča zanimanja na druge dogodke. Pri ogromni večini del, ki so nastala izven obravnavanega prostora, nastopajo dogodki zahodnobalkanskega, vzhodnoalpskega in severnojadranskega področja le redko, saj je težišče zanimanja teh avtorjev premaknjeno na Zahod, na Italijo, Galijo, Britanijo ali Hispanijo. Dosti poročil prinašajo le pisci in dela, ki so izhajali z obravnavanega območja ali njegove bližine, pri čemer po kraju nastanka in interesu izstopajo za italjski prostor oglejska, gradeška in stara beneška historiografija, za dalmatinski prostor splitska historiografija in za vzhodnoalpski prostor historiografija bavarskoavstrijskega prostora. Na lokalno ali regionalno zgodovino osredotočena dela imajo praviloma v vseh primerih specifičen izbor dogodkov, v mnogih primerih se težnja po afirmaciji domačega mesta ali matične cerkvene skupnosti ne kaže le v izboru opisanih dogodkov, temveč tudi z vnašanjem legend ali kar odkritih potvorb. Bolj kot gremo v kasnejše obdobje, več je teh srednjeveških dodatkov, ki v posameznih primerih povsem zasenčijo tisto pripoved, ki temelji na antičnih virih.

A. Poročila od začetka 7. do konca 10. stoletja

Izidor Sevilski je na začetku 7. stoletja napisal svetovno kroniko od nastanka sveta do svoje dobe (1. izd. 615, druga 624), v kateri je kratko omenil dva dogodka iz antične zgodovine obravnavanega prostora.⁴⁵ Generacijo mlajši Fredegar je okrog 658/660 v svetovni kroniki za antično dobo povzegal po Hipolitu (*Liber generationis*), Hieronimu, Izidorju, Hidā-

⁴³ Dogodek omenja devet antičnih virov, ki brez izjeme posredujejo zelo kratka poročila: HIERONYMUS, *Chronica*, A. 340 (ed. R. HELM, str. 235: »Constantinus bellum fratri inferens iuxta Aquileiam Alsac occiditur«); AURELIUS VICTOR, *Caesares* 41, 22 (ed. F. R. PICHLMAYR, 127, brez kraja in okoliščin odgodka); *Epitome de caes.* 41, 21 (ibidem, 168: kraj dogodka »fluvijs, cui nomen Alsa est, non longe ab Aquileia«); EÜTROPIUS, 10, 9, 2 (ed. F. RUEHL, 73, »apud Aquileiam«); ZOSIMUS, 2, 41 (ed. F. PASCHOUD, I, 113; brez vseh detajlov); JULIANUS, *Oratio* 2, 94 B–C (ed. W. C. WRIGHT, 250, brez podrobnosti); SOCRATES, H. E. 2, 5 (PG 67, 192, brez detajlov); SOZOMENOS, 3, 2, 10 (PG 67, 1037; omenja se le kraj dogodka); PHILOSTORGIOS, H. E. 3, 1 (PG 65, 480; brez vseh podrobnosti). ZONARAS, 13, 5 (PG 134, 112 A–B) prinaša naslednje elemente: postavitve zasede, simuliran beg Konstansovih čet ob začetku bitke, ki prevara Konstantina II. Ob napadu glavnine Konstansove vojske iz zasede se Konstantin II. znajde sredi med dvema sovražnima vojskama, je poražen in ubit, potem ko je njegov ranjeni konj podivjal in ga vrgel iz sedla.

⁴⁴ Izrecno ga navaja kot svoj vir HUGO DE S. MARIA (PL 163, 829).

^{44a} PL 69, 879–1214.

⁴⁵ O avtorju gl. MANITIUS I, 52 ss., zlasti 58 sl. Edicija vira: S. ISIDORUS HISPALENSIS EPISCOPUS, *Chronicon*, PL 83, 1017–1058 (ali MGH AA 11, *Chronica minora* II, ed. Th. MOMMSEN, 391 ss.). Od dogodkov v obravnavanem prostoru omenja Izidor Oktavijanov triumf nad Dalmati (MGH AA 11, 453 ali PL 83, 1083 A) in pohod Langobardov iz Panonije v Italijo potem, ko jih je tja povabil Narzes (MGH AA 11, 476 oz. PL 83, 1055 A).

tiju in Gregorju iz Toursa, tako da njegova poročila ne kažejo potez izvirnosti.⁴⁶ Beda Venerabilis (673–735) je do okrog 730 napisal kratko svetovno kroniko (*De temporum ratione*) in nato Cerkveno zgodovino Anglov (*Historia ecclesiastica gentis Anglorum*); v obeh delih je kratko omenil smrt uzurpatorja Magna Maksima v Ogleju 388.⁴⁷

Eden najpomembnejših zgodnesrednjeveških zgodovinarjev, ki prinaša celo vrsto poročil o dogodkih v antiki in obravnavanem prostoru, avtor dveh pomembnih del, Rimske zgodovine in Zgodovine Langobardov, je langobardski zgodovinar Pavel Diakon (ca. 720–799). V Rimski zgodovini (HR, pred 774), ki se navezuje zlasti na Evtropija in Orozija, je zajel čas od ustanovitve Rima do svoje dobe.⁴⁸ Na zgodovino obravnavanega ozemlja v antiki se nanaša več desetina poročil, ki pa so v ogromni večini prav kratka: v štirinajstih primerih gre za omembo izvora, nastopa ali smrti kakega cesarja ali uzurpatorja,⁴⁹ v osemnajstih primerih za kratko omembo kake vojne ali bitke.⁵⁰ Tri vojne oziroma epizode iz vojn so opisane bistveno bolj natančno: markomanska vojna z bitko z deževnim čudežem 174, Teodozijevo vojna proti Magnu Maksimu 388 s prehodom čez alpske zapore in zajetjem uzurpatorja v Ogleju ter bitka pri Frigidu; ta je v celotni Rimski zgodovini najbolj podrobno opisan dogodek, ki mu daje avtor pomen odločilne zmage krščanstva nad poganstvom.⁵¹ Avtor prinaša še dve zanimivi poročili, ki se nanašata na drugo polovico 5. stoletja: Odoakrov obisk pri sv. Severinu okrog 470 in Teoderikova zmaga nad Odoakrom v bitki pri Soči 489.⁵²

Na vrsti mest v Langobardski zgodovini (HL)⁵³ je posegel v dogajanje ali stanje v antični dobi v obravnavanem prostoru. Prvi tak dogodek je vojna med Odoakrom in Rugijci za oblast nad Obrežnim Norikom v letih 487–488. Poročilo temelji na Evgipijevem življenju sv. Severina; ker pa se od njega v posameznostih razlikuje, moremo domnevati, da je avtor poznal

⁴⁶ Edicija vira: FREDEGARIUS SCHOLASTICUS, *Chronicon*, ed. B. Krusch, MGH Script. rer. Merov. 2, 1888, 18–168 ali PL 71, 605–664 (od leta 584 dalje). Od 2, 53 dalje tudi v: *Quellen zur Geschichte des 7. und 8. Jahrhunderts*, Unter Leitung von H. WOLFRAM neu übertr. v. A. KUSTERNIG, Darmstadt 1982. O avtorju gl. nazadnje U. NONN, *Fredegar, Lexikon des Mittelalters* 4, 1989, 884.

⁴⁷ O avtorju gl. MANITIUS I, 70 ss.; H. BACHT – W. BECKER (in drugi), *Lexikon des Mittelalters* I, 1980, 1774–1779; VOM BRUCH-MÜLLER, *Historikerlexikon*, 23 sl. Edicija virov: BEDA VENERABILIS, *Chronica* (Th. MOMMSEN, *Chronica minora* III, MGH AA 13, 247–327, z omembo smrti uzurpatorja Magna Maksima »III ab Aquileia lapide« na str. 299); BEDA, *Historia ecclesiastica*, PL 95, 23–290. Smrt uzurpatorja Maksima v Ogleju: H. E. 1, 9 (PL 95, 36 B).

⁴⁸ O avtorju gl. MANITIUS I, 257 ss. in W. GOFFART, *The narrators of barbarian history A.D. 550–800*, Princeton 1988. Edicija Rimske zgodovine: *Historia Romana*, ed. H. DROISEN, MGH AA 2, 185–224 (le knjige 11–16) ali (slabša vendar kompletna) PL 95, 759–1144.

⁴⁹ Ti dogodki iz življenja cesarjev in drugih pomembnih osebnosti so naslednji: smrt Lucija Vera med Altinom in Konkordijo (HR 10 – PL 95, 884 D); smrt Maksimina Tračana pri Ogleju (HR 10 – 893 B); izvor Decija iz spodnjo-panonske Budalije (HR 10 – 894 C); smrt Klavdija Gotskega v Sirmiju (HR 10 – 897 C); smrt cesarja Proba v Sirmiju (HR 10 – 889 C–D); umik cesarja Dioklecijana v dalmatinsko Salono (HR 10 – 903 B); smrt cesarja Konstantina II. v bitki pri Ogleju (HR 11 – 911 B); nastop uzurpatorja Vetrionona v panonijski Mursi (!) (HR 11 – 913 B); smrt cesarja Gala pri Flanoni (kot kraj se omenja »insula Falconensis«, HR 11 – 915 A); panonski izvor cesarja Jovijana (HR 11 – 926 B); izvor Valentinijana iz panonskih Cibal (HR 12 – 926 D); njegova smrt v Brigetionu (HR 12 – 930 B–C); prihod cesarja Gratijana v rodni Sirmij in imenovanje Teodozija za cesarja (HR 12 – 937 A); beg Acicija prek Dalmacije in Panonije k Hunom (HR 14 – 958 B).

⁵⁰ Ti dogodki so naslednji: rimska zmaga nad Noriki, Iliri, Panonijci in Dalmati v času Augusta (HR 7 – 859 A); vpad Sarmatov v Panonijo proti koncu Tiberijeve vlad (HR 7 – 864 B); Skribonijanov upor v Dalmaciji v Klavdijevi dobi I. 42 (HR 8 – 866 D); Valerijan se je pred prihodom na oblast zadrževal v Reciji in Noriku (HR 10 – 895 C); smrt uzurpatorja Ingenua v bitki pri Mursi (HR 10 – 896 B); vpad Sarmatov in Kvadov v Panonijo pod Galienom (HR 10 – 896 B); uzurpacija Septimija v Dalmaciji v Avrelijanovi dobi I. 271/272 (HR 10 – 898 B); Karova vojna proti Sarmatom (HR 10 – 900 A); uzurpacija Sabina Julijana z bitko pri Veroni (HR 10 – 900B); Dioklecijanov zmaga nad Sarmati (HR 10 – 902 C); Konstantinova vojna proti Liciniju z zmago pri Cibalah (HR 11 – 908 D); Konstancijeva zmaga nad Magnencijem v bitki pri Mursi (HR 11 – 914 A); naselitev Gepidov na območju Singiduna in Sirmija, Gotov v Panoniji (HR 14 – 956 D); nastanek Atilovega kraljestva »intra Pannoniam Daciamque« (HR 15 – 963 A); Atila zavzame in poruši Oglej (HR 15 – 971 A oz. HR 14, 9–11 v ediciji v MGH AA 2, 203 sl.); prihod Langobardov v Panonijo (HR 16 – 987 D–988 A); langobardsko sodelovanje v bizantinski vojni proti Gotom (HR 16 – 988 C–D, 989 A); Avari zavzamejo Sirmij, nato še Singidunum (HR 17 – 1000 B–C).

⁵¹ HR 10 – 887 D–888 A (zgled za opis bitke s Kvadi je OROSIUS, 7, 15, 6–11); HR 13 – 939 A–B (oz. 12, 1–2 v MGH AA 2, 189 sl.; Teodozijev prehod čez nebranjene alpske zapore, zajetje Maksima v Ogleju, prim. OROSIUS, 7, 35, 3–5 oz. ŠAŠEL, *Claustra*, 42, št. 41); HR 13 – 944–945 (ali HR 12, 4 po ediciji v MGH AA 2, 190: bitka pri Frigidu, zgled je zopet OROSIUS, 7, 35, 13–19; ŠAŠEL, *Claustra*, tega opisa ne upošteva).

⁵² HR 15 – 969 A (HR 15, 8 v MGH AA 2, 210; prim. BRATOŽ v delu: EVGIPIJ, *Življenje*, 337 ss.) in HR 15 – 970 C (HR 15, 15 v MGH AA 2, 214; antične vire navaja BRATOŽ, ZČ 42, 1988, 491 op. 29).

⁵³ PAVEL DIAKON (PAULUS DIACONUS), *Zgodovina Langobardov* (*Historia Langobardorum*), prev. F. BRADAC, B. GRAFENAUER, K. GANTAR, opombe B. GRAFENAUER in K. GANTAR, Maribor 1988.

tudi druge vire.⁵⁴ Pavel Diakon kot najstarejši avtor jasno poudarja razliko med antično Benečijo, ki je po poročilih v starejših delih (to so »*Annales libri*« oz. »*historiae*«), obsegala ozemlja »*a Pannoniae finibus usque Adduam fluvium*«, in novo (oz. drugo) Benečijo, ki jo sestavljajo lagune in otoki na severnem Jadranu v bizantinski posesti (HL 2,14). Pisec se mestoma spušča v iskanje etimologij za posamezna antična imena, v maniri, ki je zelo pogosta v antični historiografiji: Veneti oz. »*Eneti*« so »*laudabiles*«, ime »*Histria*« izhaja »*ab Histrio flumine*« (HL 2,14), Karnunt je v zvezi s Karantanijo »*Carnuntum, quod corrupte vocitant Corontanum*«, HL 5,22). Od antičnih geografskih in upravnih pojmov oz. zgodnjersrednjeveških pojmov antičnega porekla se omenja še »*Noricorum provincia*« (HL 3,30), »*Scythia*« kot dežela, v kateri prebivajo Avari (HL 5,2) in »*Carniola*«, v kateri so prebivali Slovani (HL 6,52).⁵⁵ Osrednja dogodka izpred leta 600, ki ju opisuje Pavel Diakon v langobardski zgodovini, pa sta prihod Langobardov v Panonijo (HL 1,22) in zlasti pohod iz Panonije v Italijo 568 (HL 2,7–10).⁵⁶ Od ostalih dogodkov izpred leta 600, ki jih omenja Pavel Diakon, se vsi nanašajo na dobo istrske shizme. Avtor izrecno omenja pismo papeža Pelagija II. oglejskemu patriarhu Heliju (HL 3,20) in opisuje dogajanja po nastopu patriarha Severa, namreč nasilni poseg bizantinske posvetne oblasti proti patriarhu in trem istrskim škofom ter maransko sinodo 590 (HL 3,26). Znanje o dogodkih pred in okrog leta 590 je črpal iz izgubljene kronike shizmatičnega škofa Sekunda iz Tridenta, sodobnika teh dogodkov (umrl 612).⁵⁷ Drugi Pavlov vir, ki prinaša dve poročili iz antične zgodovine obravnavanega prostora, namreč zapis o Odoakrovi vojni proti Rugijcem in zapis o prihodu Langobardov v Panonijo, njihovem prebivanju tamkaj in odhodu v Italijo, je anonimen spis z naslovom »*Origo gentis Langobardorum*« (ca. 671).⁵⁸ Izmed vseh poročil Pavla Diakona o dogodkih v obravnavanem prostoru pred letom 600 imajo samo ta poročila z zadnjo omembo emonskega in celejanskega škofa kot udeležencev maranske sinode trajno vrednost, saj ostale dogodke opisujejo tudi drugi avtorji,⁵⁹ sam opis provinc in iskanje etimologij pa sta majhne vrednosti. Od ostalih poročil Pavla Diakona, ki se nanašajo na antično preteklost obravnavanega prostora, velja omeniti še najstarejši zapis o prihodu evangelista Marka v Oglej, ki je vplival na nastanek nekoliko kasnejše oglejske legende.⁶⁰

Zgodovino Langobardov z omembami njihovega panonskega obdobja in selitve v Italijo so opisovali v svojih delih trije italjski pisci 9. stoletja, ki so se navezovali na Pavlovo zgodovino. Medtem ko ostajata Andreas iz Bergama (ca. 877)⁶¹ in Erchempert z Montecassina (ca. 889)⁶² pri zgodovini Langobardov v Italiji, pa prinaša Agnellus iz Ravenne, ki je pred

⁵⁴ HL 1, 19 (str. 20 sl.); prim. BRATOŽ v: EVGIPIJ, Življenje, 145 ss.

⁵⁵ Gl. B. GRAFENAUER v navedeni izdaji, 292 op. 86.

⁵⁶ Prim. KOS, Gradivo I, 70–72. Gl. GRAFENAUER v navedeni izdaji, 87 ss. in nazadnje H. KRAHWINKLER, Friaul im Frühmittelalter, Wien–Köln–Weimar 1992, 29 ss.

⁵⁷ Kratko o viru MANITIUS I, 268.

⁵⁸ Kratko o viru MANITIUS I, 268. Edicija vira: G. Waitz, MGH Script. rer. Langob. et Ital. saec. VI–IX, Hannover 1878, 1–6. Gl. Origo 3 (str. 3; Odoakrova vojna proti Rugijcem); 5 (str. 4; Langobardi v Panoniji). Prim. tudi KOS, Gradivo I, št. 36 in 70. Vsebinsko enaka poročila posreduje med leti 807 in 810 napisana razširjena verzija tega spisa, ohranjena le v enem rokopisu. To je »*Historia Langobardorum codicis Gothani*« (G. WAITZ, prav tam, str. 7–11). Gl. Hist. Lang. cod. Goth. 3 (str. 8); Odoakrova vojna proti Rugijcem); 5 (str. 9; Langobardi v Panoniji, njihov pohod v Italijo).

⁵⁹ Prim. R. BRATOŽ, Vpliv oglejske cerkve na vzhodnoalpski in predalpski prostor od 4. do 8. stoletja, Zbirka Zgodovinskega časopisa 8, Ljubljana 1990, 26 ss. (= ZČ, 1990, 354 ss.), z navedbami ostalih virov in literature.

⁶⁰ Liber de episcopis Mettensibus (ed G. H. PERTZ, MGH SS 2, 261, v. 12–14); gl. G. CUSCITO, Cristianesimo antico ad Aquileia e in Istria, Trieste 1977, 21; ISTI, La tradizione marciana aquileiese come problema storiografico, Università degli studi di Trieste, Facoltà di Magistero III, 21 (Miscellanea 7), Trieste 1988, 9–44, zlasti 20 oz. Martiri cristiani ad Aquileia e in Istria. Documenti archeologici e questioni agiografiche, Udine 1992, 27; R. BRATOŽ, Krščanstvo v Ogleju (kot v op. 3), 49; ISTI, Oglejska svetnika Mohor in Fortunat. Njun izvor in začetki njunega češčenja, Mohorjevo koledar 1993, Celje 1992, 43–47.

⁶¹ Kratko o avtorju MANITIUS I, 708 sl. Edicija vira: ANDREAE BERGOMATIS Chronicon, ed. G. H. PERTZ, MGH SS 3, 232 ss. ali MGH Script. rer. Langob., 222 ss. Poročilo o langobardskem prihodu v Italijo prinaša prvo poglavje Kronike. Vsebinsko enako poročilo prinaša nekoliko mlajši Chronicon Brixiense iz l. 883 (MGH SS 3, 239). Prim. tudi KOS, Gradivo I, št. 71.

⁶² O avtorju gl. MANITIUS I, 709 sl. Edicija vira oz. omembe langobardskih selitev v Panonijo in nato v Italijo: ERCHEMPERTI Historia Langobardorum I, MGH SS 3, 242 ali MGH Script. rer. Langob., 234. Vsebinsko enako poročilo prinašata še dva kasnejša italška zapisa: BENEDICTUS S. ANDR. MON., Chronicon (ed. G. H. PERTZ, MGH SS 3, 700 ali PL 139, 9 ss.; o avtorju MANITIUS II, 179 ss.) iz druge polovice 10. stol. in Annales Cavenses iz 11. stol. (MGH SS 3, 186, k letu 569).

sredo 9. stoletja napisal zgodovino ravske cerkve, na podlagi lokalnega izročila še zapise o več drugih dogodkih iz antičnega obdobja v obravnavanem prostoru.⁶³

Več poročil prinašata tudi dva pisca s francoskega področja iz 9. stoletja. Freculphus iz Lisieuxa v Normandiji je leta 829 napisal svetovno kroniko, v kateri je poleg cele vrste kratkih notic o posameznih osebnostih in dogodkih, med katerimi velja posebej omeniti notico o Viktorinu Ptujskem,⁶⁴ predstavil obširneje štiri vojne, ki so se odvijale na obravnavanem ozemlju: markomansko vojno, v kateri je osrednji dogodek bitka z deževnim čudežem, Teodozijevo vojno proti Magnu Maksimu 388 in vojno proti Evgeniju z bitko pri Frigidu 394 ter državljansko vojno 424–425 proti uzurpatorju Janezu.⁶⁵ Ado iz Vienne je v svetovni kroniki (870) priobčil nekaj poročil, od katerih zaslužita več pozornosti poročilo o prihodu evangelista Marka v Oglej in opis markomanske vojne z deževnim čudežem.⁶⁶ Več omembe vrednih poročil prinaša tudi kronika, ki jo je v začetku 10. stoletja napisal Prümški opat Regino. V njej je zajel čas od cesarja Avgusta oziroma Kristusovega rojstva do svoje dobe (leta 915). Kot prvi neitalski pisec omenja vrsto oglejskih, pa tudi dalmatinskih in panonskih mučencev.⁶⁷

Po kronološkem zaporedju nastanka sledi vrsta lokalnih kronik z oglejskega in gradeškega območja, nastalih od 9. do začetka 11. stoletja, ki prinašajo vrsto poročil iz lokalne zgodovine zlasti poznoantične dobe. Oglejska kratka kronika, ki sega do leta 827, prinaša (tako kot njena poznejša predelava in nadaljevanje iz 13. stoletja)⁶⁸ že spričo svojega skromnega

⁶³ Kratko o avtorju MANITIUS I, 712 ss. Edicija vira: AGNELLUS (qui et Andreas), *Liber pontificalis ecclesiae Ravennatis*, ed. O. HOLDER-EGGER, MGH Script. rer. Lang. et Ital. s. VI–IX, 1878, 265–391. Poročila o antični dobi v obravnavanem prostoru: legendarno izročilo o misijonskem potovanju sv. Apolinarija prek Salone in Panonije k spodnji Donavi in v Trakijo (Liber I, str. 280; prim. BRATOŽ, Krščanstvo v Ogleju, 67); življenjepis po izročilu šestindvajsetega ravskega škofa Maksimijana, ki je bil doma iz Pulja (Liber 69–70; str. 326) in je kot ravenški škof pridobil za ravensko cerkev gozd v bližini Rovinja (»silva quae cognominatur Vistrum, sita Istriensis partibus«, c. 74, str. 328) ter zgradil Marijino cerkev v Pulju, kjer je bil nekoč diakon (»ecclesia beatae Mariae in Pola quae vocatur Formosa«, c. 76, str. 329); prihod Langobardov na Beneško (c. 94, str. 337), Avari v Panoniji (c. 95, str. 338).

⁶⁴ O avtorju gl. MANITIUS I, 663–668 ter F. J. SCHMALE, *Lexikon des Mittelalters* IV, 1989, 882 sl. Edicija vira: FRECLUPHUS episc. Lexoviensis, *Chronicorum* tomi duo, PL 106, 917–1258. Kratke, na obravnavani prostor nanašajoče se notice so naslednje: zmagi Tiberija nad Panonijci in Asinija Poliona nad Dalmati (Chronica I, 19 – 1115 A); cesar Avgust priključi provinco Dalmacijo in podredi Panonijce (II, 1, 4 – 1119 D); Skribonijanov upor v Dalmaciji (II, 1, 13 – 1128 D); Pavlov misijon »usque ad Illyricum« (II, 1, 15 – 1130 D); Pavel iz Konkordije, ki je poznal sv. Ciprijana (II, 2, 27 – 1175 B); smrt Maksimina Tračana pred Oglejem (II, 3, 3 – 1177 C); vpadi Alamanov v Italijo, Kvadov in Sarmatov v Panonijo, smrt uzurpatorja Ingenua (»primus Genuus«) v bitki pri Mursi (»Mirsae«) 260 (II, 3, 9 – 1183 C); smrt cesarja Proba v Sirmiju (II, 3, 12 – 1187 B); uzurpacija Sabina Julijana z bitko pri Veroni (II, 3, 13 – 1187 D); poročilo o Viktorinu Ptujskem (zanj »Pictaviensis episcopus«), povzeto po Hieronimu (II, 3, 13 – 1188 A; prim. BRATOŽ, Krščanstvo, 276); prva vojna med Konstantinom in Licinijem z bitko pri Cibalah (II, 3, 16 – 1194 D); smrt Konstantina II. pri Ogleju (II, 4, 1 – 1203 C); vojna med Konstancijem II. in Magnencijem z bitko pri Mursi (II, 4, 6 – 1206 D); smrt Valentinijana v Brigetioni (»apud Prigionem oppidum«, II, 4, 13 – 1215 C); Atanazijevi spisi proti arijancema Valenu iz Murse in Ursaciju iz Singiduna (II, 4, 14 – 1216); Teodozij v Sirmiju imenovan za cesarja (»apud Firmium«, II, 4, 22 – 1222 B); Alarikov vpad iz Panonije v Italijo (II, 5, 5 – 1236 D); Atila poruši Oglej (II, 5, 14 – 1246 C); naselitev Vzhodnih Gotov v Panoniji (II, 5, 18 – 1249 D); pohod Vzhodnih Gotov v Italijo prek Sirmija in Panonije z bitko pri Soči (II, 5, 18 – 1250 C–D); v dobi anarhije pred propadom zahodnega cesarstva je usoda dveh cesarjev povezana z Dalmacijo: Glicerij je po ostavitvi postal salonitanski škof, Nepos se je zatekel v Dalmacijo (II, 5, 17 – 1249 A).

⁶⁵ Chron. II, 2, 14 – 1163 A–C (opis bitke z deževnim čudežem spominja na prikaz Pavla Diakona v HR); II 4, 25 – 1225 A–B (Teodozijev pohod proti Maksimu s prehodom čez alpske zapore in zajetjem nasprotnika v Ogleju); II 4, 28 – 1226–1227 (opis bitke pri Frigidu z vsemi tipičnimi elementi kot sta cesarjeva molitev in čudežna burja); II, 5, 8 – 1240 B–C (državljska vojna 424 z neuspešno blokado Ogleja in božjim posegom v dogajanje).

⁶⁶ O avtorju gl. M. WESCHE, *Lexikon des Mittelalters* I, 1980, 157. Edicija vira: S. ADONIS VIENNENSIS Chronicon, PL 123, 23–138. Poročila o obravnavanem prostoru v kronološkem zaporedju: Evangelist Marko je prišel kot prvi širit krščanstvo v Oglej, kjer je postavil za naslednika učenca Mohorja (78 A); upor Skribonijana v Dalmaciji (78 A–B); markomanska vojna z deževnim čudežem (83 D – 84 A); smrt Maksimina Tračana pred Oglejem (86 C); smrt uzurpatorja Ingenua v bitki pri Mursi (88 A); smrt Klavdija Gotskega in Proba v Sirmiju (83 C; 89 B); imenovanje Licinija za cesarja v Karnuntu (»Carnuntus«, 91 C); oglejski škof Fortunatijan (»Fornacius«) je papeža Liberija pripravil k podpisu heretične (arijske) veroizpovedi (94 B); Teodozij je »tertio ab Aquileia lapide« pokončal uzurpatorja Magna Maksima (96 D – 97 A); Narzes (»Narcissus«) je povabil Langobarde iz Panonije, da so vdrl v Italijo (109 A – 111 B).

⁶⁷ O avtorju gl. MANITIUS I, 695 ss. posebej o kroniki 699 ss. Edicija vira: REGINO PRUMIENSIS ABBAS, Chronicon, PL 132, 15–150 (ali MGH SS I, 537–612 oz. REGINONIS ABBATIS PRUMIENSIS Chronicon, cum continuatore Treverensi ed. F. KURZE, *Scriptores rerum Germ. in usum schol.*, Hannover 1890). Na obravnavano ozemlje se nanašajo naslednje omembe: v letu 72 so umrli mučeniške smrti »Aquileia (!) Hermagoras episcopus, Fortunatus diaconus, Foelix cum Constantia« (!) (18 B), pod Avrelijanom »in civitate Salona Anastasius« (21 B), v času Dioklecijana »apud Sirmium Sirenius« (22 A), »civitate Siscia Quirinus episcopus, apud Aquileiam Felix et Fortunatus« (22 B). Teodozij je pokončal uzurpatorja Maksima »quarto (!) ab Aquileia lapide« (24 B); Langobardi so na Narzesovo vabilo šli v Italijo (27 C–D) in kasneje zavzeli vrsto mest na Beneškem (29 A); Venancij Fortunat, doma z Beneškega (28 D); poplave na Beneškem in drugod po Italiji (30 D).

⁶⁸ Objavil ju je DE RUBEIS, *Monumenta ecclesiae Aquileiensis, Argentinae 1740*, Appendix II–III (6 ss.). Prva kronika sega od prihoda evangelista Marka v Oglej do mantovanske sinode 827, druga (8 ss.) prinaša za čas do man-

obsega malo uporabnih podatkov. Poleg poročila o delovanju sv. Mohorja, povzetega po legendi, in poleg kratke predstavitve življenja in dela oglejskih »patriarhov« (petindvajset do konca 6. stoletja), katerih imena se nahajajo tudi v »katalogu patriarhov«, ⁶⁹ prinaša kronika prav malo uporabnih poročil. Ta se nanašajo na rojstni kraj sv. Hieronima, hunsko zavzetje Ogleja po triletnem obleganju (!), vojno med Odoakrom in Teoderikom z bitko pri Soči, prihod Langobardov na Beneško in na opis antične in nove (druge, bizantinske) Benečije. ⁷⁰

Bolj izčrpna so poročila najstarejših beneških kronik iz 10. in začetka 11. stoletja. Tako kot v primeru oglejskih kronik so poročila lokalnega in provincialnega značaja, zato se vseh skozi ponavljajo »izbrane« teme. Najstarejša med njimi je v Gradežu nastala »Cronica de singulis patriarchis Nove Aquileie« iz 10. stoletja, ⁷¹ ki se pričinja z opisom gradeške sinode 579 in prinaša seznam vseh udeležencev. Spis poudarja nesrečno usodo Ogleja, ki so ga rušili Huni, Goti in Langobardi, očitno z namenom, da bi se s tem opravičil vzpon Gradeža kot njegovega naslednika. »Chronicon Gradense« ⁷² posreduje vrsto poročil, ki se nanašajo na začetke Torcella in Gradeža. V nadaljevanju sporoča pri Pavlu Diakonu sicer neomenjeno epizodo ob langobardskem vpadu v Italijo, ko naj bi tržaški prezbiter Geminijan rešil vrsto svetniških relikvij. V drugem delu, ki je kompiliran po prejšnji kroniki, posveti glavno pozornost gradeški sinodi 579, posreduje njene domnevne sklepe in seznam udeležencev. Kot enega glavnih sklepov navaja ustanovitev sedemnajstih novih škofijskih sedežev v Furlaniji, Istri in Dalmaciji, kar je očitno izraz gradeških aspiracij na tem področju več stoletij kasneje. Dosti obsežnejša »Chronicon Venetum« Janeza Diakona, ⁷³ ki sega od prihoda evangelista Marka v Oglej in prek opisa langobardske selitve v Italijo do leta 1008, prinaša vrsto poročil, ki se nanašajo na antično dobo. Avtor uvodoma pojasnjuje obstoj dveh Benečij, antične (»illa que in antiquitatum historiis . . . a Pannonia usque ad Adam fluvium . . . caput Aquileia«) in druge (»secunda . . . illa, quam apud insulas scimus«). Kot vzrok za to stanje navaja prihod Langobardov. Avtor prinaša etimologijo imena Veneti (»laudabiles« kot pri Pavlu Diakonu). Tudi v tej kroniki je pri prikazu antične dobe težišče na opisu dogodkov v času oglejske shizme kot so sinoda v Gradežu 579 (s seznamom udeležencev) in dramatični dogodki pred in okrog 590 (nasilni bizantinski poseg proti shizmatikom, sinoda v Maranu).

Najobsežnejša in po svoji obliki in izročilu najbolj zagonetna med starejšimi beneškimi kronikami je tako imenovana »Origo civitatum Italiae seu Venetiarum« (Chronicon Altinate et Chronicon Gradense). ⁷⁴ Kronika, ki je pravzaprav skupek različnih tekstov, nastalih v 10. in 11. stoletju z nekaterimi kasnejšimi dodatki, prinaša za antično dobo omembe več dogodkov s celo vrsto grobih anahronizmov in prirojevanj. Ta v večini primerov legendarna in malo vredna poročila so naslednja: ustanovitev Ogleja po Antenorju (trojanska legenda; Oglej je po tej predstavi star približno toliko kot Kartagina in starejši od Rima), omemba večkratnega zavzetja mesta (Huni, Goti, Langobardi), legenda o sv. Mohorju, dvig Gradeža v cerkevno središče »metropolis perpetua« po papežu Pelagiju II., opis antične in druge Benečije, gradeška sinoda 579 s seznamom udeležencev in sklepom o ustanovitvi šestnajstih novih škofij v Furlaniji, Istri in Dalmaciji. ⁷⁵

tovanske sinode vsebinsko in oblikovno malenkostno spremenjeno verzijo prve, nato pa se kronološko nadaljuje do patriarha Volkera (1204–1218).

⁶⁹ DE RUBEIS Monumenta, Appendix I (6). Katalog prinaša imena patriarhov do Dionizija Delfina (1699–1734), predzadnjega patriarha pred ukinutvijo patriarhata 1751.

⁷⁰ Chronicon I, App. II, 7 (»Hieronymus, natus oppido Stridonis in dominio Ecclesie Aquilejensis sito«; v nadaljevanju sorazmeroma obsežen opis Atilevega obleganja in razrušenja Ogleja ter spopad med Odoakrom in Teoderikom »juxta Aquilegiam in campis uberrimis«; opisu gradeške sinode v Helijsvi dobi sledi predstavitev nekdanje Benečije (»Prima Venetia . . . a Pannoniae termino usque ad flumen Danubii, in qua etiam Istria complectitur«) in nove Benečije (»Secunda Venetia . . . apud insulas maris Adriatici . . . infra aquas fundata«).

⁷¹ Edicija vira: G. MONTICOLO, Cronache Veneziane antichissime, Roma 1890, 5–16. Gl. MANITIUS II, 251 sl. in MONTICOLO, VIII–XIII. O starejši beneški historiografiji prim. A. CARILE, Chronica Gradensia nella storiografia veneziana, Antichità Altoadriatiche 17, 1980, 111–138.

⁷² Edicija: G. MONTICOLO, Cronache, 17–51; gl. MANITIUS II, 252 sl. in MONTICOLO, XIII–XXVII.

⁷³ Edicija vira: G. MONTICOLO, Cronache, 57–171. O viru gl. MANITIUS II, 246–249 in MONTICOLO, XXIX ss.

⁷⁴ Edicija vira: Origo civitatum Italiae seu Venetiarum (Chronicon Altinate et chronicon Gradense), a cura di R. CESSI, Roma 1933. O viru gl. MANITIUS II, 249–251 in uvod v Cessijevo izdajo.

⁷⁵ Trojanska legenda z Antenorjevo ustanovitvijo Ogleja (Origo, editio prima, 7 sl.); Pelagij II. potrdi sklep svojega predhodnika Benedikta, po katerem postane Gradež »metropolis perpetua« za Benečijo in Istro, pravna podlaga za to naj bi bil nastanek oglejske krščanske skupnosti v dobi apostola Petra (Origo, ed. prima, 26; 39); pohod Lango-

Okrog leta 1000 je italški pisec Landolfus Sagax napisal nadaljevanje Rimske zgodovine Pavla Diakona do leta 813. V dokaj solidno napisanem delu, v katerem se je za antično dobo zgledoval predvsem pri Oroziju, je navedel vrsto dogodkov z obravnavanega prostora. Po dolžini in poudarku izstopata poročila o bitki z deževnim čudežem in opis bitke pri Frigidu.⁷⁶

B. Avtorji od začetka 11. do srede 13. stoletja

Vrsto poročil o antični zgodovini prostora med Sirmijem in Oglejem prinašajo zahodni pisci 11. stoletja. Irec Marianus Scottus (umrl 1052) je pred sredo 11. stoletja izdal svetovno kroniko v 3 knjigah. V zadnji knjigi, ki se nanaša na rimsko cesarsko zgodovino in ki je pisana predvsem na podlagi Hieronimove kronike ter za 5. stoletje in začetek 6. stoletja na podlagi Kasiodora, prinaša avtor vrsto poročil (v celoti več kot trideset) za obravnavani prostor. Med temi naj posebej izpostavimo omembe cele vrste mučencev in kratek opis »deževnega čudeža«.⁷⁷ Sredi 11. stoletja je napisal svetovno kroniko od Kristusovega rojstva do 1054 Herman s pridevkom »Contractus« (r. 1013), opat benediktinskega samostana Reichenau, na podlagi skoraj istih virov kot Marianus.⁷⁸ Nobeno poročilo ne izstopa po obsegu ali posebnem

bardov v Italijo, epizoda z rešitvijo tržaških relikvij (Origo, ed. prima, 38; ed. secunda, 70); graška sinoda z ustanovitvijo šestnajstih novih škofij (Origo, ed. prima, 41; ed. sec., 74 sl.); legenda o sv. Mohorju (Origo, ed. sec., 72; 82); Atila poruši Oglej (Origo, ed. tertia, 154); katalog oglejskih »patriarhov« od Marka in Mohorja dalje (Origo, ed. tertia, 162 sl.). Iz kronike so črpali trije kasnejši avtorji: MARTINO DA CANALE, Cronaca dei Veneziani in MARCUS, Chronicon Venetum v 13. stol. ter DANDULUS v 14. stol. (v nadaljevanju, op. 120 ss.).

⁷⁶ O viru MANITIUS I, 263. Edicija vira: LANDOLFUS SAGAX, *Addimenta ad Pauli Historiam Romanam*, ed. H. DROYSSEN, MGH AA 2, 1879, 225–376. Poročila o antični zgodovini prostora med Sirmijem in Oglejem se nanašajo na naslednje dogodke: rimske zmage nad Noriki, Panonci, Dalmati in drugimi ljudstvi v avgustejski dobi (*Addimenta* 7 (119), str. 296); Tiberijeve zmage nad Panonijci (Add. 7 (118), 296); Skribonijanov upor v Dalmaciji (Add. 7 (122), 300); »deževni čudež« (Add. 9 (144), 314); smrt Marka Avrelija v panonijski Vindoboni (»apud oppidum Bendobonam«; Add. 9 (146), 315); smrt Maksimina Tračana pri Ogleju (Add. 10 (150), 318); izvor Decija iz spodnje-panonijske Budalije (Add. 10 (152), 319); Markomani v Panoniji v Galienovi dobi (Add. 10 (152), 320); smrt Klavdija Gotskega v Sirmiju (Add. 10 (156), 320); uzurpacija Sabina Julijana in njegova smrt pri Veroni (Add. 10 (162), 321); smrt cesarja Dioklecijana v Saloni (Add. 11 (172), 325); Konstantinova vojna proti Liciniju z bitko pri Cibalah (Add. 11 (172), 325); smrt Konstantina II. v bitki pri Ogleju (Add. 11 (174), 328); uzurpacija Vetraniona »in Pannonia apud Myrsam« (Add. 11 (176), 329); bitka pri Mursi (Add. 11 (178), 329); smrt cesarja Gala pri Flanoni (»insula Falconensis«, Add. 11 (178), 330); Valentinijanov izvor iz panonijskih Cibal (Add. 12 (185), 340); Gratijanov prihod v Panonijo, izvor v Sirmiju (Add. 12 (187/189), 346/348); Teodozijeve zmage nad Magmom Maksimom 388 z zajetjem uzurpatorja v Ogleju (Add. 13 (190), 348, po Pavlu Diakonu); bitka pri Frigidu (Add. 13 (190), 352 sl.; SASEL, *Claustura*, 44, št. 46 navaja le Landolfovo poročilo o Maksimovem porazu 388, obširno poročilo o bitki pri Frigidu pa izpušča); Alarihovo zadrževanje v Dalmaciji, pohod v Italijo (Add. 13 (192), 355); Gepidi na območju Sirmija in Singiduna (Add. 13 (198), 358); Narzes sklene pogodbo z Langobardi, ki pomagajo Bizantincem v vojni proti Gotom (Add. 18 (224), 374).

⁷⁷ Edicija vira: MARIANUS SCOTTUS, *Chronicon*, PL 147, 623–794 ali G. Waitz, MGH SS 5, 495–568 (v obeh primerih le 3. knjiga). O avtorju gl. kratko MANITIUS II, 388–394. Na obravnavano ozemlje se nanašajo v kronološkem zaporedju naslednja poročila: smrt Asinija Poliona, zmagovalca nad Dalmati (3, 5, 46 – PL 147, 633); Neronovo preganjanje kristjanov z nejasnim zapisom o oglejskih mučencih (»apud Maceriam Aquileiam Hermagoras episcopus, Fortunatus diaconus, cum Constantia«; 3, 72, 14 – 653 B); smrt Lucija Vera med Konkordijo in Altinom (3, 176, 8 – 668 A); bitka s Kvadi z deževnim čudežem (3, 182, 14–15 – 668 C); smrt Marka Avrelija v Panoniji (3, 187, 19 – 669 C); smrt Maksimina Tračana pred Oglejem (3, 250, 4 – 676 A); izvor Decija iz spodnje-panonijske Budalije (3, 264, 1 – 685 C); smrt Kvintila v Ogleju (3, 285, 2 – 689 B); Probus pospešuje vinogradništvo v Panoniji, ubit v Sirmiju (3, 294, 3; 7 – 691 A–C); žrtve Dioklecijanovega preganjanja kristjanov: »apud Sirmium Sirenus . . . Siscia Quirinus episcopus, apud Aquileiam Felix et Fortunatus« (3, 321, 1 – 696 D); Licinij v Karnuntu (»Carnuti«) oklican za cesarja (3, 323, 2 – 697 C); ponovno zapis o Kvirinu iz Siscije, ki povzema legendo oz. elegije iz martirologijev (ibid.); »bellum Cibalense« (3, 328, 7 – 698 A); smrt cesarja Dioklecijana v bližini Salone (3, 330, 9 – 698 B); izvor sv. Martina iz panonijske Savarije (3, 337, 16 – 699A); smrt Konstantina II. pri Ogleju (3, 355, 3 – 704A); uzurpacija Vetraniona v Mursi (3, 364, 12 – 705 C); bitka pri Mursi (3, 365, 13 – 705 D); smrt cesarja Gala »v Istri« (3, 369, 17 – 706B); hvalnica oglejske duhovščine (»quasi chorus beatorum«), vpad Sarmatov v Panonijo (3, 394, 11 – 711 D); smrt cesarja Valentinijana v Brigetioni (3, 395, 12 – 712 D); smrt uzurpatorja Magna Maksima »tertio ab Aquileia lapide« (3, 408, 4 – 714 D); Teodozijeve zmage nad Evgenijem, ne da bi se omenjal kraj dogodka (3, 415, 11 – 715 D); Aecijev beg prek Dalmacije in Panonije k Hunom (3, 454, 9 – 722 C); beg cesarja Nepota v Dalmacijo (3, 497, 1 – 750 C); Odoakrova vojna proti Odivu v Dalmaciji 481/82 (3, 503, 7 – 750 D) in proti Rugijcem ob Donavi (3, 509, 13 – 751 B); bitka pri Soči 489 (3, 511, 15 – 751 B); Vzhodni Goti zavzamejo Sirmij (3, 525, 12 – 732 D); pismo papeža Pelagija II. oglejskemu patriahu Heliju (3, 610, 6 – 745 B).

⁷⁸ O avtorju gl. MANITIUS II, 756 ss.; T. STRUVE, *Lexikon des Mittelalters* 4, 1989, 2167–2169. Edicija vira: HERMANNUS CONTRACTUS, *Chronicon*, PL 143, 55 – 270 ali MGH SS 5, 67–133 (ed. G. H. PERTZ). Na obravnavano ozemlje se nanašajo naslednja poročila (po Pertzovi ed.): Tiberijeve zmage nad »Dalmati in Sarmati« (A. 9 – str. 74); Hadrijanova vojna proti Sarmatom (A. 122 – 76); smrt Marka Avrelija v Panoniji (A. 179 – 77); smrt Maksimina Tračana pred Oglejem (A. 238 – 77); smrt cesarja Klavdija Gotskega v Sirmiju, njegovega brata Kvintila v Ogleju (A. 270 – 78); smrt cesarja Proba v Sirmiju (A. 282 – 78); smrt Konstantina II. pri Ogleju (A. 339 – 79); smrt uzurpatorja Magna Maksima pri Ogleju (A. 388 – 80); Atila zavzame in razruši Oglej (A. 451 – 83); Nepotov beg v Dalmacijo (A. 474 – 84); Odoakrova zmaga nad Odivom v Dalmaciji (A. 480 – 84) in nad rugijskim kraljem Fevo (A. 486 – 84); bitka pri Soči (A. 488 – 84); vzhodnogotsko zavzetje Sirmija (A. 502 – 85); prihod Langobardov v Panonijo (A. 527 – 86); langobardska zmaga nad Gepidi (A. 549 – 87); Narzes povabi Langobarde iz Panonije v Italijo (A. 567 – 88); prihod Langobardov na Beneško (A. 568 – 89); zmaga bavarskega kneza Tasila nad Slovani (A. 595 – 90).

poudarku. Precej poročil prinaša tudi Hugo, opat samostana Flavigny (r. 1065 v Verdunu ali okolici). Ta je ob koncu 11. stoletja napisal kroniko od Kristusa do svoje dobe, z izrazitim poudarkom na zgodovini Galije, v kateri je navedel precej dogodkov iz antične zgodovine zahodnobalkanskega prostora in srednjega Podonavja. V primerjavi s prej navedenima piscema 11. stoletja prinaša več poročil iz zgodovine krščanstva in posebej cerkvene zgodovine: posebej velja omeniti predstavitev »oglejskega« papeža Pija I. in »deževnega čudeža« v bitki s Kvadi 174, omembo arijanskih sporov v Iliriku in (na podlagi Hieronimovega pisma Heliodoru) barbarskih pustošenj na Balkanu. Ostala poročila so kratka in ne kažejo posebnih poudarkov ali izvirnosti.⁷⁹ Sredi 11. stoletja je nastala tudi tako imenovana Würzburgska kronika, ki zajema čas od Kristusa do sodobnosti in prinaša nekaj kratkih omemb izbranih dogodkov iz antike.⁸⁰ Bernold iz Konstance (ali B. od Sv. Blasiena) je okrog leta 1091 napisal kratko svetovno kroniko, v kateri je nanizal nekaj dogodkov iz antične zgodovine obravnavanega prostora.⁸¹

Vrh v razvoju je srednjeveška historiografija dosegla v 12. stoletju z vrsto avtorjev, ki so se posvečali zlasti pisanju svetovnih kronik. Sigebert iz Gembloux (r. 1030., u. 1112) je na začetku 12. stoletja napisal svetovno kroniko, ki je precej zgoščena in vsebuje veliko vsebinskih in kronoloških napak. Od dogodkov za obravnavani prostor izstopata poročila o Odoakrovi poti v Italijo s postankom pri sv. Severinu ter poročilo o Odoakrovi zmagi nad Rugijci. Obe poročili sta povzeti po Evgipijevem Življenju sv. Severina.⁸² Ostala poročila so malo pomembna in v posameznih primerih napačna.⁸³

Precej obsežnejša in boljša je svetovna kronika, ki jo je zasnoval Frutolf iz Michelsberga pri Bambergu (u. 1103), nadaljeval in dokončal pa Ekkehard iz Aure (u. 1125).⁸⁴ Delo prinaša kot eno prav redkih med srednjeveškimi kronikami dokaj izčrpen prikaz rimske republikanske zgodovine. Na obravnavano ozemlje se nanaša vrstaotic, povzetih po Hieronimovi kroniki ter za 5. in prvo polovico 6. stoletja po Jordanesu, ki so v večini primerov kratke, nanašajo pa se na rojstvo, nastop ali smrt cesarjev in drugih pomembnih osebnosti. Bolj izčrpna so Frutolfova poročila o bitki pri Frigidu, o uzurpaciji in koncu cesarja Janeza in o Odoakrovem

⁷⁹ O avtorju gl. nazadnje P. BOURGAIN, *Lexikon des Mittelalters* 5, 1991, 171. Edicija vira: HUGO ABBAS FLAVINIACENSIS, *Chronicon*, PL 154, 21–404 (ali MGH SS 8, 288–502, ed. G. H. PERTZ). Avtorjeva poročila za obravnavani čas in prostor (vsa v prvi knjigi), po prvo navedeni izdaji: predstavitev papeža Pija I, doma iz Ogleja (39 C–D); markomanske vojne z »deževnim čudežem«, rimska nekrvava zmaga s Kristovo pomočjo (39 C – 40 A); »dal-matinski« papež Gaj (42 D – 43 A); arijanski spori z vloga Ursacija in Valensa (52 D); Vetranionova uzurpacija »Misae« (!), bitka pri Mursi (53 D); barbarska divjanja na Balkanu po Hieronimovem poročanju (63 D – 65 A; prim. Hieron. epist. 60, 16); Vandali v Panoniji (77 B–C); Atila se po porazu v Galiji vrne v Panonijo (84 C); Atila zavzame in razruši Oglej ter druga mesta na Beneškem (83 B); Vzhodni Goti v Panoniji (87 A ss.); Nepotov beg in smrt v Dalmaciji (88 C); Narzes privabi Langobarde iz Panonije v Italijo (97 C).

⁸⁰ O viru gl. MANITIUS III, 354 ss. Edicija: *Chronicon Wirzburgense*, PL 154, 459–496 (ali MGH SS 6, 17–32, ed. G. H. WAITZ). V kroniki se omenjajo naslednji dogodki (citirano po prvo omenjeni izdaji): Tiberijeva zmaga nad »Dalmati in Sarmati« v avgustejski dobi (459 D); vpad Sarmatov v Panonijo (461 D); smrt Marka Avrelia v Panoniji (467 A); Probova smrt v Sirmiju »apud Firmium« (470 A); mučeništvo sv. Kvirina (470 D); smrt Konstantina II. pri Ogleju (471 C); Valentinijanova vojna proti Sarmatom in njegova smrt (473 A); Narzes privabi Langobarde v Italijo (477 A).

⁸¹ O avtorju gl. MANITIUS III, 404–407; W. HARTMANN, *Lexikon des Mittelalters* 1, 1980, 2007 sl. Edicija vira: BERNOLDUS, *Chronica*, PL 148, 1299–1432. Na obravnavano ozemlje se nanašajo omembe naslednjih dogodkov: Hadrijanova vojna proti Sarmatom (1308 C); smrt Marka Avrelia v Panoniji (1310 C); smrt Maksimina Tračana pred Oglejem (1312 C); smrt cesarja Klavdija v Sirmiju in njegovega brata Kvintila v Ogleju (1314 B); smrt cesarja Proba v Sirmiju (1315 A); smrt Konstantina II. pri Ogleju (1317 C); Teodozij pokonča uzurpatorja Magna Maksima v Ogleju (1320 A); Atila zavzame Oglej (1324 A); prihod Langobardov v Panonijo (1328 B); Narzes povabi Langobarde iz Panonije v Italijo, ti vdrejo na Beneško in zavzamejo večino tamkajšnjih mest (1331 A).

⁸² O avtorju gl. MANITIUS III, 332–350, zlasti 344 ss. in VOM BRUCH-MÜLLER, *Historikerlexikon*, 288 sl. Edicija vira: SIGEBERTUS GEMBLACENSIS, *Chronica*, PL 160, 9–547 (ali MGH SS 6, 300–374, ed. L. BETHMANN). Vir za omenjeni notici o Odoakru (*Chronica*, A. 473 in A. 479; PL 160, 90 A in 91 A) je EUGIPIUS, *Vita s. Severini* 7 in 44 (prim. BRATOŽ, v: EVGIPIJ, *Življenje*, 141 ss.; 337 ss.).

⁸³ V kronološkem zaporedju si sledijo naslednja poročila: dejavnost Hieronima in Rufina iz Ogleja (A. 381 – PL 160, 65 B) ter njun spor (A. 401 – 71 B; prva omemba doslej); napačno poročilo o rimski zmagi nad alanskim kraljem Biorgom na Beneškem (A. 460 – 87 C); cesar Glicerij (pri Sigebertu »Lucerius«) je po padcu s prestola 474 postal saloni-tanski škof (A. 470 – 89 C); povsem napačno datirano poročilo o tem, da so Benečani pripeljali truplo sv. Marka iz Aleksandrije v Benetke (A. 471 – 90 A; to se je zgodilo 828); prihod Langobardov v Panonijo (A. 527 – 99 D); Langobardi v Panoniji, njihova zveza z Narzesom (A. 543.545 – 102 C–D); pohod Langobardov iz Panonije v Italijo (A. 568 – 107 A).

⁸⁴ O obeh avtorjih in njunem delu gl. MANITIUS III, 350 ss. ter VOM BRUCH-MÜLLER, *Historikerlexikon*, 82 sl. in 99 sl.; H. SCHMID, *Frutolf*, *Lexikon des Mittelalters* 4, 1989, 1002 sl. in F. J. SCHMALE, *Ekkehard von Aura*, *Lexikon des Mittelalters* 3, 1986, 1765 sl. Edicija vira: EKKEHARDUS, *Chronicon universale*, PL 154, 497–1060 (ali MGH SS 6, 33–267, ed. G. H. WAITZ). Delo navajamo po izdaji v PL, ki je ponatis izdaje iz MGH SS.

obisku pri sv. Severinu; v prvih dveh primerih gre za božji poseg v dogajanje, v zadnjem za svetniško prerokovanje.⁸⁵ Medtem ko zelo zgoščena in na Galijo orientirana Cerkvena zgodovina, ki jo je napisal okrog 1110 Hugo iz Fleuryja (imenovan tudi Hugo de Sancta Maria), ne prinaša za obravnavani prostor nobenega konkretnega podatka,⁸⁶ pa je njegov soimenjak Hugo od sv. Viktorja (1097–1141) v svetovni kroniki priobčil več poročil, med katerimi izstopata po dolžini in poudarku opis »deževnega čudeža« in opis bitke pri Frigidu.⁸⁷

Vrh srednjeveške svetovne kronistike in konceptualnem in filozofskem oziru predstavlja nedvomno »filozofska« kronika Otona iz Freisinga v 8 knjigah od Adama do avtorjevega časa, z zadnjo knjigo eshatološke vsebine, ki se zaključí s poslednjo sodbo.⁸⁸ To obsežno delo, ki je nastalo sredi 12. stoletja, prinaša kot eno redkih tudi prikaz rimske republikanske in helenistične zgodovine, zgodovina rimskega cesarstva pa zavzema v njej kar tri knjige (3–5). Otonova kronika prinaša dosti poročil k antični zgodovini obravnavanega prostora, vendar ta v vsebinskem pogledu ne presegajo Frutolf-Ekkehardovih, ki so jim zaradi skupnih virov zelo podobna. Od teh poročil zaradi dolžine in poudarka izstopajo opis bitke z deževnim čudežem, opis bitke pri Frigidu (zlasti po Oroziju in Avguštinu), Atilovega obleganja in zavzetja Ogleja ter Odoakrovega obiska pri sv. Severinu.⁸⁹ Ostala poročila so kratka in se nanašajo na že večkrat omenjene in v srednjem veku prek Hieronimove kronike očitno dobro poznane dogodke iz antične zgodovine zahodnega Balkana.⁹⁰ Otonov sodobnik, angleški pisec Ordericus Vitalis (1075–1142), je kot menih samostana sv. Evroula v Normandiji napisal obsežno

⁸⁵ Taka poročila so naslednja: cesar Avgust priključi državi Dalmacijo in Panonijo (651 B); Tiberijeva zmaga nad upornimi Panonci (651 C); smrt Asinija Poliona, zmagovalca nad Dalmati (657 C); Septimij Sever v Savariji (!) oklican za cesarja (686 D); smrt Maksimina Tračana pred Oglejem (691 B); izvor Decija iz spodnjepanonijske Budalje («Bubaliae natus», 692 D); zadrževanje Valerijana v Noriku in Reciji pred nastopom vlade (694 D); smrt Klavdijevega brata Kvintila v Ogleju (696 B); Probova smrt v Sirmiju (697 C); uzurpacija Sabina Julijana in njegova smrt v bitki pri Veroni (698 B); odhod Dioklecijana v Salono (700 B); bitka pri Ogleju, v kateri je bil ubit cesar Konstantin II. (706 B; 707 B); Valentinijanov izvor iz panonskih Cibal (712 D); Zahodni Goti prek Panonije vdoro v Italijo in zavzamejo najprej Beneško, kjer prebivajo »Enethi, id est laudabiles« (741 B); Atila zavzame po triletnem obleganju Oglej in ga razruši, zatem še druga mesta na Beneškem; po srečanju s papežem Leonom zapusti Italijo in se vrne v Panonijo (744 D – 745 A); bitka pri reki Nedao («Neodae», 746 C); Vzhodni Goti v Panoniji (747 B – 749 C); bitka pri Soči »iuxta Sonuum fluvium« (751 A); Narzes naveže stike z Langobardi v Panoniji (755 B-C); avtor nato ponovno preide na rimsko zgodovino in omenja najprej začeni od 378 Gratijanov prihod v Panonijo in imenovanje Teodozija za cesarja v Sirmiju (757 D – 758 B); Teodozij zajame Magna Maksima v Ogleju (760 A); opis bitke pri Frigidu s Teodozijevim molitvijo, nočnim videjem in vlogu burje v bitki (760 C-D – 761 A); uzurpacija Janeza in državljanska vojna 424 (769 B-C); Odoakrov obisk pri sv. Severinu (777 B); Glicerij po padcu s prestola postane salonitanski škof (775 D); pohod Langobardov iz Panonije v Italijo, beg oglejskega patriarha Pavlina v Gračevo (792 C-D).

⁸⁶ O avtorju gl. MANITIUS III, 518 ss.; P. BOURGAIN, *Lexikon des Mittelalters* 5, 1991, 171. Edicija vira: HUGO DE SANCTA MARIA FLORIACENSIS MONACHUS, *Historia ecclesiastica*, PL 163, 805–872. Avtor navaja kot svoj vir latinski prevod izbora bizantinskih zgodovinarjev, ki ga je pripravil Anastasius Bibliothecarius (prim. op. 44).

⁸⁷ O avtorju gl. MANITIUS III, 112–118; R. GOY, *Die Überlieferung der Werke Hugos von St. Victor. Ein Beitrag zur Kommunikationsgeschichte des Mittelalters*, Monographien zur Geschichte des Mittelalters 14, Stuttgart 1976, zlasti str. 36 ss. Edicija vira: HUGO DE S. VICTORE, *Excerptiones*, PL 177, 191–284. Od dogodkov z obravnavanega ozemlja se omenjajo: rimske zmage v Panoniji ter nad Dalmati in Noriki v avgustejski dobi (239 D); vpad Sarmatov v Panonijo v Klavdijevo dobo (242 D); markomanska vojna z »deževnim čudežem« (249 B); smrt Maksimina Tračana v Ogleju (250); vpadi Kvadov in Sarmatov v Panonijo v času Galiena (251 C); smrt cesarja Proba v Sirmiju (252 C); napačno sporočilo, da je Dioklecijan pokončal Karina »apud Dalmatiam« (dejansko pri Margu v Meziji, 252 D); pohod Teodozija proti Magnu Maksimu, prehod čez Alpe (260 B); bitka pri Frigidu (260–261); Nepotov beg v Dalmacijo (264 B); Langobardi v Panoniji (266 A); Narzes povabi Langobarde v Italijo (267 D – 268 A).

⁸⁸ O avtorju gl. MANITIUS III, 376–388; VOM BRUCH – MÜLLER, *Historikerlexikon*, 228 sl., z novejšo lit. Edicija vira: OTTONIS EPISCOPI FRISINGENSIS *Chronicon*, ed. R. Wilmans, MGH SS 20, 83–301 (ali OTTONIS ... *Chronicon*, ex recensione R. WILMANS in usum scholarum ex MGH recudi fecit G. H. PERTZ, Hannover 1867); delo citiramo po prvo navedeni izdaji.

⁸⁹ Zmaga rimske vojske s pomočjo deževnega čudeža (*Chronica* 3, 24 – MGH SS 20, 186, v. 1–7); bitka pri Frigidu (4, 18 – 204 sl.), predvsem po Avguštinu (*Civ. Dei* 5, 26), z enim napačnim detajlom, da naj bi namreč Teodozijevi vojski prinesla zmago »imber coelitus missus ventoque in ora hostium impulsus«, kar je morda pod vplivom izročila o »deževnem čudežu«; Atilovo obleganje Ogleja (predvsem po Jordanesu; 4, 27 – 210); Odoakrov obisk pri sv. Severinu z napačno oznako sv. Severina kot ravenskega škofa (4, 30 – 211).

⁹⁰ Ti dogodki so naslednji: Rimljani v avgustejski dobi premagajo Noričane, Ilire, Panonijce, Dalmate in druga ljudstva (3, 3 – str. 173); Hadrijanova vojna proti Sarmatom (3, 21 – 183); smrt Maksimina Tračana v Ogleju (3, 31 – 188); vpad Kvadov in Sarmatov v Panonijo v Galienovi dobi (3, 39 – 189); smrt Klavdija Gotskega v Sirmiju (3, 40 – 189); Probova smrt v Sirmiju (3, 43 – 190); Konstantin pri Cibalah premaga Licinija (4, 2 – 196); smrt Konstantina II. v bitki pri Ogleju (4, 7 – 199); opis bitke pri Mursi, ne da bi se izrecno omenjal kraj dogodka (4, 9 – 200); panonski izvor cesarjev Jovijana (4, 11 – 201) in Valentinijana (4, 12 – 202); Teodozij premaga in pokonči Magna Maksima »in Aquileiensium finibus« (4, 18 – 204); Alarih z Zahodnimi Goti prek Dalmacije in Benečije vdre v Italijo (4, 21 – 207); Gepidi gospodarji Sirmija in Singiduna, Vzhodni Goti v Panoniji (4, 24 – 208); Glicerij po padcu s prestola postal salonitanski škof (4, 29 – 211); bitka pri Soči »iuxta Somum fluvium« (5, 1 – 214); Langobardi v Panoniji, Narzes jih povabi v Italijo (5, 4–5 – 217).

cerkveno zgodovino s poudarkom na dogodkih na področju Britanije.⁹¹ Avtor prinaša poleg poročil, ki jih srečujemo v večini srednjeveških kronik,⁹² tudi nekaj prav zanimivih poročil o zgodovini oglejske cerkve. Na prvem mestu velja omeniti obsežen izvleček iz legende o sv. Mohorju, dalje zapis o »oglejskem« papežu Piju I. in omembo »sinode v Ogleju« v sedmem (!) letu Tiberija II. (578–582), to je gradeške sinode 579.⁹³ Presenetljiva omemba dveh tipično »oglejskih« dogodkov, legendarnega Markovega in Mohorjevega misijona ter gradeške sinode, dogodkov, ki ju praviloma srečujemo samo v oglejski in gradeški lokalni historiografiji, postavlja vprašanje poznavanja in sprejemanja oglejskih tekstov in cerkvenopolitičnih teorij v zahodnem svetu. Gotfrid iz Viterba je proti koncu 12. stoletja napisal svetovno kroniko do leta 1186, v kateri je nanašal več dogodkov iz antične zgodovine obravnavanega prostora. V večini primerov se je ravnal po kroniki Otona iz Freisinga. Med temi poročili po dolžini izstopajo opisi bitke pri Frigidu, Atilovega zavzetja Ogleja ter Odoakrovega obiska pri sv. Severinu.⁹⁴ Eno generacijo mlajši kremonski škof Sicardus je v kroniki, ki zajema čas od pozne rimske republikanske dobe do leta 1221, omenil več dogodkov iz antične zgodovine obravnavanega prostora. Po dolžini izstopajo poročila o legendarnem oglejskem škofu Mohorju, o bitki z »deževnim čudežem« 174 in o bitki pri Frigidu 394.^{94a}

Vrsto poročil prinašajo tudi anali različnih samostanov od konca 10. stoletja dalje. V številnih primerih se izročilo svetovnih kronik meša z lokalnim, dostikrat legendarno obarvanim izročilom. »Annales Quedlinburgenses« s severnonemškega področja izpred leta 1000 prinašajo le podatek o oklicu Licinija za cesarja v Karnuntu,⁹⁵ trije italjski viri, »Chronicon Cassinense« iz 10. stoletja, »Regum Italiae et imperatorum catalogi« z začetka 11. stoletja in »Annales Cavenses« iz zadnje četrtine 11. stoletja pa poročajo o pohodu Langobardov iz Panonije v Italijo.⁹⁶ Več podatkov prinašajo tudi anali treh samostanov z avstrijskega področja. Anal benediktinskega samostana v Melku, ki segajo do leta 1123, prinašajo vrsto kratkih notic v duhu svetovnih kronik.⁹⁷ Vsebinsko skoraj identična so poročila salzburških

⁹¹ O avtorju gl. MANITINUS III, 522–528 in VOM BRUCH-MÜLLER, *Historikerlexikon*, 227. Edicija vira: ORDERICUS VITALIS, *Historia ecclesiastica*, PL 188, 15–984.

⁹² Licinij oklican za cesarja v Karnuntu (H. E. 1, 20 – 73 B); Teodozij pri Ogleju pokonča uzurpatorja Maksima (H. E. 1, 20 – 75 C); Narzes privabi Langobarde v Italijo (H. E. 1, 22 – 80 B).

⁹³ H. E. 2, 20 (181; povzetek legende jasno kaže, da je imel avtor v rokah njeno besedilo); 2, 24 (200 B; poročilo o Piju I. se ravna po besedilu, ki ga posreduje Liber pontificalis, isto velja za poročilo o »dalmatinskem« papežu Gaju, 2, 24 – 203 C); 1, 24 (85 D, z edino omembo dogodka v zahodni kronistiki, ki je napačno datiran in zelo površno predstavljen: »Synodus Aquileiae facta ob imperitiam fidei, quintum universale concilium suscipere diffidit, donec salutaribus beati papae monitis instructa; et ipsa huic cum caeteris Christi Ecclesiis annuere consentit«).

⁹⁴ O avtorju gl. MANITIUS III, 392 ss.; VOM BRUCH-MÜLLER, *Historikerlexikon*, 112 sl. Edicija vira; GODEFRIDUS VITERBIENSIS, *Pantheon sive memoriae saeculorum*, PL 198, 871–1044. Avtor navaja v kronološkem zaporedju naslednje dogodke: vojno med Konstantinom in Licinijem z bitko »in Pannonia« (mišljen je spopad pri Cibalah; 882 D); smrt Konstantina II. pri Ogleju (885 C); panonski izvor Jovijana (890 A) in Valentinijana (891 B); smrt slednjega v Brigetionu (»apud Brictionem oppidum«, 891 D); Teodozij pokonča tirana Magna Maksima »in partibus Aquilegiensium« (893 D); bitka pri Frigidu (»in Alpibus« s Teodozijevo nočno molitvijo; 893 D – 894 A); Alarikov pohod prek Dalmacije in Benečije v Italijo (895 D); Vzhodni Goti v Panoniji (897 C); Atila zavzame in uniči Oglej, selitev cerkvene skupnosti v Gradež (899 C – 900); Odoaker je obiskal »virum Dei Severinum, Ravennatensem episcopum«; 902 A–B); Langobardi v Panoniji (906 C), od koder jih Narzes povabi v Italijo (908 C).

^{94a} SICARDUS CREMONENSIS EPISCOPUS, *Chronicon* (ed. O. HOLDER EGGER, MGH SS 31, 22–181 ali PL 213, 437–540. V kronološkem zaporedju si sledijo naslednja poročila (po ediciji v PL): prvi oglejski škof sv. Mohor (451 C); Hadrijanova vojna proti Sarmatom (459 D); bitka z »deževnim čudežem« (460 C); smrt Konstantina II. v bitki pri Ogleju 340 (469 A); panonski izvor Valentinijana in Valensa (471 D); Teodozij v Ogleju pokonča uzurpatorja Magna Maksima (473 C–D); bitka pri Frigidu (473 D – 474 A).

⁹⁵ O viru gl. MANITIUS II, 276–278. Edicija vira: Annales Quedlinburgenses, ed. G. H. PERTZ, MGH SS 3, 22–90. V analih, ki gredo od začetka sveta dalje, se omenja poleg oklica Licinija za cesarja »Carnuti« (str. 29) tudi legenda o trojanskem izvoru Frankov; Trojanci (= Franki) naj bi na meji Panonije zgradili mesto Sicambria. Podatki teh analov so za antično dobo minimalne vrednosti.

⁹⁶ Edicije virov z navedbami poročila: Chronicon Cassinense c. 2, ed. G. H. PERTZ, MGH SS 3, 222 sl.; Regum Italiae et imperatorum catalogi, ed. G. H. PERTZ, MGH SS 3, 217; Annales Cavenses, ed. G. H. PERTZ, MGH SS 3, 185–197. Odselitev Langobardov iz Panonije v Italijo se omenja k letu 569 (str. 186).

⁹⁷ O analih iz Melka in drugih analih z avstrijskega področja gl. LHOTSKY, *Quellenkunde*, 173–203 ter WATTENBACH-SCHMALE (kot v op. 3), 209 ss. Edicija vira: Annales Mellicenses, ed. D. W. WATTENBACH, MGH SS 9, 480–501. Na antično zgodovino prostora med Sirmijem in Oglejem se nanašajo naslednja poročila: Tiberijeva zmaga nad Dalmati in »Sarmati« v avgustejski dobi (A. 9 – 484); Hadrijanova vojna proti Sarmatom (A. 125 – 486); smrt Marka Avrelija v Panoniji (A. 182 – 486); smrt Maksimina Tračana v Ogleju (A. 241 – 487); smrt Klavdija Gotškega v Sirmiju (»Sirmio«; 273 – 488); smrt cesarja Proba »apud Sirmium« (A. 282 – 488); mučeništvo sv. Kvirina (A. 308 – 488); smrt Konstantina II. (»Constantius«!) pri Ogleju (A. 339 – 489); Atila zavzame Oglej (A. 451 – 491); Odoaker premaga Odiva (»Odiciam«) v Dalmaciji (A. 480 – 491) in nato rujskega kralja Feva (A. 486 – 491); Vzhodni Goti osvoje Sirmij (A. 502 – 491); Narzes povabi Langobarde v Italijo (A. 568 – 492). »Auctarium Mellicense« iz 14. stol. posreduje legendarno izročilo o izvoru Norikov (ime ljudstva po Herkulovem sinu Noriksu; priselitev

analov s konca 12. stoletja.⁹⁸ Bistveno manj poročil posredujejo anali samostana v Admontu iz prve polovice 13. stoletja.⁹⁹ Na vrsto poročil naletimo tudi v analih z nemškega področja. Precej podrobni in natančni Magdeburški anali iz 12. stoletja prinašajo celo vrsto poročil, med katerimi izstopajo po dolžini in poudarku opis bitke z »deževnim čudežem« in bitke pri Frigidu.¹⁰⁰ *Annales Stadenses* (iz bližine Bremna) iz leta 1240 prinašajo le dve poročili,¹⁰¹ nekaj let starejši, do 1237 segajoči Kölnski anali pa le štiri prav kratka poročila.¹⁰² Nekaj poročil prinašajo italske kronike 13. stoletja. »*Cronica pontificum et imperatorum S. Bartholomaei in Insula Romani*« (do 1256), »*Cronica pontificum et imperatorum Tiburtina*« (do 1227), »*Chronica pontificum et imperatorum Basilensia*« (do 1215) in kronika, ki jo je 1227 ali malo kasneje napisal Johannes de Deo, poročajo po zbirki papeških življenjepisov (*Liber pontificalis*) le o »oglejskem« papežu Piju I. in »dalmatinskem« papežu Gaju.¹⁰³

C. Poročila od srede 13. do srede 15. stoletja

Sredi 13. stoletja sta nastali dve lokalni zgodovini, ki vsaka za svoje okolje pomenita začetek bogatega historiografskega izročila ter utemeljevanje lokalnih cerkvenopolitičnih prizadevanj.

Arhidiakon splitske cerkve Tomaž (u. 1268) je napisal zgodovino Salone, v kateri je na podlagi lokalnega izročila in dostikrat nejasnih virov navedel celo vrsto podatkov iz zgodovine mesta samega, pa tudi iz zgodovine Dalmacije v antiki in zgodnjem srednjem veku.¹⁰⁴ Z redkimi omembami je posegel avtor celo na sever do Istre in Benečije, Panonije in vzhodnoalpskega prostora. Arhidiakon Tomaž je bil dokaj načitan, poznal je vrsto antičnih avtorjev, ki so v svojih delih omenjali Salono in Dalmacijo (Cezar, Vergilij, Ovidij, Lukan), poznal je mitološko izročilo (na primer legendo o Antenorju in legendo o Kadmu), bil je precej razgledan v zgodovini krščanstva in je rad koval etimologije.¹⁰⁵ Težišče pripovedi je za antično dobo na prikazu sv. Domniona kot začetnika salonitanskega krščanstva, opisu Dioklecijanove

ljudstva iz Armenije in naselitev na Bavarskem in v Avstriji v času kneza Theodona I.; pod poveljstvom vojvode Theodona II. zmaga nad Rimljani v bitki pri Ottingu; A. 508 in 520, str. 535 ss.).

⁹⁸ *Annales sancti Rudberti Salisburgenses* (ed. D. W. WATTENBACH, MGH SS 9, 758–810). Na zgodovino prostora med Sirmijem in Oglejem se nanašajo naslednja poročila: zmaga Tiberija nad Dalmati in »Sarmati« v avgustejski dobi (A. 9 – 760); Hadrijanova vojna proti Sarmatom (A. 125 – 762); smrt Marka Avrelija v Panoniji (A. 182 – 762); smrt Maksimina Tračana v Ogleju (A. 241 – 763); mučeništvo sv. Kvirina (A. 308 – 764); smrt Konstantina II. pri Ogleju (A. 339 – 764); Atila zavzame Oglej (A. 451 – 766); prihod sv. Severina v Norik (A. 453 – 766); Odoakrov obisk pri sv. Severinu (A. 477 – 766); smrt sv. Severina v Noriku (A. 491 – 766); legendarno izročilo o Norikih, ki naj bi se pod Theodonom vrnilo v Norik (A. 508 – 766) in premagali Rimljane pri Ottingu (A. 520 – 766).

⁹⁹ *Annales Admontenses* (ed. D. W. WATTENBACH, MGH SS 9, 569–579) posredujejo naslednja poročila: Tiberjeva zmaga nad Dalmati in »Sarmati« (A. 9 – 570); prihod sv. Severina v Zgornjo Panonijo (!) (A. 453 – 570); vzhodnogotsko zavzetje Sirmija (A. 502 – 570); langobardski pohod v Italijo (A. 568–571).

¹⁰⁰ *Annales Magdeburgenses*, ed. G. H. PERTZ, MGH SS 16, 105–196. Na obravnavani čas in prostor se nanašajo naslednja poročila: smrt Asinija Poliona, zmagovalca nad Dalmati (A. 5 – 108); Tiberjeva zmaga nad Dalmati in »Sarmati« (A. 8 – 108); smrt Lucija Vera na Beneškem (A. 172 – 113); »Deževni čudež« (A. 175 – 113); Sept. Sever v Savariji (!) oklican za cesarja (A. 194 – 114); smrt Maksimina Tračana pri Ogleju (A. 240 – 115); izvor Decija iz spodnjepanonjske Budalije (»Bubaliae« A. 254 – 115); nastop Valerijana, ki se je zadrževal v Noriku in Reciji (A. 259 – 116); Alamani vpadajo v Panonijo (A. 268 – 116); Kvintil ubit v Ogleju (A. 275 – 116); Probova smrt v Sirmiju (A. 287 – 117); uzurpacija Sabina Julijana in njegova smrt »in campis Veronensibus« (A. 289 – 117); Dioklecijanov izvor iz Dalmacije (A. 290 – 117); njegov umik v Salono (A. 309 – 118); mučeništvo sv. Kvirina v Sisciji, po elegijah v historičnih martirologijah (A. 313 – 118); smrt Konstantina II. pri Ogleju (A. 343 – 122); Jovijanov panonski izvor (A. 366 – 124); Valentinijanov izvor iz panonskega mesta »Cybala« (A. 367 – 124); Teodozijevo prihod v Panonijo, oklic za cesarja v Sirmiju (A. 382 – 125); bitka pri Frigidu s Teodozijevo nočno molitvijo in burjo (A. 397 – 126).

¹⁰¹ *Annales Stadenses auctore Alberto*, ed. G. H. PERTZ, MGH SS 16, 271–379; gl. zlasti A. 343 (302 – smrt Konstantina II. pri Ogleju) in A. 568 (langobardski pohod v Italijo).

¹⁰² *Annales Colonienses maximi*, ed. G. H. PERTZ, MGH SS 17, 723–748. Gl. zlasti A. 254 (731 – Decijev izvor iz Spodnje Panonije); A. 313 (732 – mučeništvo sv. Kvirina v Sisciji); A. 343 (732 – smrt Konstantina II. pri Ogleju); A. 568 (734 – pohod Langobardov iz Panonije v Italijo).

¹⁰³ *Cronica pontificum et imperatorum S. Bartholomaei in Insula Romani*, ed. O. HOLDER-EGGER, MGH SS 31, 189–222 (papeža se omenjata na str. 196 in 198); *Cronica pontificum et imperatorum Tiburtina* (ibid., 226–265; papeža se omenjata na str. 233 in 235 sl.); *Chronica pontificum et imperatorum Basilensia* (ibid., 266–300; papeža se omenjata na str. 271 in 273); IOHANNES DE DEO, *Chronica*, ibid., 301–324 (o omenjenih papežih na str. 306 in 308).

¹⁰⁴ THOMAS ARCHIDIACONUS, *Historia Salonitana*, ed. F. RAČKI, *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium* 26, Scriptores 3, Zagreb 1894.

¹⁰⁵ Hist. Salon. I–II (str. 3–6, s citati antičnih virov). O vlogi Dalmacije in posebej Salone v Cezarjevi dobi gl. J. J. WILKES, *Dalmatia*, London 1969, 37 ss., o antičnem izročilu o Kadmu, ki se navezuje tudi na dalmatinski prostor, prim. nazadnje M. ŠAŠEL KOS, *Draco and the survival of the serpent cult in the Central Balkans*, Tyche 6, 1991, 183–192, zlasti 190.

dobe z več mučenci ter prikazu konca 6. in začetka 7. stoletja, ko sta bila v Saloni škofa Natalis in Maksim.¹⁰⁶ Antično razdobje zaključuje opis zavzetja mesta, pri katerem avtor, opirajoč se na nenavadno izročilo, ki ga posreduje tako imenovani »Libellus Gothorum«, zamenjuje Gote in Slovane.¹⁰⁷ Ob omembi vloge Histrov v državljanski vojni med Cezarjem in Pompejem in ob omembi mesta Stridon v zaledju Kvarnerskega zaliva je segel Tomaž v razmere na severnojadranskem območju.¹⁰⁸ Poskus dopolnitve Tomaževe zgodovine, znan pod naslovom »Historia Salonitana maior« iz 15. ali celo 16. stoletja, za antično dobo ne prinaša nobenega poročila, ki ga ne bi našli že v Tomaževi zgodovini, zato se v podrobnejšo vsebinsko predstavitev dela ne bomo spuščali.¹⁰⁹ Zelo izkrivljeno podobno poznoantično dobo v južni Dalmaciji (provinca Praevalitana) prinaša od virov z vzhodnojadranskega področja tudi tako imenovani Letopis popa Dukljanina (»Libellus Gothorum«) z nastankom po večinskem mnenju verjetno že proti koncu 12. stoletja (po mnenju nekaterih pa celo v 14. ali 15. stoletju), ki za antični čas ne prinaša niti enega uporabnega podatka.¹¹⁰

Passavska historiografija, katere začetki padejo v sredo 13. stoletja, tudi prinaša vrsto poročil, ki se nanašajo na antično dobo. Ker gre za tekste, ki imajo izrazito cerkvenopolitično noto, nas ne smejo presenetiti groba falzificiranja zgodovinskih dejstev in navajanje fiktivnih dokumentov. Vrsta zgodovinskih del, ki so bila navedena doslej, vsebuje dosti napak, katerih podlaga je predvsem neznanje in šele drugotno lokalni patriotizem. V primeru passavske historiografije pa ne bi mogli govoriti le o patriotizmu, temveč kar o zavestnem prikrojevanju zgodovine za potrebe določene politike. V času škofa Berchtolda (1251–1255) je nastala Zgodovina passavskih škofov in bavarskih knezov, katere avtor ali vsaj idejni oče je bil Albert Böheim.¹¹¹ »Zgodovina« poroča o nastanku škofije v Lavriaku v času apostola Petra, posebej pa poudarja, da naj bi drugi sin krščanskega vladarja Filipa Kvirin podaril tej cerkvi obsežen »patrimonium Philipporum augustorum«, ki naj bi se raztezal od reke Lech na Bavarskem daleč v Panonsko nižino, z 22 škofijskimi mesti, med katerimi se omenjata tudi »Bethovia« in »Celeia«. Najbolj znan nadškof lavriške cerkve v antiki naj bi bil sv. Maksimilijan, ki naj bi v času cesarja Numerijana »apud Celeiam« umrl mučeniške smrti. Pol stoletja kasneje naj bi živel nadškof Eleverterij, ki naj bi se udeležil sinode v Serdiki 343. Vsi ti podatki so zavestno prikrojeni, pri čemer so vzeta iz antičnega in starejšega srednjeveškega izročila samo imena.¹¹² Vse trditve iz tega dela je prevzel v svojo zgodovino kremsmünsterski menih Bernardus Noricus (u. 1327).¹¹³ Njegov mlajši sodobnik Janez Vetrinjski, v letih 1310–1345 opat cistercijan-

¹⁰⁶ Historia Salonitana III (str. 7 ss.: Pavlov misijon »usque ad Illyricum«, Titus v Dalmaciji, prihod Domniona iz sirijske Antiohije v Salono po nalogu apostola Petra, istočasno s prihodom Apolinaria v Raveno in Marka v Oglej; po dvestoletni vrzeli opis Dioklecijanovega preganjanja kristjanov, ko sta umrla v Saloni drugi Domnio («cubicularius Maximiani tiranni») in Anastazij iz Ogleja); IV (str. 10 ss.: Dioklecijanove gradnje v Splitu, v Panoniji oz. »Ruteniji«, izgradnja mesta Dioclea, navajanje »passio IV coronatorum«, poročilo o papežu Gaju); V (str. 12 ss.: škofa Glicerij (474–480) in Natalis (ca. 580–593); salonitanski sinodi 530 in 533); VI (str. 21 ss.: shizmatik Maksim ca. 594–620).

¹⁰⁷ Historia Salonitana VII (str. 23–28). O nastanku in izvoru omenjenega izročila gl. op. 110.

¹⁰⁸ Historia Salonitana II (str. 6: vloga Histrov v vojni med Cezarjem in Pompejem); I (str. 3: lega Stridona; prim. BRATOŽ, Vpliv oglejske cerkve, 20 ss. (= ZČ 44, 1990, 348 ss.); ISTI, Die Geschichte des frühen Christentums im Gebiet zwischen Sirmium und Aquileia im Licht der neueren Forschungen, Klio 72, 1990, 533 ss.).

¹⁰⁹ N. KLAJČ, Historia Salonitana maior, Beograd 1967; gl. zlasti str. 71 (vojna med Cezarjem in Pompejem v Dalmaciji); 72 sl. (začetki krščanstva v Dalmaciji); 107 (meje antične Dalmacije z omembo Stridona v zaledju Kvarnerja).

¹¹⁰ Letopis popa Dukljanina, izd. F. ŠIŠIČ, Beograd–Zagreb 1928, z obširno uvodno študijo, v kateri avtor analizira nastanek tega izročila in ga datira v čas najkasneje do 1200 (str. 105) ter z edicijo različnih verzij spisa (str. 292 ss.). K vprašanju datacije gl. St. HAFNER, Chronik, Lexikon des Mittelalters 2, 1983, 2019; 2021 (lit.), k vprašanju avtorstva prim. P. ŠTIH, ZČ 46, 1992, 554–557.

¹¹¹ Historia episcoporum Pataviensium et ducum Bavariae, ed. G. WAITZ, MGH SS 25, 617–622. O Albertu Böheimu gl. L. HOTSKY, Quellenkunde, 240 ss.; WATTENBACH-SCHMALE, 173 ss.; P. HERDE, Lexikon des Mittelalters 1, 1980, 288.

¹¹² Vir za trditve o nastanku lavriške škofije v dobi apostola Petra naj bi bila »historia beati Armachore et sancti Fortunati, discipulorum beati Marci euangeliste« (str. 617), ki tega ne omenja (prim. BRATOŽ, Krščanstvo v Ogleju, 65); »Zgodovina« omenja selitev prebivalstva iz Norika v Italijo, kot naj bi poročal »beatus Severinus monachus Nuri-cusensis (!) in sua vita«. Za lavriškim škofom Eleverterijem kot udeležencem serdiške sinode (str. 619) se skriva kot dejanski udeleženec sirmijski škof Euterius. »Historia« prinaša tudi legendo o prihodu Norikov in Bavarcev v svojo domovino po zmagi nad »Latini«. O legendi o sv. Maksimilijanu prim. BRATOŽ, Krščanstvo, 177–189.

¹¹³ BERNARDUS CREMIFANENSIS, Historiae, ed. G. WAITZ, MGH SS 25, 651–654 (za antično dobo; o avtorju gl. K. SCHNITH, Lexikon des Mittelalters 1, 1980, 2000). Pisec pripoveduje o nastanku lavriške nadškofije, ki jo navezuje na oglejsko legendo (652), o »patrimoniju«, ki naj bi ga krščanski cesar Filip poklonil lavriški cerkvi in ki je natančno opisan »in quibusdam scripturis authenticis« ter se razteza nad ozemljem 22 mest (med njimi tudi »Betonina« in »Celeia«, str. 652), poroča o mučeništvu sv. Maksimilijana »apud Celeiam«, mučeništvu sv. Florijana v Lavriaku

skega samostana v Vetrinju, je v kratki, le fragmentarno ohranjeni rimski zgodovini (»Chronica Romanorum«) zajel čas od nastanka Rima prek dobe kraljev, republike in prvih cesarjev do Neron. Delo, napisano deloma po zgledu svetovnih kronik, vendar obogateno s številnimi vložki iz zgodovine antične filozofije, prinaša le eno poročilo o antični zgodovini obravnavanega ozemlja, namreč zapis o Tiberijevi zmagi v Panoniji v avgustejski dobi.¹¹⁴ Stoletje mlajša »Chronica Austriae« Tomaža Ebendorferja sicer ne prenaša dalje passavskih falzifikatov, vendar prinaša celo vrsto drugih povsem legendarnih poročil, ki so povsem neuporabna.¹¹⁵

Po načinu predstavitve lokalne zgodovine antične dobe se na omenjena dela z bavarskega in avstrijskega področja navezuje kot najmlajša Celjska kronika okvirno s srede 15. stoletja (od okrog 1435 do končne redakcije v šestdesetih letih 15. stoletja), delo, ki je nastalo v dobi najvišjega vzpona in propada Celjskih grofov in v katerem se še ne odražajo vplivi humanizma.¹¹⁶ Kronika uvodoma (pogl. 1) posreduje nekoliko predelano nemško verzijo legende o sv. Maksimilijanu. V nadaljevanju (pogl. 4) na podlagi legende poroča o patrimoniju cesarja Filipa, s katerim naj bi cesarjev drugi sin Kvirin, lavriaški nadškof, obdaroval lavriaško cerkev. Ta naj bi dobila veliko ozemlje od vzhodne Bavarske do vključno Panonije, od Drave do čeških dežel, z 22 mesti, med katerimi se na prvem mestu naštevata »Cilli« in »Candida . . . bey Pethau«. Prikaz antične dobe se zaključuje s kratko predstavitvijo preganjanja kristjanov v Dioklecijanovi dobi in omembo mučeništva sv. Kvirina v Ogleju (!) in sv. Florijana v Lavriaku ter končno omembo legende o prihodu Bavarcev z zmago nad Rimljani pri Öttingu (pogl. 5).¹¹⁷ Poročila Celjske kronike o lokalni in regionalni antični zgodovini ne temeljijo na antičnih virih, temveč na srednjeveških falzifikatih, zato so povsem brez vrednosti.

V težko pregledni historiografiji poznega srednjega veka naletimo na prikaze antične dobe obravnavanega ozemlja predvsem v regionalnih in lokalnih kronikah. Univerzalne zgodovine te dobe v splošnem ne dosegajo nivoja svetovnih kronik visokega srednjega veka. Edicije teh del so težko dostopne. Ker ta dela, ki prinašajo opise antične dobe na osnovi predstavitev v svetovnih kronikah visokega srednjega veka, v vsebinskem oziru za naš vidik raziskave ne prinašajo nič novega, jih v našem pregledu izpuščamo.¹¹⁸ Regionalno in lokalno zgodovinopisje je v še večji meri kot v prejšnjih obdobjih obremenjeno z legendarnim izročilom, ki ga meša z antičnimi viri, v mnogih primerih tudi z močnimi političnimi tendencami, kot kažeta že predstavljena primera passavske in splitske historiografije s srede 13. stoletja, ki sta, vsak v svojem okolju, bistveno vplivala na dela 14. in 15. stoletja. Kot primer slabo posrečenega poskusa univerzalne zgodovine, ki prinaša nekaj poročil za obravnavani prostor, naj navedemo dve slabi kompilaciji, »Liber de temporibus et aetatibus« in »Cronica imperatorum«, ki ju je proti koncu 13. stoletja napisal Italijan Albertus Miliolus. Po dolžini in s tem

(653), omenja škofe Konstancija in Valentina, ki ju omenja Evgipijev življenjepis sv. Severina (prim. BRATOŽ v EVGIPIJ, Življenje, 74 ss. in 399 sl.), in končno za leta 508 in 520 sporoča legendo o prihodu Norikov in Bavarcev z zmago pri Öttingu (str. 654).

¹¹⁴ JOHANN VON VIKTRING, *Chronica Romanorum*, herausgegeben von A. LHOTSKY, Klagenfurt 1960. Za omenjeni zapis gl. str. 73, v. 4–6. Na to delo nas je opozoril prof. dr. Bogo Grafenauer, za kar se mu zahvaljujemo.

¹¹⁵ THOMAS EBENDORFER, *Chronica Austriae*, ed. A. LHOTSKY, MGH Script. rerum Germanicarum, Nova series, t. XIII, Berlin–Zürich 1967. Avtor v prvi knjigi povezuje izvor Germanov in posebej Avstrijcev s Trojo (str. 3 ss.), prinaša etimologijo imena Noricus (str. 8–11: »a Norico filio Herculis . . .«; izvor Norikov izvaja iz Armenije ali Indije, etimološke razlage so absurde, kot na primer: »Noricus post diluvium vocata est Zlavenia, deinde Gothia, post Liburnia, tandem Bayoaria a Baiis urbe potentissima antiqua Neapolis dicta«). V nadaljevanju poroča o sv. Severinu, ki ga (tako kot pred njim že Oton iz Freisinga in Gotfrid iz Vitreba) zamenjuje s škofom Severom iz Ravne iz druge četrtine 4. stol.; 28). O Thomasu Ebendorferju (1388–1464) kratko LHOTSKY, *Quellenkunde*, 375 ss., obširno isti avtor v predgovoru k ediciji kronike.

¹¹⁶ O kroniki gl. kratko LHOTSKY, *Quellenkunde*, 350 sl. in P. SIMONITI, *Humanizem na Slovenskem in slovenski humanisti do srede XVI. stoletja*, Ljubljana 1979, 39. Edicija vira: F. KRONES, *Die Freien von Saneck und ihre Chronik als Grafen von Cilli*, 2. Teil: *Die Cillier Chronik*, Graz 1883; slov. prevod: *Kronika grofov Celjskih*, prev. L. M. GOLIA, Maribor 1972.

¹¹⁷ KRONES, 49–69 oz. GOLIA, 7–11 ter op. na str. 111–113. Anonimni avtor datira bitko pri Öttingu v leto 608 (pri starejših avtorjih 508; gl. op. 97, 98, 112, 113).

¹¹⁸ Pregled historiografije poznega srednjega veka prinaša kolektivno geslo *Chronik*, *Lexikon des Mittelalters* 2, 1983, 1962 ss. (nemški prostor); 1969 ss. (Italija); 1977 ss. (Francija); 1985 ss. (Anglija); 1997 ss. (Španija in Portugalska); 2005 ss. (Vzhodna Evropa).

po poudarku med omenjenimi poročili izstopajo opis »deževnega čudeža«, poročilo o bitki pri Frigidu ter poročilo o Odoakrovem obisku pri sv. Severinu.¹¹⁹

Po dveh delih 13. stoletja (Martino da Canale, *Cronache dei Veneziani*, Marcus, *Chronicon Venetum*), doseže beneška historiografija svoj vrh z Dandulovo kroniko s srede 14. stoletja.¹²⁰ Ta je sestavljena kot sinhronizirana kombinacija »posvetne« zgodovine (po rimskih cesarjih), »univerzalne« cerkvene zgodovine (po papežih) in »domače« cerkvene zgodovine po oglejskih patriarhih. Slednja je osnova Dandulove periodizacije. Avtor je dogajanje ponekod bolj, drugod manj posrečeno osredotočil na Oglej, kasneje tudi Gradež in razumljivo Benetke. V delu najdemo množico poročil, ki se nanašajo na antično dobo na beneškem in istrskem področju. Na legendarnem izročilu temelji poročilo o Mohorju in njegovih učencih ter učenkah, Siriju in Evenciju ter oglejskih devicah, napisano s tendenco, da se postavijo ne le začetki krščanstva v Ogleju, temveč tudi misijon iz Ogleja proti vzhodu in zahodu v kar najstarejše obdobje. Začetki krščanstva v Ogleju so kronološko postavljeni pred začetke v Padovi (Prosdocimus v Neronovi dobi), Raveni (Apolinarij v Neronovi dobi) ali Brescii (Faustinus in Jovita v Hadrijanovi dobi). Iz Ogleja je izhajal papež Pij I., v mestu se je pred smrtjo zadrževal cesar Lucij Ver.¹²¹ Dandulus v nadaljevanju kratko omenja Maksiminov pohod iz Panonije v Italijo leta 238. Ob tem omenja, da je zavzel »Emonam urbem Ystrie« in oblegel Oglej, pri čemer je evidentna zamenjava Emone iz antičnega vira z Novigradom v Istri, ki se v srednjeveških virih pojavlja pod istim imenom.¹²² Za zadnjo četrtino 3. stoletja sledi opis žrtev preganjanj kristjanov v skladu z legendarnim izročilom (Servul iz Trsta, Maurus iz Poreča in Hilarij iz Ogleja v »Numerijanovi« dobi, Felix in Fortunat, Kanciji, Hrisogon I., Anastazija in solunske device v Dioklecijanovi dobi).¹²³ Avtor omenja na podlagi legende sv. Anastazije prihod cesarja Dioklecijana v Oglej, ki je za čas prvih mesecev leta 304 zelo verjeten, vendar ga izrecno ne dokazuje noben antični vir. Pisec ima zelo medle prostorske predstave in zagreši vrsto anahronizmov (»intra Pannoniam et Rutheniam« naj bi se nahajala Dioklecijanova »edificium« (?), cesar naj bi ustanovil mesto »Dioclia« v Rdeči Hrvatski (»Chroacia rubea«), antično Dokleo).¹²⁴

Na 4. stoletje se nanaša omemba vrste dogodkov, ki so poznani iz antičnih virov: delovanje oglejskega škofa Teodora, imenovanje Licinija za cesarja v Karnuntu (»Carnietti«) leta 308, prva vojna med Konstantinom in Licinijem leta 316 z bitko pri Cibalah, smrt cesarja Konstantina II. v bitki v bližini Ogleja 340, usmrnitev cesarja Gala na ukaz Konstancija II. »in Ystria«, vloga arijanskih škofov Julijana in Valensa (»ex Pannonia Cibalensis«) v verskih bojih v Iliriku in severni Italiji v zadnji tretjini 4. stoletja.¹²⁵ Avtor pozna pismo papeža Damasa ter škofov Ambrozija in Valerijana ilirskim škofom, pozna Hieronimova dela (z omembo Stri-

¹¹⁹ ALBERTUS MILIOLUS, *Liber de temporibus et aetatibus; Chronica imperatorum*, ed. O. HOLDER-EGGER, MG SS 31, 352–572 (Liber) oz. 580–667 (Chronica). »Liber« prinaša naslednja poročila: izvor papeža Pija I. iz Ogleja (382); panonski izvor cesarja Decija (384); dalmatinski izvor papeža Gaja (389); hunsko pustošenje po Beneškem (397); pohod Langobardov iz Panonije v Italijo (402 ss.); »Chronica« poroča o Tiberijevi zmagi nad Panonci (c. 5; 588); o učencih evangelista Marka v Ogleju pravi avtor: »cuius discipulus fuit Hermogenes (!) Aquileiensis; Hermagorae vero Syrus et Yvencius Papienses« (C. 5; 590); »deževni čudež« (c. 20; 598); vpad Germanov v Panonijo v Galienovi dobi (c. 35; 602); Kvintilova smrt v Ogleju (c. 37; 602); smrt cesarja Valentinijana v Brigetioni (»apud Burgionem«, c. 48; 607); bitka pri Frigidu z odločilno burjo (c. 50; 609); Atila zavzame Oglej (c. 55; 611 sl.); Odoakrov obisk pri sv. Severinu (c. 57; 612).

¹²⁰ Edicija vira: ANDREA DANDULI DUCIS VENETIARUM *Chronica per extensum descripta* aa. 46 – 1280 d. C., a cura di E. PASTORELLO, *Rerum Ital. scriptores XII/1*, Bologna 1938 ss. O avtorju gl. A. MENNITI IPPOLITO, *Lexikon des Mittelalters* 3, 1986, 490 sl.

¹²¹ Za čas visoke antike se omenjajo naslednji dogodki: prihod evangelista Marka, prvi oglejski škof sv. Mohor, po oglejski legendi (Chronica IV, 1, A. 42 ss., str. 9–10); Mohor vzgoji učence Fortunata ter Sirija in Evencija in učenke Evfemijo, Dorotejo, Teklo in Erazmo, po oglejskih legendah in legendi o Siriju in Evenciju, njihova mučenja (Chronica IV, 2; A. 50 ss., str. 10 ss.); »oglejski« papež Pij I. (Chronica IV, 4, A. 140 ss., str. 17 sl.).

¹²² Chronica IV, 5 (A. 238, str. 21). O problemu dveh Emon gl. kratko BRATOŽ, Krščanska Emona in njen zaton, v: *Zgodovina Ljubljane*, Ljubljana 1984, 64 ss.

¹²³ Chronica IV, 6–8 (A. 275 ss., str. 25 ss.). Prim. BRATOŽ, Krščanstvo, 151 ss.

¹²⁴ Te podatke je Dandulus povzel po splitskem arhidiaconu Tomažu (Historia Salonitana IV, ed. F. RAČKI, 10 sl., z navedbo virov v opombah).

¹²⁵ Chronica IV, 9 (A. 308, str. 30 sl.: doba oglejskega škofa Teodora, v katero pade tudi Licinijevo imenovanje za cesarja v Karnuntu); Chronica IV, 10 (A. 319, str. 33: v dobo škofa Agapita pade vojna med Konstantinom in Licinijem z bitko pri Cibalah); IV, 11 (A. 340 ss., str. 34 sl.: smrt Konstantina II. pri Ogleju in cesarja Gala »in Ystria«); IV, 12 (A. 353 ss., str. 35 ss.: doba Fortunatijana, vloga arijanskih škofov Ursacija in Valensa, panonski izvor cesarjev Jovijana in Valentinijana).

dona in pisma oglejskim klerikom), vendar se samo rahlo dotakne oglejske sinode 381.¹²⁶ Sledijo omembe pomembnih vojaških dogodkov iz dobe cesarja Teodozija kot sta prva državljanska vojna s pohodom čez Alpe in zavzetjem Ogleja 388 in druga državljanska vojna z bitko pri Frigidu sept. 394.¹²⁷ Dandulus omenja Radagaisov pohod v Italijo 405 in kratko poročila o uzurpaciji cesarja Janeza in državljanski vojni 424–425. V čas okrog leta 420 datira začetke Gradeža (čigar ime po legendi o sv. Anastaziji napačno izvaja od Aquae Gradatae, ki je antično ime za Škocjan ob Soči). Za dva oglejska škofa, Januarija iz prve polovice 5. stoletja in Lavrencija iz prve polovice 6. stoletja, poudarja njun istrski izvor (v obeh primerih rojstvo »in Pola civitate Ystria«).¹²⁸ Posebej zanimiv je Dandulov opis Atilovega pohoda v Italijo 452. Atila naj bi pred vojno poslal oglednike po vsem svetu, tudi »in Iadro civitate Dalmacie«; pohod sam naj ne bi potekal iz Panonije prek dan. slovenskega ozemlja proti Ogleju, temveč vzdolž vzhodne jadranske obale. Huni naj bi zavzeli Trogir, Zadar, Pulj, Emono (Novigrad), Trst, nato Oglej (prebivalstvo se je zateklo v Gradež), Altino in Padovo. Na pismu papeža Leona Velikega temelji Dandulov zapis o usodi vojnih ujetnikov, ki so jih Huni odvedli v Panonijo in problemih, ki jih je sprožila njihova odsotnost; razsodbo pripisuje Dandulus oglejskemu škofu Niketu.¹²⁹ Od dogodkov poznega 5. stoletja omenja Dandulus Teoderikov pohod v Italijo 488 s spopadom pri Soči (»secus Lixoncii (!) amnem«). V čas cesarja Justina postavlja legendarni nastanek Kopra, ko naj bi se prebivalci Istre, izmučeni od barbarskih vpadov, umaknili na Kozji otok (»insula Capritana«) in ustanovili mesto Justinopolis.¹³⁰

Dogodki druge polovice 6. stoletja se pri Dandulu nanašajo v prvi vrsti na prihod Langobardov v Italijo in na oglejsko shizmo. Langobardi naj bi zapustili revno Panonijo (»pauperima Pannonia«) in se na Narzesovo vabilo odpravili v Italijo. Po Pavlu Diaconu je posnet opis vzpona na Kraljevo goro (»Mons regis«), v veliki meri (ob souporabi starih beneških kronik) tudi opis dogodkov ob longobardskem prihodu (beg patriarha iz Ogleja v Gradež, beg v lagune in na otoke, epizoda Geminijana iz Trsta, ki jo srečamo samo v beneških kronikah).¹³¹ Še dosti bolj izčrpen je opis oglejske shizme: Dandulus predstavi njen začetek (ob sklicevanju na pismo papeža Pelagija, ki ga je očitno poznal), njen vrh z gradeško sinodo 579; kot edini avtor nam sporoča falzificirana »gesta« s formulo veroizpovedi, s privilegijem papeža Pelagija gradeški cerkvi, z anatemami in podpisi udeležencev. Pri Dandulu kot celjanski škof na gradeški sinodi ne nastopa Janez (kot v vseh starejših seznamih), temveč pomotoma Clarissimus, škof iz Konkordije.¹³² Sledi opis dogodkov izpred in okrog 590 (poseg eksarha Smaragda, sinoda v Maranu). Avtor nato opisuje zapletene meddržavne odnose med Bizancem, Avari in Langobardi; ob omembi avarskega prodora do Dolgega zidu pred bizantinsko prestolnico postavlja avtor to obrambno črto na teritorij od Tarsatike v Kvarnerju do Konstantinopla. Po Pavlu Diaconu omenja vpad Slovanov in Langobardov v Istro 599, langobardsko zavzetje Kremone in Mantove s slovanskimi oddelki leta 602, v letu smrti cesarja Mavrikija.¹³³

Dandulus je bil vsekakor zelo načitan pisec, ki je uporabljal celo vrsto antičnih virov poleg piscev iz zgodnejših obdobij srednjega veka. Za lokalno zgodovino zlasti 6. stoletja je uporabljal v prvi vrsti Pavla Diacona in starejše beneške kronike, za starejša obdobja antične vire in veliko število srednjeveških mučeniških legend. Uporaba teh virov je bila zelo samovoljna. Na nekaterih mestih se predloge ne da ugotoviti. Ker je avtor pri uporabi virov zelo

¹²⁶ Chronica IV, 13 (A. 368 ss., str. 38 ss.; omenjena poročila se nanašajo na čas škofa Valerijana; Dandulus omenja tudi Valentinijanovo smrt v Brigetioni (»apud Brigionem«) in Teodozijevo imenovanje za cesarja v Sirmiju).

¹²⁷ Chronica IV, 14 (A. 388 ss., str. 42 ss.). Pri opisu vojne 388 se omenja prehod čez nebranjene alpske zapore, opis bitke pri Frigidu pa vsebuje kot glavne elemente Teodozijevo molitev, nočni privid in usodno burjo. V kontekstu pripovedi omenja avtor za čas med prvo in drugo Teodozijevo vojno sv. Martina iz Savarije (str. 43).

¹²⁸ Chronica IV, 14 (A. 405, str. 46); V, 1 (A. 421 ss., str. 54: začetki Gradeža, državljanska vojna 424/5); V, 3 (A. 443, str. 56: škof Januarij, po rodu iz istrske Pule, enako kasneje Laurentius, V, 9, A. 533 ss., str. 67).

¹²⁹ Chronica V, 4–5 (A. 451 ss., str. 58 ss.). Gl. CUSCITO, Cristianesimo, 198 ss.; Y. M. DUVAL, Nicéte d'Aquilée. Histoire, légende et conjectures anciennes, Antichità Altoadriatiche 17, 1980, 161–206.

¹³⁰ Chronica V, 5 (A. 473 ss., str. 62: Nepotov beg v Dalmacijo, Teoderik z Vzhodnimi Goti na pohodu v Italijo); V, 8 (A. 521, str. 65: ustanovitev mesta Justinopolis, prim. ŠAŠEL, Opera selecta, 681 ss.).

¹³¹ Chronica V, 11 (A. 568, str. 74 ss.). O poročilih beneških kronik gl. op. 71 ss.

¹³² Chronica V, 10 (A. 556, str. 71 sl.: začetek shizme); VI, 1 (A. 579, str. 80–84).

¹³³ Chronica VI, 2 (A. 589 ss., str. 85 ss.).

samovoljen, je historičnost dogodkov, za katere nimamo ohranjenih poleg Dandula nikakršnih starejših virov, precej dvomljiva.¹³⁴

Med poznosrednjeveškimi zgodovinopisnimi deli, ki poročajo o antični zgodovini obravnavanega prostora, velja omeniti končno še dve kratki oglejski kroniki, ki za antično dobo komajda presegata izpovedno vrednost stare oglejske kronike iz 9. stoletja. Sredi 14. stoletja je nastalo delo z naslovom »Vitae patriarcharum Aquileiensium« s prikazom pretežno lokalne cerkvene zgodovine, od prihoda evangelista Marka v Oglej in Mohorja do gradeške in maranske sinode.¹³⁵ Sredi 15. stoletja je Antonius Bellonus iz Vidma napisal delo s podobnim naslovom in podobnega obsega, ki se ponekod celo dobesedno ujema z anonimno zgodovino iz 14. stoletja. Ob izrazitem prevladovanju cerkvene zgodovine, ki je urejena po sosednji oglejskih »patriarhov«, naletimo na nekaj kratkih omemb drugih dogodkov, ki so pri prikazu antične preteklosti Ogleja tako rekoč »standardne«: Atilovo zavzetje in razrušenje mesta, bitka med Odoakrom in Teoderikom »non procul Aquileia ad amnem Soncii« in prihod Langobardov s patriarhovim begom v Gradež.¹³⁶

Č. Kratka ocena poročil zahodnih latinskih piscev

V primerjavi s poročili bizantinskih piscev kaže zahodna latinska historiografija dosti bolj pisano podobo. Število avtorjev in del, v katerih se nahajajo zapisi o dogodkih iz antične dobe, je vsaj štirikrat večje (več kot šestdeset), pri čemer se zavedamo, da zlasti za pozni srednji vek spričo velikega števila avtorjev in manj sistematičnega izdajanja ter težje dostopnosti njihovih del pregled gotovo ne zajema vseh piscev. Z ozirom na način prikazovanja antične zgodovine prostora med Oglejem in Sirmijem in z ozirom na vsebino poročil moremo latinska historiografska dela krščanskega Zahoda razvrstiti v tri glavne skupine: (I) svetovne kronike, univerzalne cerkvene zgodovine in druga dela, ki presegajo lokalno ali regionalno tematiko, (II) lokalne kronike z nastankom na obravnavanem ozemlju ali v njegovi neposredni bližini ter (III) lokalne kronike z nastankom izven obravnavanega ozemlja.

I. Poročila v svetovnih kronikah oziroma delih z univerzalnozgodovinskim in nadregionalnim izhodiščem kažejo zelo raznoliko podobo. Število vseh zapisov, ki se nanašajo na antično zgodovino prostora med Sirmijem in Oglejem, je veliko (več kot 280 oz. če prištejemo v to skupino še Dandula okrog 320), pri čemer med avtorji izstopajo po številu poročil Pavel Diakon (okrog 45), Dandulus (najmanj 40), Marianus Scottus (okrog 30), Freculphus (najmanj 26), Frutolf-Ekkehard (vsaj 26), Landolfus Sagax (vsaj 22), Oton iz Freisinga (vsaj 22), Herman iz Reichenaua (vsaj 16), nato Regino iz Prüma, Hugo iz Flavignyja, anonimna Würzburška kronika, Bernold, Sigebert, Hugo od Sv. Viktorja, Ordericus Vitalis in Gotfrid iz Viterba (vsak s po okrog 10 zapisi), ostali avtorji (Izidor, Fredegar, Beda itd.) pa prinašajo le po kakšen zapis. Časovna razporeditev poročil je precej podobna oni pri bizantinskih avtorjih. Nobenega poročila o dogodkih na obravnavanem ozemlju ne zasledimo za obdobje rimske republike, katere zgodovina je srednjeveške avtorje očitno malo zanimala, saj o njej poročajo le prav redki pisci (na primer Pavel Diakon, Frutolf-Ekkehard, Oton iz Freisinga, Janez Vetrinjski). Sorazmeroma majhno je število poročil za dobo 1., 2. in 3. stoletja, pa še ta so praviloma kratka in se nanašajo na »izbrane« dogodke, ki so jih avtorji povzemali predvsem po Hieronimovi kroniki (do 378) ali po njenih mlajših nadaljevanjih kot sta Prosperova »Epitoma chronicon« do 454 ali Kasiodorova »Chronica« do 519, deloma tudi iz Orozija ter iz dveh poganskih oz. versko nevtrálnih kratkih zgodovin 4. stoletja (Eutropius, Breviarium

¹³⁴ O Dandulu kot zgodovinarju gl. lit. v op. 120.

¹³⁵ Vitae patriarcharum Aquileiensium (auctore anon. ca. 1358), *Rerum Italicarum Scriptores* XVI, ed. L. A. MURATORIUS, Mediolani 1730, 5–9 (za antični čas). Od dogodkov, ki se ne tičejo lokalne cerkvene zgodovine, se omenjajo hunsko zavzetje Ogleja (7 D), bitka med Odoakrom in Teoderikom »juxta Aquileiam, in Campis Uberinis« (7 E) in langobardski prihod na Beneško, z navajanjem Pavla Diakona (8 C).

¹³⁶ ANTONIUS BELLONUS UTINENSIS, *De vitis et gestis patriarcharum Aquileiensium*, *Rerum Italicarum Scriptores* XVI, ed. L. A. MURATORIUS, Mediolani 1730, 25–30 (za antično dobo). Hunsko zavzetje mesta je prikazano dosti bolj obširno kot v prejšnji kroniki (27 sl.), bitka pri Soči se le omenja, langobardski prihod na beneško se po Pavlu Diakonu zopet nekoliko bolj izčrpno predstavljen (29). Od dogodkov iz starejših obdobj se omenjata še smrt Maksimina Tračana in Klavdijevega brata Kvintila v Ogleju (26).

ab urbe condita in anonimni Epitome de Caesaribus).¹³⁷ Navajamo seznam teh »izbranih« dogodkov z antičnimi viri ter od njih odvisnimi srednjeveškimi avtorji in deli (tudi lokalne kronike iz II. in III. skupine, če zapis temelji na navedenih antičnih virih):

1. Zmage cesarja Tiberija nad Panoniji v letih 10 in 6 pr. Kr. (Hier. Chron. a. 10 a. Chr.; 6. a. Chr., Helm 167/8; Prosp. Epit., Chron. min. 1, 407; poročila povzemajo dobesedno ali v nekoliko spremenjeni obliki Freculphus, Frutolf, Landolfus, Albertus Miliolus (Cronica)).

2. Smrt Asinija Poliona, zmagovalca nad Dalmati (Hier. Chron. 3 p. Chr., Helm 170; poročilu sledijo Frutolf, Marianus Scottus in Magdeburški anali).

3. Tiberijeva zmaga nad Dalmati in Sarmati ter druge zmage Rimljanov v pozni avgustejski dobi (Hieron. Chron. 7 p. Chr., Helm 170 oz. Prosp. Epit., Chron. min. 1, 408; prim. tudi Orosius, Hist. 6, 21, 14; poročilom sledijo Izidor, Pavel Diakon (zelo svobodno), Freculphus, Landolfus Sagax, Herman iz Reichenaua, Würzburgska kronika, Hugo od sv. Viktorja, Oton iz Freisinga (zelo svobodno), Janez Vetrinjski, anali iz Melka, Admonta, Salzburga in Magdeburga).

4. Skribonijanov upor v Dalmaciji (vir: Orosius, Hist. 7, 6, 6–7; poročilu sledijo Freculphus, Ado in Landolfus Sagax).

5. Hadrijanova vojna proti Sarmatom v srednjem Podonavju (Hieron. Chron. a. 120, Helm 198; tudi Prosp. Epit., Chron. min. 1, 422; poročilo povzemajo Herman, Bernold, Oton Freisinški, Sicardus iz Kremone, anali iz Melka in Salzburga).

6. Smrt Lucija Vera na Beneškem (Hier. Chron. a. 169, Helm 205, Prosp. Epit., Chron. min. 1, 429; Cassiodorus, Chron., Chron. min. 2, 143; poročilo povzemajo Pavel Diakon (HR), Marianus Scottus, Magdeburški anali, Dandulus).

7. Smrt Marka Avrelija v Panoniji (Hier. Chron. a. 179, Helm 208; Prosp. Epit., Chron. min. 1, 431, Cassiodorus, Chron., Chron. min. 2, 144; poročilo povzemajo Freculphus, Landolfus Sagax, Marianus Scottus, Herman, Würzburgska kronika, Bernold, anali iz Melka, Salzburga in Magdeburga).

8. Oklic Septimija Severa za cesarja v Savariji (!) (praviše v Karnuntu; vir: Epitome de Caesaribus 19, 2; poročilo povzemajo Frutolf in Magdeburški anali).

9. Smrt Maksimina Tračana v Ogleju (Hier. Chron. a. 238, Helm 216; Prosp. Epit., Chron. min. 1, 438; Cassiod. Chron., Chron. min. 2, 146; poročilo povzemajo Pavel Diakon (HR), Freculphus, Ado, Landolfus, Marianus Scottus, Herman, Frutolf, Bernold, Hugo od sv. Viktorja, Oton Freisinški, anali iz Melka, Salzburga in Magdeburga, Dandulus).

10. Izvor cesarja Decija iz spodnjepanonijske Budalije (Hier. Chron. a. 251, Helm 218; Eutropius 9, 4; poročilo povzemajo Pavel Diakon (HR), Landolfus, Marianus Scottus, Frutolf, Magdeburški in Kölnski anali, Albertus Miliolus (Liber)).

11. Oklic Valerijana za cesarja v Reciji in Noriku (vir: Orosius 7, 22, 1; Epit. de Caes. 32, 1; Eutropius 9, 7, ki edini omenja poleg Recije tudi Norik; poročilo povzemajo Frutolf in Magdeburški anali).

12. Uzurpacija Ingenua v Panoniji, njegova smrt v bitki pri Mursi 260 (vir: Orosius, 7, 22, 10; poročilo povzemajo Pavel Diakon (HR), Ado, Freculphus in Honorius Augustodunensis, De imagine mundi, PL 172, 181 D).

13. Vpad Kvadov in Sarmatov v Panonijo ter Alamanov v Italijo v Galienovi dobi (Hier. Chron. a. 263, Helm 220/1; Prosp. Epit., Chron. min. 1, 441; poročilo povzemajo Freculphus, Pavel Diakon (HR), Landolfus, Hugo od sv. Viktorja, Oton Freisinški, Albertus Miliolus in Magdeburški anali).

14. Smrt Klavdija Gotskega v Sirmiju (Hier. Chron. a. 271, Helm 222; oz. Prosp. Epit., Chron. min. 1, 442; Cassiod. Chron., Chron. min. 2, 148; poročilo povzemajo Pavel Diakon (HR), Ado, Landolfus, Herman, Bernold, Oton Freisinški in anali iz Melka).

15. Smrt cesarja Kvintila v Ogleju (Hier. Chron. a. 271, Helm 222; Prosp. Epit., Chron. min. 1, 442; Cassiod. Chron., Chron. min. 2, 148; poročilo povzemajo Marianus Scottus, Herman, Bernold, Frutolf, Magdeburški anali, Albertus Miliolus).

16. Smrt cesarja Proba v Sirmiju (Hier. Chron. a. 283, Helm 224; Prosp. Epit., Chron. min. 1, 444; Cassiod. Chron., Chron. min. 2, 149; poročilo povzemajo Pavel Diakon (HR), Ado, Marianus Scottus, Herman, Würzburgska kronika, Bernold, Frutolf, Hugo od sv. Viktorja, Oton Freisinški, anali iz Melka in Magdeburga).

¹³⁷ Edicije virov: HIERONYMI Chronicon. Eusebius Werke VII, Hg. v. R. HELM, GCS 47, Berlin 1984; Chronica minora saec. IV-V-VI-VII., vol. I–III, ed. Th. MOMMSEN, MGH AA 9, 11, 13, Berlin 1961 (zbirka vsebuje edicijo najpomembnejših poznoantičnih kronik; za obravnavani prostor so še posebej važne skupina »Consularia Italica« s sedmimi, za zgodovino Italije in Balkana važnimi teksti, edicija Marcellinove, Prosperove in Kasiodorove kronike); OROSIUS, Historiarum adversum paganos libri VII, ed. C. ZANGEMEISTER, CSEL 5, Wien 1882 (nem. prevod s komentarjem je pripravil A. LIPPOLD, Zürich–München 1986); EUTROPIUS, Breviarium ab urbe condita, ed. F. RUEHL, Stuttgart 1975; SEXTUS AURELIUS VICTOR, Liber de Caesaribus – Epitome de Caesaribus, ed. Fr. PICHLMAYR – R. GRUENDEL, Leipzig 1970; IORDANES, Romana et Getica, ed. Th. MOMMSEN, MGH AA 5, 1, Berlin 1882. O poznoantičnih kronikah gl. kratko G. WIRTH, Chronik (Spätantike), Lexikon des Mittelalters 2, 1983, 1955 sl.

17. Uzurpacija Sabina Julijana in njegova smrt v bitki pri Veroni (vir: *Epitome de Caes.* 38, 6; poročilo povzemajo Pavel Diakon (HR), Freculphus, Landolfus, Frutolf, Magdeburški anali).

Večje je število poročil o dogodkih pozne antike, ki pa se zožijo na nekaj osrednjih »tem« iz burne zgodovine državljskih vojn 4. stoletja ter barbarskih invazij v Italijo za 5. in 6. stoletje. Večina teh dogodkov je predstavljena zelo na kratko. Dogodki, ki se pojavljajo le v kratkih noticah, so naslednji:

1. Odstop cesarja Dioklecijana in njegova smrt v dalmatinski Saloni (Hier. Chron. a. 316, Helm 230; Prosp. Epit., Chron. min. 1, 448; poročilo povzemajo Pavel Diakon (HR), Freculphus, Landolfus, Marianus, Frutolf, Magdeburški anali).

2. Licinijevo imenovanje za cesarja v Karnuntu (Hier. Chr. a. 308, Helm 229; Prosp. Epit., Chron. min. 1, 448; poročilo povzemajo Ado, Marianus, Ordericus Vitalis, *Annales Quedlinburgenses*, Dandulus).

3. Državljska vojna med Konstantinom in Licinijem 316 z bitko pri Cibalah (Hier. Chron. a. 313, Helm 230, obširneje Orosius 7, 28, 19; poročilo povzemajo Pavel Diakon (HR), Freculphus, Landolfus, Marianus, Oton iz Freisinga, Gotfrid iz Viterba, Dandulus).

4. Smrt Konstantina II. v bitki pri Ogleju (Hier. Chron. a. 340, Helm 235; Prosp. Epit., Chron. min. 1, 452; Cassiod. Chron., Chron. min. 2, 151; poročilo povzemajo Pavel Diakon (HR), Freculphus, Marianus, Landolfus, Herman, Würzburška kronika, Bernold, Frutolf, Oton iz Freisinga, Gotfrid iz Viterba, anali iz Melka, Salzburga, Magdeburga, Stadeja, Kölna, Dandulus).

5. Vojna med Konstancijem II. in Magnencijem z bitko pri Mursi (Hier. Chron. a. 351, Helm 238; Prosp. Epit., Chron. min. 1, 454; prim. Orosius, 7, 29, 12; poročilo povzemajo Pavel Diakon (HR), Freculphus, Landolfus, Marianus, Hugo iz Flavignyja, Oton iz Freisinga).

6. Usmrtitev cesarja Gala v Flanoni v Istri (Hier. Chron. a. 354, Helm 239; Prosp. Epit., Chron. min. 1, 455; poročilo povzemajo Pavel Diakon (HR), Landolfus, Marianus, Dandulus).

7. Panonski izvor cesarja Jovijana (vir: *Epitome de Caesaribus* 44, 1; poročilo povzemajo Pavel Diakon (HR), Oton iz Freisinga, Gotfrid, Magdeburški anali, Dandulus).

8. Izvor cesarja Valentinijana iz panonskih Cibal (Hier. Chron. a. 364, Helm 244; prim. Prosp. Epit., Chron. min. 1, 459; poročilo povzemajo Pavel Diakon (HR), Frutolf, Landolfus, Oton iz Freisinga, Gotfrid, Magdeburški anali, Dandulus).

9. Slava oglejske cerkve (»Aquileienses clerici quasi chorus beatorum habentur«) (Hier. Chron. 374, Helm 247; Prosp. Epit., Chron. min. 1, 459; poročilo povzemata Marianus Scottus in Dandulus).

10. Smrt cesarja Valentinijana v Brigetioni (Hier. Chron. a. 375, Helm 247; Prosp. Epit., Chron. min. 1, 459; Cassiodorus, Chron., Chron. min. 2, 153; prim. Orosius, 7, 32, 14; poročilo povzemajo Pavel Diakon (HR), Freculphus, Marianus, Würzburška kronika, Gotfrid, Albertus Miliolus).

11. Teodozij v bil Sirmiju imenovan za cesarja (Prosp. Epit., Chron. min. 1, 460, *Consularia Italica* a. 379, Chron. min. 1, 297; poročilo povzemajo Pavel Diakon (HR), Freculphus, Landolfus, Magdeburški anali).

12. Pohod Gotov v Italijo (Cons. Ital. a. 401, Chron. min. 1, 299; Cassiod. Chron., Chron. min. 2, 154; poročilo povzemajo Pavel Diakon (HR), Freculphus, Frutolf, Oton, Gotfrid in Dandulus).

13. Aecijev beg prek Dalmacije in Panonije k Hunom 432 (vir: Prosp. Epit., Chron. min. 1, 473; poročilo povzemajo Pavel Diakon (HR), Herman, Marianus).

14. Bitka pri reki Nedao in prihod Vzhodnih Gotov v Panonijo (vir: Jordanes, *Getica* 259 ss.; poročilo povzemajo Hugo iz Flavignyja, Frutolf, Oton in Gotfrid).

15. Padec cesarja Glicerija 474, ki je postal škof v Saloni (vir: Jordanes, *Romana* 338; *Getica* 239–241; *Consularia Italica*, Chron. min. 1, 306; poročilo povzemajo Freculphus, Frutolf, Sigebert, Oton).

16. Padec cesarja Nepota 475, njegov beg v Dalmacijo (vir: *Consularia Italica*, Chron. min. 1, 307 ss.; Cassiod., Chron., Chron. min. 2, 158; Jordanes, *Getica* 241; poročila povzemajo Freculphus, Marianus, Herman, Hugo iz Flavignyja, Hugo od sv. Viktorja).

17. Gepidska osvojitve predelov okrog Sirmija in Singiduna (vir: Anastasius Bibliothecarius, *Chronographia tripartita*, De Boor, 103; poročilo povzemata Landolfus in Oton iz Freisinga).

18. Odoakrova vojna proti Odivu (Ovidu) v Dalmaciji 481/2 (vir: *Consularia Italica* a. 482, Chron. min. 1, 312 sl.; Cassiod. Chron., Chron. min. 2, 159; poročilo povzemajo Marianus, Herman in anali iz Melka).

19. Odoakrova vojna proti Rugijcem 487/8 (vir: Cons. Ital. a. 487/8, Chron. min. 1, 312; Cassiod. Chron., Chron. min. 2, 159; prim. Eugippius, *Vita s. Severini* 44, 4; poročila povzemajo Pavel Diakon (HL), Origo gentis Langob., Hist. Lang. Cod. Goth., Marianus, Herman, Sigebert, anali iz Melka).

20. Pohod Vzhodnih Gotov v Italijo z bitko pri Soči (Cons. Ital. a. 489, Chron. min. 1, 316/7; Cassiod. Chron., Chron. min. 2, 159; Jordanes, *Getica*, 292 sl.; poročilo povzemajo Pavel Diakon

(HR), Chron. Aquil., Marianus, Frutolf, Herman, Oton iz Freisinga, Dandulus, Vitae patriarch. Aquil., Bellonus Utinensis).

21. Gotska osvojitve Sirmija 504 (vir: Jordanes, Getica 300; Cassiod. Chron., Chron. min. 2, 160; poročilo povzemajo Marianus, Herman, anali iz Melka in Admonta).

22. Prihod Langobardov v Panonijo (vir: Origo gentis Lang. 5, vir iz 7. stoletja; kasnejše opise posredujejo: Pavel Diakon (HR in HL), Hist. Lang. Cod. Goth., Landolfus, Herman, Bernold, Sigeibert, Frutolf, Hugo od sv. Viktorja, Oton iz Freisinga, Gotfrid iz Viterba).

23. Langobardski pohod v Italijo 568 (pred 600 le Marius episc. Aventicensis, Chron. min. 2, 238; po letu 600 si sledijo: Izidor, Origo gentis Langob., Pavel Diakon (HR in HL), Hist. Lang. Cod. Goth., Andreas iz Bergama, Chron. Brixiense, Erchempert, Benedictus s. Andreae monachus, Chronicon universale cum continuatione,¹³⁸ Chron. Aquil., Origo civitatum Italiae, Herman, Hugo iz Flavignyja, Würzburška kronika, Bernold, Sigeibert, Frutolf, Hugo od sv. Viktorja, Oton iz Freisinga, Ordericus Vitalis, Gotfrid iz Viterba, Sicardus iz Kremone, Albertus Miliolus (Liber), Chron. Cassinense, Regum Italiae et imperatorum catalogi, Ann. Cavenses, anali iz Melka, Admonta, Stadeja, Kölna, Annales Marchianenses, Ann. Floreffenses, Ann. s. Jacobi minores,^{138a} Dandulus, Vitae patriarch. Aquil., Bellonus Utinensis).

24. Poročila o dogodkih med leti 568–600 so v splošnem nesistematična in neprecizna ter skorajda brez vrednosti.¹³⁹

Iz množice kratko in šablonsko opisanih zgodovinskih dogodkov izstopajo tisti, ki so prikazani posebej izčrpno in najbolj zvesto antičnim predlogam. Prvi tak dogodek je bitka z deževnim čudežem 174, opisan predvsem po Oroziju (Hist. 7, 15, 7–11) in po Hieronimovi kroniki (a. 174 p. Chr., Helm 206 sl.).¹⁴⁰ Opis te bitke posreduje kar 11 avtorjev: Pavel Diakon, Freculphus, Ado, Landolfus Sagax, Marianus Scottus, Hugo iz Flavignyja, Hugo od sv. Viktorja, Oton iz Freisinga, Sicardus, Albertus Miliolus ter med pisci lokalnih kronik anonimni avtor Magdeburških analov). Teodozijevo vojno proti Magnu Maksimu z zajetjem in usmrtnitvijo uzurpatorja v Ogleju je drugi posebej opaženi dogodek, ki ga obširneje opisuje (po Oroziju, Hist. 7, 35, 2–5) ali kratko omenja (po nadaljevalcih Hieronimove kronike, Prosp. Epit., Marcellinus, Chron., Chron. min. 1, 462; 2, 62) kar 15 avtorjev (Pavel Diakon (HR), Freculphus, Ado, Regino iz Prüma, Landolfus Sagax, Marianus Scottus, Herman iz Reichenaua, Bernold iz Konstace, Frutolf-Ekkehard, Hugo od sv. Viktorja, Oton iz Freisinga, Ordericus Vitalis, Sicardus, Gotfrid iz Viterba, Dandulus). Po kronološkem zaporedju tretji tak dogodek, ki je bil izmed vseh najbolj opažen, saj ga sorazmeroma podrobno opisuje kar dvanajst avtorjev, je bitka pri Frigidu. O tem dogodku, ki je v predstavah srednjeveških kronistov pomenil odločilno zmago krščanstva nad poganstvom, so (predvsem na podlagi Orozija, Hist. 7, 35, 13–19 in Avguščina, Civitas Dei 5, 26, manj pa Rufina, Hist. eccl. 11, 33)¹⁴¹ pisali Pavel Diakon, Freculphus, Landolfus Sagax, Marianus Scottus, Frutolf-Ekkehard, Hugo od sv. Viktorja, Oton iz Freisinga, Sicardus, Gotfrid iz Viterba, Albertus Miliolus in Dandulus ter med pisci lokalnih kronik anonimni avtor Magdeburških analov. Med nadpovprečno opaženimi »temami« naj omenimo še državljansko vojno na severnem Jadranu 424/5¹⁴² (daljše opise prinašajo Pavel Diakon (HR), Freculphus, Landolfus, Frutolf-Ekkehard in Dandulus), hunsko zavzetje in razrušenje Ogleja (deset opisov ali krajših omemb, predvsem po Jordanesu, Getica 219–222, posredujejo Pavel Diakon, Freculphus, Herman iz Reichenaua, Hugo iz Flavignyja, Bernold iz Konstace, Frutolf-Ekkehard, Oton iz Freisinga, Gotfrid iz Viterba, Albertus Miliolus, Dandulus) ter končno Odoakrov obisk pri sv. Severinu (po Evgipiju, Vita s. Severini 7), o katerem obstaja kar šest daljših zapisov (Pavel Diakon (HR), Sigeibert, Frutolf-Ekkehard, Oton iz Freisinga, Gotfrid iz Viterba, Albertus Miliolus).

¹³⁸ Ed. G. WAITZ, MGH SS 13, Leipzig 1925, 1–19, s poročilom o langobardski selitvi v Italijo na str. 12.

^{138a} MGH SS 16, 610: 619: 635.

¹³⁹ Taka poročila se nanašajo na naslednje dogodke: avarsko zavzetje Sirmija in Singiduna (Pavel Diakon, HR); zmaga bavarskega kneza Tasila nad Slovani 595 (Herman, po Pavlu Diakonu, HL 4, 7); predstavitev pesnika Venantija Fortunata, doma z Beneškega, ki je iz ljubezni do sv. Martina iz Toursa odšel v Galijo in tam postal škof (Regino iz Prüma, po Pavlu Diakonu, HL 2, 13), poplave na Beneškem in kuga ob koncu 6. stol. (Regino iz Prüma, po Pavlu Diakonu, HL 3, 23–24).

¹⁴⁰ Poglobljeno analizo dogodka s pritegnitvijo vseh ostalih antičnih in zgodnesrednjeveških virov je nazadnje pripravil H. WOLFF, Welchen Zeitraum stellt der Bilderfries der Marcus-Säule dar?, Ostbairische Grenzmarken 32, 1990, 9–29.

¹⁴¹ Od nam poznanih modernih prikazov tega dogodka je najbolj poglobljen tisti, ki ga v komentarju k Zosimu posreduje F. PASCHOD (ZOSIME, Histoire nouvelle, Tome II, 2e partie (Livre IV), Paris 1979, 474–500).

¹⁴² Vse vire o uzurpatorju Janezu in vojni proti njemu navaja J. R. MARTINDALE, The Prosopography of the Later Roman Empire II, Cambridge 1980, 594 sl. (Ioannes 6).

Ob vrsti doslej predstavljenih dogodkov, katerih opisi temeljijo na poznoantičnih virih ali pa so jih kasnejši avtorji povzemali po svojih srednjeveških predhodnikih, zbuja posebno pozornost tisti zapisi, ki izhajajo iz lokalnega izročila in jih v splošnem v svetovnih kronikah ne najdemo. Vsi tovrstni zapisi se nanašajo na zgodovino krščanstva, v veliki večini primerov prav na izročilo o lokalnih mučencih, ki se je ohranjalo prek zapisov v martirologijih in v legendah. Med avtorji tovrstnih zapisov moramo posebej obravnavati Dandula iz 14. stoletja, čigar delo je kombinacija lokalne in svetovne kronike, v kateri nas veliko število teh zapisov za beneško in istrsko področje ne preseneča. Izpovedno pomembnejši so ti zapisi pri avtorjih, ki so živeli in delali v povsem drugih okoljih; omembe dogodkov iz lokalne cerkvene zgodovine pri teh piscih so odraz uveljavljanja določenih lokalnih cerkvenozgodovinskih »teorij« in teženj v celotnem katoliškem svetu zahodne Evrope. Najbolj uspešno se je uveljavilo oglejsko izročilo z legendo o evangelistu Marku ter o delovanju sv. Mohorja ter izročilom o kasnejših mučencih. Nanj naletimo najprej pri Pavlu Diakonu in Agnellu iz Ravenne (kar nas ne preseneča spričo povezanosti obeh avtorjev z oglejskim področjem), zatem pa pri Adonu, Reginu iz Prüma (z omembo oglejskih, pa tudi sirmijskih, salonitanskih mučencev in sv. Kvirina iz Siscije) in Marianu Scottu (z omembo oglejskih in sirmijskih mučencev ter Kvirina iz Siscije). Največje zanimanje za začetke krščanstva v Ogleju je pokazal Ordericus Vitalis iz Normandije, ki je povzel legendo o sv. Mohorju in Fortunatu in kot edini univerzalni pisec poročal o gradeški sinodi 579. Stoletje in pol kasneje je oglejsko legendo upošteval italjski pisec Albertus Miliolus. Poročila, ki se nanašajo na cerkveno zgodovino kasnejših obdobij v antiki, so maloštevilna in neprecizna. V večini primerov se nanašajo na arijanski spor s pomembno vlogo škofov iz zahodnega Ilirika in iz Ogleja (Ado, Marianus Scottus, Hugo iz Flavignyja, Dandulus), le prav redka se nanašajo na oglejsko krščansko skupnost v zadnji četrtini 4. stoletja (Sigebert) ali na dobo oglejske shizme (Ordericus Vitalis).

II. Lokalne kronike z nastankom na obravnavanem ozemlju ali v njegovi neposredni bližini prinašajo dosti poročil o antični zgodovini, vendar so ta v posameznih primerih zelo sporne narave, saj se z antično tradicijo mešajo srednjeveške legende na tak način, da je vire za posamezna poročila dostikrat težko ugotoviti. Z ozirom na kraj nastanka in glavno tematiko pripovedi moremo lokalne kronike deliti v štiri večje skupine. Prvo skupino predstavljajo štiri kratke in vsebinsko revne kronike oglejskih patriarhov (iz 9., 13., 14. in 15. stoletja), ki v celoti sprejemajo lokalno cerkvenozgodovinsko izročilo, poleg tega pa prinašajo še nekaj zapisov na podlagi poznoantičnih virov. Dosti bolj bogata in pisana je gradeško-beneška historiografija z vrsto krajših in daljših tekstov iz 10. in 11. stoletja; največje delo beneške historiografije, Dandulova kronika s srede 14. stoletja, se po svojem konceptu, vsebini in obsegu približuje svetovnim kronikam. Poleg lokalnega izročila in srednjeveških legend naletimo v teh delih tudi na prave potvorbe s cerkvenopolitičnim ozadjem (na primer akti gradeške sinode). Tretjo skupino sestavljajo dela z dalmatinskega področja, posebej iz Splita. Dve salonitanski zgodovini po svoji tematiki preraščata iz lokalne salonitanske v regionalno dalmatinsko zgodovino. Avtentičnost nekaterih poročil (na primer aktov salonitanskih sinod 530 in 533) ostaja slejkoprej sporna. Zadnjo skupino predstavljajo dela z avstrijskega in vzhodnobavarskega področja, pri katerih ob nekaj malo pomembnih lokalnozgodovinskih poročilih v samostanskih analih (anali iz Melka, Salzburga in Admonta) pri štirih pomembnejših avtorjih (Albert Böheim, Bernardus Noricus, Thomas Ebendorfer, anonimni avtor Celjske kronike) prevladujejo tri teme: legenda o sv. Maksimilijanu z izhodiščem v potvorbah passavskega klerika Alberta Böheima s srede 13. stoletja, delovanje sv. Severina v drugi polovici 5. stoletja (po Evgipiju) ter legenda o izvoru in prihodu Bavarcev (ki je kronološko umeščena na začetek 6. stoletja). Med temi »temami« ima vsekakor največjo težo prva, ki utemeljuje pravice passavske cerkve v srednjem veku kot naslednice lavriške cerkve. V to skupino spada z osrednjim delom pripovedi, ki se nanaša na antično dobo, z nemško verzijo legende o sv. Maksimilijanu, tudi eno redkih historiografskih del s slovenskega ozemlja, Celjska kronika s srede 15. stoletja. To je tudi v našem pregledu edino srednjeveško historiografsko delo s poročili o antični zgodovini našega ozemlja, ki je bilo napisano v nemščini.

Medtem ko pri svetovnih kronikah ogromna večina poročil temelji na resda »izbranih«, pa vendar antičnih virih, ob katerih predstavlja legendarno srednjeveško izročilo neznatn,

dostikrat komajda opažen del, pa je v lokalnih kronikah razmerje med antičnimi viri in srednjeveškim legendarnim izročilom obratno. Legendarno izročilo, ki je podlaga lokalne cerkvene zgodovine, je praviloma bistveni sestavni del prikaza antične zgodovine, uporaba antičnih virov je (z delno izjemo splitskega arhidiakona Tomaža in Benečana Dandula) neznatna. Srednjeveško legendarno izročilo je tudi edina vsebinska vez med vsemi naštetimi skupinami lokalnih ali regionalnih kronik. Oglejske legende namreč ne upoštevajo le dela oglejskega ali graške-beneškega izvora, temveč tudi splitska historiografija (sv. Mohor kot sodobnik sv. Dujma) in historiografija bavarsko-avstrijskega področja (Albert Böhheim, Bernardus Noricus, Celjska kronika), ki se v cerkvenozgodovinskih potvorbah naslanja na oglejsko legendo.

III. Lokalne kronike z nastankom izven obravnavanega ozemlja prinašajo prav malo (v celoti 46) poročil o antični zgodovini prostora med Sirmijem in Oglejem. Z ozirom na strukturo poročil in uporabljene antične vire bi jih mogli deliti v nekaj skupin. Prvo skupino sestavlja osem del o langobardski in italjski zgodovini, v katerih se omenja prihod Langobardov iz Panonije v Italijo (*Origo gentis Langobardorum*, Andreas iz Bergama, Erchempert z Montecassina, *Chronicon Brixienne*, *Benedictus* od sv. Andreja, *Chronicon Cassinense*, *Regum Italiae et imperatorum catalogi*, *Annales Cavenses*). Drugo skupino sestavljajo dela, ki so nastala v srednji in južni Italiji, in v katerih izrazito prevladuje cerkvena zgodovina (*Cronica pontificum et imperatorum S. Bartholomaei*, *Cronica pontificum et imperatorum Tiburtina*, *Chronica pontificum et imperatorum Basileensia*, *Johannes de Deo*). Na podlagi uporabe zbirke papeških življenjepisov (*«Liber pontificalis»*) se omenjata tudi »oglejski« papež Pij I. in »dalmatinski« papež Gaj. Tretjo skupino sestavljajo anali z nemškega področja (*Annales Quedlinburgenses*, *Magdeburški anali*, *Annales Stadenses*, *Kölnski anali*). Pri teh temeljijo poročila na antičnih virih, zlasti na Hieronimovi kroniki, tako da je njihova izpovedna vrednost (zlasti v primeru *Magdeburških analov*) enakovredna oni v svetovnih kronikah. Lokalno legendarno izročilo z obravnavanega ozemlja v ta dela ni prodrlo, dvakratni omembi mučeništva sv. Kvirina iz Siscije (v *Magdeburških* in *Kölnskih analih*) temeljita na zapisu v Hieronimovi kroniki (a. 308, Helm 229) in ne na legendi.

III. Sklep

Raziskava vprašanja kontinuitete znanja o antični zgodovini prostora med Sirmijem in Oglejem pri srednjeveških zgodovinskih piscih in delih od 7. do 15. stoletja (najmanj 75 tekstov z več kot 500 poročili) omogoča nekaj sklepov.

V srednjem veku se je skoraj v celoti izgubilo znanje o najstarejših obdobjih antike (2.–1. stoletje pr. Kr.). Poznavanje zgodovine rimskega cesarstva od Avgusta do Konstantina je temeljilo predvsem na delih krščanskih zgodovinarjev 4. stoletja (Evzebij na Vzhodu, na Zahodu pa Hieronimovega prevoda Evzebijeve *Kronike* in dosti manj uporabljanega Rufinovega prevoda Evzebijeve *Cerkvene zgodovine*). Mnoge skupne poteze bizantinskih in zahodnih piscev temeljijo na uporabi tega skupnega vira. Bizantinski pisci so poleg tega v majhni meri uporabljali dela poganskega zgodovinopisja (Kasij Dio, Herodijan, Zosim), medtem ko je bil na Zahodu izbor nekrščanskih avtorjev dosti ožji (Evtropij, anonimno delo *Epitome de Caesaribus*). Važen vir zahodnih avtorjev je bil pri opisu tega časa tudi Orozij.

Za čas od Konstantina do okrog leta 600 je temeljilo znanje srednjeveških piscev na sorazmeroma skromnem izboru poznoantičnih krščanskih avtorjev. V Bizancu so bili to predvsem cerkveni zgodovinarji Sokrat, Sozomen in Teodoret (za čas do srede 5. stoletja) ter Malalas s svetovno kroniko iz druge polovice 6. stoletja, na Zahodu zlasti Hieronim (s *Kroniko* do vključno 378), njegovi nadaljevalci (Prosper, Marcelin, Kasiodor), Rufin (z nadaljevanjem Evzebijeve *Cerkvene zgodovine* do 395), Orozij, Jordanes, Evgipij, Kasiodor (*«Historia tripartita»*) in zbirka papeških življenjepisov *«Liber pontificalis»*. Ta izbor virov se je odrazil v skopih opisih »posvetne« zgodovine in bolj izčrpnih opisih zgodovine krščanstva oziroma tistih dogodkov iz »posvetne« zgodovine, ki so bili po sodbi avtorjev pomembni kot manifestacija pravovernega krščanstva. Taki dogodki so naslednji: bitka z »deževnim čudežem« v visoki cesarski dobi, v pozni antiki pa bitka pri Frigidu s čudežno burjo 394, »angelska rešitev«

v državljanski vojni 425 ter Odoakrov obisk pri sv. Severinu s svetnikovim prerokovanjem. Poganske in versko nevtralne avtorje so tako na Vzhodu kot na Zahodu uporabljali v prav majhni meri (le Zosim oziroma Evtropij in anonimni spis *Epitome de Caesaribus*). Zaradi slabega jezikovnega znanja so bizantinski pisci zajemali izključno iz poznoantičnih grških piscev, zahodni iz zahodnih latinskih. Povezovalni elementi med Bizancem in Zahodom so pri opisu tega obdobja dosti manj izraziti kot za čas do Konstantina. Ugotoviti smo mogli le dva. To je Kasiodorova »*Historia tripartita*« z izborom iz grških cerkvenih zgodovinarjev Sokrata, Sozomena in Teodoreta in »*Chronographia tripartita*« Anastazija Bibliotekarija z izborom iz Nikefora, Sinkela in Teofana.

Podoba antične zgodovine, kot jo posredujejo srednjeveški pisci, je bila zelo enostranska, determinirana z uporabo ozkega izbora antičnih virov z nastankom v pozni antiki (4.–6. stoletje), bistveno ožjega od tistega, s katerim razpolagamo danes. Razen prav redkih izjem (kot je na primer opis bitke pri Ogleju 340 pri Zonaru) so vsi viri, ki so jih uporabljali srednjeveški pisci, danes poznani, zato študij srednjeveških poročil o antični zgodovini ne pomeni večanja fonda poznanih literarnih virov in objektivno skorajda nič ne prispeva k boljšemu poznavanju zgodovine antične dobe. Pregled srednjeveških del, ki se nanašajo na antično zgodovino prostora med Sirmijem in Oglejem, nebstveno dopolnjuje zbirke virov in nekoliko korigira trditve tistih slovenskih zgodovinarjev, ki so pisali o antični in zgodnje-srednjeveški dobi v obravnavanem prostoru.¹⁴³

¹⁴³ Nekaj dopolnitev del slov. zgodovinopisja (prim. op. 2), ki jih prinaša branje srednjeveških avtorjev: o vlogi Julijskih Alp v pozni antiki in posebej o bitki pri Frigidu poroča okroglo deset avtorjev več kot jih navaja ŠASEL, Claustra (ki registrira vsa poročila bizantinskih avtorjev, izpušča pa z delno izjemo Pavla Diakona in Landolfja vsa poročila zahodnih avtorjev). O selitvi Langobardov iz Panonije v Italijo 568 poroča v skopih obrisih precej več avtorjev, kot jih navaja KOS, Gradivo I, 70–71. Ne v prvem ne v drugem primeru nobeno od »prezrtih« poročil ne povečuje že doseženega znanja, saj gre za povzemanje že poznanih virov. BRATOŽ, Krščanstvo v Ogleju, 64 ss., navaja le avtorje in dela z jadranskega in vzhodnoalpskega področja, ki upoštevajo oglejsko legendo. Dejansko naletimo na omembo le te sporadično tudi pri več avtorjih iz srednje in zahodne Evrope.

Zusammenfassung

BERICHTE MITTELALTERLICHER GESCHICHTSSCHREIBER ÜBER DIE ANTIKE GESCHICHTE DES RAUMES ZWISCHEN SIRMIIUM UND AQUILEIA

Rajko Bratož

Über die Geschichte des mittleren Donaugebiets, des Westbalkans und der nordadriatischen Länder vom ersten Auftreten Roms im 2. Jh. v. Chr. bis zum Untergang der antiken Welt anlässlich der slawischen Landnahme um die Wende vom 6. zum 7. Jh. berichten mindestens 15 byzantinische Geschichtsschreiber und Lexikographen und mindestens 60 westliche Verfasser aus der Zeit vom 7. bis zum 15. Jahrhundert.

Die byzantinischen Geschichtsschreiber bringen etwas mehr als 120 Berichte. Nach Zahl und Umfang der Berichte stehen Nikephoros Kallistos und Zonaras (jeder mit mehr als zwanzig Berichten) an erster Stelle, es folgen Georgios Kedrenos, Chronicon Paschale, Theophanes, Konstantinos Porphyrogenetos, Georgios Synkellos und Georgios Monachos mit etwa zehn Berichten sowie Johannes Antiochenus mit sechs Aufzeichnungen. Zwei davon beziehen sich auf die mythologische Urzeit bzw. auf eine zeitlich unbestimmte Gründung von Städten (Gründung Emonas durch Argonauten bei Nikephoros Kallistos, Entstehung und Benennung der Stadt Virunum beim Lexikographen Suidas). Recht seltene und in den meisten Fällen wenig bedeutende Berichte beziehen sich auf die Zeit der römischen Republik und die frühe Kaiserzeit. Die knappe Hälfte aller Nieder-

schriften nimmt Bezug auf die Ereignisse des 4. Jhs., in der Zeit von Konstantin bis Theodosius. Von verhältnismäßig geringer Bedeutung und nicht besonders zahlreich (insgesamt 26) sind die Berichte für das 5. und 6. Jh. Was die Ereignisse aus der antiken Geschichte des behandelten Raumes betrifft, so waren es zwei, von denen sich die byzantinischen Autoren vornehmlich angezogen fühlten: vom Sieg der römischen Armee über die Quaden 174 mit der entscheidenden Rolle der christlichen Soldaten (6 Beschreibungen) und vom Sieg des Kaisers Theodosius über den Usurpator Eugenius in der Schlacht bei Frigidus 394 (5 Beschreibungen). In beiden Fällen geht es um einen »wundersamen« Eingriff in das Geschehen, um einen Eingriff Gottes, der in der entscheidenden Auseinandersetzung den Sieg der christlichen Partei einbrachte. Die wichtigsten Quellen, auf die sich die byzantinischen Verfasser stützten, waren für die vorkonstantinische Zeit Eusebius (Chronik und Kirchengeschichte), für die Ereignisse des 4. und 5. Jhs. vor allem Sokrates und Sozomenos (Kirchengeschichte), für das 6. Jh. Prokopios, Malalas und Theophylaktos Simokates. Beinahe alle antiken Quellen, auf die die byzantinischen Verfasser zurückgriffen, sind bekannt, nur Zonaras bringt einige Beschreibungen, deren antike Quelle verlorengegangen ist oder aber sie vom Autor so frei verwendet wurde, daß sie schwer auszumachen ist. Von diesen Beschreibungen hebt sich besonders die der Schlacht bei Aquileia 340 ab, in der Kaiser Konstantin II. fiel und die sich auf eine offensichtlich verlorengegangene und unbekannte antike Quelle stützt.

Die lateinische Historiographie des europäischen Westens ist der Zahl der Werke nach, die Niederschriften über die antike Geschichte des behandelten Raumes bringen, mindestens um ein Vierfaches größer (mindestens 60 Verfasser, während die Zahl der Niederschriften allein bei den Autoren von Weltchroniken 300 Erwähnungen übersteigt, in der gesamten westlichen Historiographie aber mindestens 400 Niederschriften beträgt). Unter den Verfassern treten Paulus Diaconus, Freculphus, Marianus Scottus, Frutolf-Ekkehard, Dandulus hervor (alle mit mehr als dreißig Niederschriften), Landolfus Sagax, Hermann von Reichenau, Otto von Freising und der anonyme Verfasser der Magdeburger Annalen (jeder etwa je 20 Berichte), mindestens je zehn Berichte aber liegen noch vor von Regino von Prüm, Hugo von Flavigny, dem anonymen Autor der Würzburger Chronik, Bernold von Konstanz, Hugo von St. Viktor, Ordericus Vitalis und Gottfried von Viterbo.

Die zeitliche Einordnung der Berichte ähnelt derjenigen von den byzantinischen Schreibern: wir erfahren sehr wenig über das republikanische Zeitalter und das frühe Kaiserreich, das Interesse konzentriert sich ausgesprochen auf die Ereignisse des 4. Jhs., bei den Ereignissen des 5. und 6. Jhs. nimmt es ab, doch ist dieser Rückgang weniger deutlich als bei den byzantinischen Verfassern. Unter den Ereignissen treten in chronologischer Folge hervor: die Schlacht zwischen dem römischen Heer und den Quaden mit dem »Regenwunder« 174 (elf Beschreibungen), der Krieg des Theodosius gegen Magnus Maximus 388 (fünfzehn Beschreibungen oder kürzere Erwähnungen), die Schlacht bei Frigidus 394 (mit gleich zwölf Beschreibungen), die Einnahme und Zerstörung Aquileias durch die Hunnen 452 (sieben Beschreibungen) sowie der Besuch Odoakers beim hl. Severinus um 470 (sechs Beschreibungen). Bei den drei am häufigsten behandelten Ereignissen (174, 394, ca. 470) handelt es sich nach Vorstellung der mittelalterlichen Schreiber des Abendlandes um einen Eingriff Gottes in das geschichtliche Geschehen bzw. um eine Prophezeiung des Heiligen, was in allen Fällen einen Sieg des rechtgläubigen Christentums bedeute.

Zum Teil schon in den Werken mit universalgeschichtlichem Ausgangspunkt, insbesondere aber in Lokalchroniken mit Entstehung auf dem behandelten Gebiet oder in dessen Nähe, spielt außerdem noch die legendäre Überlieferung eine Rolle, die sich auf die Gründung lokaler Kirchengemeinschaften bezieht. Diese wird in die Apostelzeit datiert, so für Aquileia in der aus Aquileia und Grado oder Venedig stammenden Historiographie (vom 9. Jh. an), für Salona in der Historiographie aus Split (von der Mitte des 13. Jhs. an) und für Lauriacum als den Vorgänger des Passauer Erzbistums bei den Autoren aus dem ostbayrischen und österreichischen Gebiet (von der Mitte des 13. Jhs. an). Lokale Chroniken mit Entstehung außerhalb des behandelten Gebiets bringen nur vereinzelte Berichte, die sowohl dem Inhalt als auch dem Umfang nach jenen in den Weltchroniken gleichkommen.

Das Wissen mittelalterlicher Geschichtsschreiber des Abendlandes gründete auf spätantiken Quellen (Hieronymus' Übertragung und Fortsetzung der Eusebius-Chronik, verschiedene Fortsetzungen der Chronik von Hieronymus, Rufinus' Übersetzung der Kirchengeschichte von Eusebius, Orosius, Eugippius, Kassiodor, Jordanes, die Sammlung päpstlicher Viten »Liber pontificalis«). Bei all diesen Niederschriften ist die antike Quelle feststellbar; sie wurde von mittelalterlichem Verfasser mehrmals oberflächlich und sehr eigenwillig verwendet, deshalb trifft man auf Fehler bei geographischen Namen und sogar auf Verwechslung historischer Persönlichkeiten. Durch die Berichte der westlichen Geschichtsschreiber wird unser Wissen von der antiken Geschichte keinesfalls bereichert, darin wird dagegen nur verhältnismäßig gut geschildert, wie das Wissen über die antike Geschichte in das Mittelalter übernommen und verändert wurde unter dem Einfluß mittelalterlicher Ergänzungen, wie es in den meisten Fällen die legendäre Überlieferung über die Anfänge der christlichen Gemeinschaften war oder vereinzelte Fälschungen kirchenpolitischen Charakters.